T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
YABANCI DİLLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
ARAPÇA ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

ARAPÇADA TA‘RÎZ SANATI VE ARAPÇA ÖĞRENİMİNE KATKISI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
D. Erdal ATAK

Ankara
Mayıs,2014

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
YABANCI DİLLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
ARAPÇA ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

ARAPÇADA TA‘RÎZ SANATI VE ARAPÇA ÖĞRENİMİNE KATKISI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

D. Erdal ATAK

Danışman: Prof. Dr. MUSA YILDIZ

Ankara
Mayıs, 2014

JÜRİ ÜYELERİNİN İMZASAYFASI

Durmuş Erdal ATAK'ın Arapçada Ta'rîz Sanati ve Arapça Öğrenimine Katkisi Başlıklı tezi 17.06.2014 tarihinde, jürimiz tarafından Yabancı Diller Eğitimi Ana Bilim Dalında

Yüksek Lisans olarak kabul edilmiştir.

Adı Soyadı	İmza
Başkan:.....	.....
Üye (Tez Danışmanı):	.....
Üye:	.....
Üye :	.....
Üye :	.....

ÖNSÖZ

Durmuş Erdal ATAK

Türkiye'de uzun zamandan beri öğretimi yapılan, islami, kültürel vb. açılardan sağlam ve köklü bağlara sahip olduğumuz Arapça alanında yapılan çalışmalar her gün biraz daha artmaktadır. Fakat Türkiye'de öğretilen ve kullanılan diğer yabancı dillerle kıyaslandığında Arap dili alanında yapılan çalışmaların az olduğu ve Arapça öğretiminde kullanılan malzemelerin çeşitlilik arz etmediği dikkatleri çekmektedir. Coğrafi konumu itibariyle ülkemize yakın olan Arap ülkeleri, her gün biraz daha gerilen uluslararası ilişkiler sebebiyle ülkemize daha da yakınlaşmıştır. Bu nedenle Arap ülkeleri ile iletişim kurmamızı sağlayacak en temel köprü olan Arapça, bir bilim dalı olarak araştırılmaya, çalışılmaya ihtiyaç duyulan bakir saha haline gelmiştir. Dolayısıyla bu çalışmanın ve emsali olan bütün çalışmaların Arapça alanına katkı sağlayacağını ummaktayım.

Araştırma sürecinde Ahmet Yesevi Üniversitesinde rektörlük gibi meşakkatli bir görevi icra etmesine rağmen desteklerini ve değerli görüşlerini esirgemeyen danışmanım, saygı değer hocam, büyüğüm Prof. Dr. Musa YILDIZ'a teşekkür ederim.

Yüksek lisansa başladığım ilk günden beri bir arkadaş gibi davranan değerli hocam Doç. Dr. Hakkı SUÇİN Bey'e teşekkür ederim.

Yüksek lisans eğitimim süresince hep öğretme azmi içerisinde olan ve öğrencileriyle yakından ilgilenen hocam, Yrd. Doç. Dr. Cihaner AKÇAY'a teşekkür ederim.

Tüm yoğunluğuna rağmen çalışmamı okuyarak son derece anlamlı katkılarda bulunan kıymetli hocam Yrd. Doç. Dr. Osman DÜZGÜN'e teşekkür ederim.

Son olarak bu süreçte manevi olarak yanımda olan tüm aile fertlerime, arkadaşlarıma gönülden şükranlarımı sunarım.

ÖZET

ARAPÇADA TA‘RÎZ SANATI VE ARAPÇA ÖĞRENİMİNE KATKISI

ATAK, Durmuş Erdal

Yüksek Lisans, Arapça Öğretmenliği Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Musa YILDIZ

Mayıs- 2014, 90 sayfa

Bu araştırmanın amacı; Kur’an ayetlerini ve hadisleri bir belagat sanatı olan ta‘rîz açısından incelemek, bu ayet ve hadislerin Arapça öğretiminde kullanılmasına yönelik çeşitli etkinlik önerileri sunmaktır. Çalışma, nitel bir araştırma olup tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini; kitaplar ve internet ortamından alınan bazı örnekler oluştururken örneklemi; farklı temalara ait 96 ayet, 11 hadis ve 5 şiir metni oluşturmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde, ana kaynak olarak kullanılan Kur’an ve hadis hakkında bilgi verilmiş, ta‘rîzle beraber kinaye sanatı tarif edilerek kısaca kinayenin çeşitleri, türleri, araçları açıklanmıştır. İkinci bölümde ta‘rîzin lügat, ıstilah ve tefsir terimi olarak tanımı yapılmıştır. Ayarıca ta´rîzin çeşitleri, şekli, işâreti, sanatsal değeri ve ta‘rîzle yalan arasındaki ilişki üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde, Kur’an’da ta‘rîz yoluyla anlatım ve hadislerle Arap edebiyatında ta‘rîz yoluyla anlatım şekline örnekler verilmiş, özellikle Hz. İbrahim’in üç ta‘rîzi geniçe izah edilmeye çalışılmıştır. Son bölümde ta‘rîzin, Arapça öğretiminde kullanılabilinmesi için etkinlik önerileri yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arapça, Kur’an, hadis, ta‘rîz, dil öğretimine katkı.

ABSTRACT

THE ROLE OF IRONY IN ARABIC AND ITS CONTRIBUTION TO LEARNING ARABIC

ATAK, Durmuş Erdal

Master Degree Thesis, Department Of Teaching Arabic

Supervisor: Prof. Dr. Musa YILDIZ

May- 2014, 90 pages

The objective of this study is to offer some activity types in teaching arabic with the light of Haddithes and ayats in accordance with ta‘rîz which is about eloquence.

This study is a qualitative one and scanning model is used. The research universe of this study is published books and internet sources. The sample universe of this study is 96 ayats and 11 haddithes about different themes.

The first chapter of this study is about eloquence and its literature review.In the second chapter, the different definitions of eloquence and its subfields will be identified. The third chapter will be about the samples of eloquence in quran and in Arabic literature especially three samples from Abraham prophet.

In the last chapter, there will be some offers and activities about eloquence in teaching Arabic.

Key Words: Arabic, Quran, haddith, eloquence, Recommendations for language learning.

İÇİNDEKİLER

JÜRİ ÜYELERİNİN İMZASAYFASI i
ÖNSÖZ ii
ÖZET iii
ABSTRACT iv
İÇİNDEKİLER v
GİRİŞ 1
Problem Durumu 2
Araştırmanın Amacı 2
Araştırmanın Önemi 2
Araştırmanın Sınırlılıkları 3
Araştırmanın Varsayımları 4
KAVRAMSAL ÇERÇEVE 4
YÖNTEM 4
Araştırma Modeli 4
Evren ve Örneklem 5
Verilerin Toplanması 5
Verilerin Çözümlenmesi ve Yorumlanması 5
BÖLÜM I 6
1.1. İlahî Bir Hitap Olarak Kur'an 6
1.2. Nebevi Bir Hitap Olarak Hadis 13
1.3. Kinaye Sanatı 14
1.3.1. Tanımı 14
1.3.2. Lügat Anlamı 14
1.3.3. Istılahtaki Yeri 14
1.4. Kinayenin Öğeleri 15
1.4.1. Mekniyyün'anh (Manası) Sıfat Olan Kinayeler 15
1.4.2. Mekniyyün'anh (Manası) Mevsuf Olan Kinayeler 15
1.4.3. Mekniyyün'anh (Manası) Nisbet Olan Kinayeler 16
1.5. Kinaye Çeşitleri 16
1.5.1. Et-Telvîh: (التلويح) 16
1.5.2. Er-Remz (الرمز) 16
1.5.3. El-îmâ veya El-îşâret (الإشارة و الإيماء) 17

1.5.4. Et-ta‘rîz (التعريض) 17
BÖLÜM II 19
2.1. Ta‘rîzin Tarifi 19
2.1.1. Lügat Yönünden Ta‘rîz 19
2.1.2. Istılah Yönünden Ta‘rîz 19
2.1.3. Tefsir Terimi Olarak Ta‘rîz 20
2.2. Ta‘rîze Delalet Eden Unsurlar 22
2.2.1. Ta‘rîz Üslubunda “İbare-İfade” 24
2.2.2. Hakikat-Gerçek ve Aynı Zamanda Ta‘rîz Olan Şekle Örnek 25
2.2.3. Mecaz ve Ta‘rîzin Bir Tek Sözün İçerisinde Oluşu 26
2.2.4. Sözcüklerin İfade Ettiği Açık Anlam ile Kinayeye İşaret Eden Ama Siyak-Konu Bütünlüğü ile Ta‘rîz Olan Duruma Örnek 27
2.3. Ta‘rîzde Bağlam(Siyak)ın Rolü 30
2.4. Ta´rîzde Makamın Rolü 32
2.5. Ta‘rîzin İşareti 35
2.6. Ta‘rîzin İfade Şekli 35
2.7. Ta‘rîz ve Yalan 36
2.8. Ta‘rîzin Sanatsal Değeri 37
BÖLÜM III 38
3.1. KUR’AN’DA TA‘RÎZ YOLUYLA ANLATIM 38
3.1.1. Allah'ın Gücünün Büyüklüğüne Dikkatleri Çekmek 38
3.1.2. Bir Anlamı veya İsteği Daha Güzel Bir Sözle İfade Etmek 39
3.1.3 Açık İfadenin Hoş Olmadığı Yerlerde, Anlamı Ta‘rîz Yoluyla Belirtmek 41
3.1.4. Açık İfadenin Sözü Uzatacağı Zaman, Mesajı Ta‘rîz Yoluyla Belirtmek 42
3.1.5. Bir Sözü Daha Etkili Duruma Getirmek 43
3.1.6. Ârife Tarif Gerekmemesi 43
3.1.7. Akıbete Dikkat Çekmek 44
3.1.8. Övgü, Yergi ve Duada Mübalağa Yapmak 45
3.1.9. Hitabı Yumuşatmak ve Sert İfadeden Kaçınmak 45
3.1.10. Muhatabı İz'an ve Teslimiyete Sevk Etmek 46
3.1.11. Söz, Konuşan Kimse Vasıtasıyla İkinci Şahıs ya da Şahıslara Anlatılmak İstenmektedir 47

3.1.12. Muhatap Vasıtasıyla Üçüncü Şahıs veya Şahıslar Kastedilmektedir 48
3.1.13. Esrarı Korumak ve Öğrenme Merakı Uyandırmak 49
3.1.14. Hz. İbrahim'in Üç Ta'rîzi 51
3.1.14.1. Âlimlerin Bu Ayetin Ta'rîz Olması ile Alakalı Görüşleri ... 63
3.1.15. Ta'rîz ve Peygamberlerin Günah İşlemesi 66
3.2. Hadislerde Ta'rîz Yoluyla Anlatım 67
3.2.1. Hicap Duymak veya Edep Dersi Vermek 68
3.2.2. Teşvik Etmek veya Sakındırmak (Tergîb veya Terhîb) 68
3.2.3. Nefyetmek, Reddetmek veya Yasaklamak 68
3.3. Arap Edebiyatından Örnekler 70
3.3.1. Cahiliye Döneminden 70
3.3.2. Abbasi Döneminden 70
BÖLÜM IV 71
TA'RÎZİN ARAPÇA ÖĞRETİMİNE KATKILARINA DAİR ÖNERİLER 71
SONUÇ 75
KAYNAKÇA 79
WEB KAYNAKLARI 81

GİRİŞ

Yaşadığımız Ortadoğu coğrafyası içinde Arapların önemli bir yeri bulunmaktadır. Müslüman olduğumuz tarihten (M.751 Talas Savaşı) bu yana, bin yılı aşkın bir süre zarfında Arap coğrafyası ve Araplarla çok yakın münasebetlerimiz olmuştur. Bu coğrafyada dikkat çeken diğer husus ise, üç yüz milyonu aşan Arap dünyasının dışında birçok Müslüman ülkede de Arapçanın konuşuluyor olmasıdır. Küreselleşen dünya; farklı kültür ve toplumları tanıma, ufak kabileleri ve bunların dillerini dahi bilmeyi zorunlu hale getirmektedir. Dolayısıyla Arapça, Arap Yarımadası'ndan Atlas Okyanusu'na kadar uzayan geniş bir alanda konuşulan, dünyanın önemli dillerinden biri olarak karşımıza çıktığına göre bu dili bütün incelikleri ile öğrenme ve öğretmenin ehemmiyeti daha iyi anlaşılacaktır.

Anadili ve ikinci resmî dil düzeyinde Arapça konuşan ülkelerin bazıları şunlardır: Arabistan, Mısır, Fas, Tunus, Cezayir, Umman, İsrail, Filistin, Katar, Bahreyn, Batı Sahra, Birleşik Arap Emirlikleri, Cibuti, Çad Cumhuriyeti, Eritre, Irak, Komorlar, Kuveyt, Libya, Lübnan, Moritanya, Somali, Sudan, Suriye, Ürdün, Yemen. Ayrıca diğer İslam ülkelerinde de milyonlarca insan değişik düzeylerde Arapça bilmektedir.

1974 yılında Arapça, Birleşmiş Milletler'in altıncı resmî dili olmuştur. Petrol, uluslararası ticaret, tarih, hac, umre, Mısır Piramitleri, Kudüs, deniz ve turizm gibi dinî ve ticari simgeler Arapçanın önemini artıran öğeler olarak karşımızda durmaktadır.

Arapça, birçok dille etkileşim yoluyla alışverişte bulunmuştur. Arapçanın en çok etkileşimde bulunduğu dillerden birisi de Türkçedir. *Arapça Türkçeyi önemli ölçüde etkilemiştir ama Türkçenin Arapçayı aynı oranda etkilediği söylenemez***.**

Araştırmamızın kapsamı içerisinde, Arap edebiyatında ta'rîzin yeri, ta'rîzin tanımı ve Kur'an'da ta'rîzin nerede ve ne için kullanıldığı anlatılmıştır. Konumuzun, Kur'an'da ta'rîz olmasından dolayı hadislerden ve Arap edebiyatından da örneklem alınması yoluna gidilmiştir. Ayrıca bu çalışmada ta'rîzin Arapça öğretimine katkıları açıklanmaya çalışılmıştır. Araştırmamız Türkiye'de, "Arapçada Ta'rîz Sanatı ve Arapça Öğretimine Katkısı" üzerine ilk çalışma olma özelliğini taşımaktadır.

Konu ile alakalı Prof. Dr. Musa YILDIZ'ın 2000 yılında "İslam Araştırmaları Dergisi, Müneccimbaşı Ahmet Dedenin Risale fi'l-Kinaye ve Ta'rîz'i" konulu çalışması ile Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Arap Dili ve Belagat Bilim Dalı'nda Hüseyin YILDIRIM'ın 2010 yılında yapmış olduğu "Arap Dili ve Belagatında Kinaye ve Ta'rîz" konulu çalışmalar bulunmaktadır.

Problem Durumu

Bu araştırmada; "Ta'rîzsanatı nedir, ne değildir? Ta'rîzin önemi nedir? Ta'rîzin Arap dilindeki önemi nedir? Ta'rîzbir yalana başvurma ya da bir kaçış yöntemi midir? Ta'rîzsanatı ve Hz. İbrahim (as)'ın yaptığı üç Ta'rîz nelerdir? Geleneksel ve modern kaynaklarda Ta'rîz nasıl anlatılıyor? Arapça öğretiminde ta'rîzden nasıl faydalanabiliriz? Kur'an ta´rîzi hangi amaçla kullanmıştır? Hakikatte ta'rîz, bir yalana başvurma ya da doğrudan bir kaçış yöntemi midir? Kur'an'ın ve Arapların bu kadar çok kullandığı bir sanatı Arapça öğretiminde nasıl kullanabiliriz?" sorularına cevaplar aradık.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmadaki amaç; daha önce Arapça öğretimi için tez olarak araştırılmamış olan ta'rîzin, Arapça öğretiminde materyal olarak kullanılabilmesini sağlamak ve ülkemizde öğretimi yapılan diğer yabancı dillere kıyasla bu alanda oldukça yetersiz olan dökümanlara bir katkıda bulunmaktır. Bu çalışmamızda ayrıca şu sorulara cevap bulmayı da hedefledik: Ta'rîz sanatının Arapça öğrenimine bir ilave etkisi ve isteklendirmesi var mıdır? Arapça dil öğretimine modern bakış açısı ile ta'rîz sanatını kullanabilir miyiz?

Araştırmanın Önemi

Kur'an'ı anlamak için edebî sanatları öğrenmek ve öğretmek âdeta bir zarurettir. Kur'an üslubunun, başka eserlerin üslubundan çok farklı olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Kur'an, insanın akıl ve mantığına hitap ederken onun duygusal yönünü de

ihmal etmez. Dolayısıyla Kur'an'ı iyi anlayabilmek için onun gayesini, dilini ve üslubunu çok iyi bilmek lazımdır.

Bu bakımdan Kur'an, ortaya koymuş olduğu gerçekleri çok canlı, esaslı ve etkili bir üslupla insanlığa sunmaktadır. Edebî söz ve sanatların bütün inceliklerini içeren Kur'an, bunlar arasında "Ta'rîz"e de geniş ölçüde yer vermektedir. Zira, bir meselenin "Ta'rîz" yoluyla izah edilmesinin, açık bir şekilde izahından daha etkili olduğu, dilbilimciler ve müfessirler tarafından belirtilmiştir. Bundan dolayı Kur'an, insanları ikna ve irşad etmek için en etkili ifade şekillerinden biri olan ta'rîz sanatını yalnız üzerinde durduğumuz ayetlerde değil, daha pek çok ayette kullanmıştır. Bu bakımdan "ta'rîz" konusunun iyice bilinmesi, Kur'an'ın ve Arapçanın anlaşılması açısından büyük önem taşımaktadır (Saka, 2000: 127).

Arapça'da ta'rîz sanatının Kur'an'da kullanılış şekli, Hz. İbrahim (as)'ın yaptığı üç ta'rîz, ta'rîz sanatının *Arapça öğretimine yaptığı etki ve katkıları ile bunların neticeleri,* Arapça öğretiminde ta'rîzden nasıl yararlanılabileceği gibi konularda Türkiye'de yapılmış çalışmaların azlığı bizi bu konuyu çalışmaya teşvik etmiştir.

Ülkemizde öğretimi yapılan dillerden biri olan Arapça hakkında yapılan çalışmalar diğer dillere oranla çok azdır, öğretiminde kullanılan materyaller de bu doğrultuda kısıtlı ve yetersizdir. Oysa etkili bir dil öğretiminin sağlanması için materyal zenginliği son derece önemlidir.

Bu çalışma Arapça kaynaklar arasında, Arapça dilinin öğretimine katkı sağlayacak yardımcı kaynaklardan biri olabilmesi umuduyla hazırlanmıştır. Bu alandaki küçük bir boşluğu dahi kapatabilirse tezimizin maksadı hâsıl olacaktır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Konunun kapsamı çok geniş olduğu ve bütün Arap edebiyatında, özellikle eski dönem ve modern dönem Arap edebiyatında çok fazla kullanıldığından yaptığımız bu çalışma, sadece Kur'an-ı Kerim ve kaynakçada belirtmiş olduğumuz eserlerle sınırlı kalmıştır.

Araştırmanın Varsayımları

Kur'an ayetleri, hadis metinleri ve hicri ikinci yüzyıla kadar olan Arap şiirlerinin Arap dil ve belagatinin en önemli kaynakları olduğu göz önünde bulundurulursa, bu kaynakların Arapçanın dilsel özelliklerini en iyi yansıttığı varsayılabilir. Çalışmamızda bu tespitten yola çıkarak özellikle Kur'an ve hadisten örneklerle Arap dilinin estetik ve incelik boyutu kritik edilmeye çalışılmıştır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Yabancı dil öğreniminin önemi arttıkça bu alanda uygulanacak yöntem, teknik ve kullanılacak materyaller hakkında yapılan çalışmalar da artmakta, seçilen yöntem doğrultusunda sınıfa getirilen materyaller de çeşitlilik arz etmektedir (Akpınar, 2004). Dolayısı ile dil öğrenimi için kullanılan materyalin öğrenciyi ikna ve tatmin etmesi de onu motive eden unsurlardan sayılır. Bu çerçevede Kur'an ve onun içindeki dil kuralları ile sanatlar; asırlardır Araplar ve diğer Müslüman kavimler tarafından kullanılmış, doğruluğunda şüphe duyulmayan kesin kural olarak Kabul edilmiştir. Yeni dil öğrenen bir yabancı için bunun önemli bir motivasyon kaynağı olduğu kanaatindeyiz. Kur'an, Arapçanın en önemli dilbilimsel ve kültürsel kaynağıdır.

YÖNTEM

Arapçadaki *kinaye ve ta'rîz* sanatı, bunların tarifi ve çeşitleri Kur'an kaynaklı ele alınıp sosyal bilim tekniğiyle kritik edilmiştir. *Modern bakış açısı ile ta'rîzin Arapça öğretiminde nasıl kullanılabileceği sorununa* akılcı çözümler ortaya konmak istenmiştir. Bu yönüyle de çalışmamız bir metodoloji geliştirme denemesi mahiyetinde ortaya konmuş mütevazi bir araştırmadır.

Araştırma Modeli

Tezimiz: Ta'rîzin Arapçadaki yerini ve Kur'an da kullanılış şekil ve gayesini, Kur'an'ı esas alarak tartışacaktır. Ancak hadis ve klasik Arap şiirlerinden de yer yer

istifade edilmiştir. Bu araştırma, nitel bir araştırmadır ve tarama modeli kullanılmıştır. Veriler, örneklem olarak seçilen ayet ve hadis metinleri taranarak elde edilmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini; Kur'an da ve Arap edebiyatında ta'rîzin kullanılış yerleri, şekilleri ve kullanılma gayeleri oluşturmaktadır. Tezimizde Arap edebiyatında geçen diğer belagat sanatlarından sadece kinayenin tarifi yapılacak ve birer örnek verilecektir. Bunun yanı sıra pek çok ayet ve hadisten de örnekler sunulacaktır.

Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri örneklem olarak seçilen ayet ve hadis metinlerinin taranmasıyla elde edilmiştir. Veriler, belirtilen kaynaklardan toparlanıp yorumlanarak kayda geçirilmiştir.

Verilerin Çözümlenmesi ve Yorumlanması

Kaynakçada belirtilen eserler taranarak kaynaklarda bulunan farklılıklar not alınmış, tezimizde uygun yerlere yerleştirilmiştir. Ta'rîz sanatının Arapça öğretimi ile ilgili olan maddeleri not edilip bu veriler, modern dil öğretim yöntemleri ile kıyaslanarak yorumlanmaya çalışılmıştır. Fakat bütün bu çalışma-yorum ve çözümlemeler bir yüksek lisans tezinin elverdiği zaman-imkân ve şartlar çerçevesinde ortaya konulup, yorumlanmıştır.

BÖLÜM I

Bu bölümde, araştırmada geçen önemli unsurların tanım ve tariflerine yer verilmiştir. Öncelikle konuya ta'rîz'in en çok kullanıldığı ve Arapça'nın esas kaynağı konumunda olan Kur'an'la başlanmış, daha sonra ikinci kaynak olan hadise başvurulmuştur. Son olarak da çalışmanın konusu olan ta'rîz'in tarif ve tanımı detaylı olarak verilmeye çalışılmıştır.

1.1. İlahî Bir Hitap Olarak Kur'an

Abdullah b. Abbas, Katâde b. Diâme, Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ, İbn Cerîr et-Taberî, Zeccâc, Bâkıllânî gibi âlimlerle, çağdaş ilim adamlarından Elmalılı Muhammed Hamdi ve Muhammed Tâhir b. Âşûr *"el-Kur'ân"* isminin *"kara'e"* fiilinden türeyen hemzeli bir kelime olduğu görüşündedirler. Ancak bunlar arasında da *"kara'e"* fiilinin mastarlarına göre *"okumak"*, *"toplamak"* ve *"açıklamak"* anlamlarından hangisini ifade ettiği hususunda ihtilâf vardır. İbn Abbas, kelimenin mastarı olan *"kur'ân"ın "açıklamak, beyan etmek"* mânasına geldiğini söylerken Katâde b. Diâme ve Zeccâc, *"toplamak ve bir araya getirmek"* anlamında *"kara'tü'ş-şey'e kar'en" veya "kara'tü'l-mâe fi'l-havzi"* kullanışındaki fiilden mastar olduğunu ifade ederler. Taberî, her iki görüşün de Arap dilinde yerinin olduğunu belirtmekle birlikte bu görüşlerden İbn Abbas'a ait olanı tercih eder. Cevherî, Râgıb el-İsfahânî, İbn Atıyye el-Endelüsî gibi birçok âlim ise kelimenin *"okumak"* (kıraat, tilâvet) mânasına gelen *"kara'e"* fiilinden isim olduğunu söyler. İslâm vahyinin *"ikra"* (oku) buyruğu ile başlaması, Kur'an'da *"kara'e"* kökünün *"okuma"* anlamında on yedi yerde kullanılması ve Kur'an'ın çok okunması tavsiye edilen bir kitap olması gibi unsurlar dikkate alındığında Kur'ân isminin *"okumak"* anlamına gelen *"kara'e"* fiilinden türediğini kabul etmek daha doğru görünmektedir. Frantz Buhl ve A. T. Welch, pek çok Batılı ilim adamının Kur'an kelimesinin Süryânîce'deki *"yazı-metin okumak; kilisede yapılan ders"* mânalarındaki *"karyânâ"* kökünden türediği görüşünü kabul ettiklerini ifade ederler. *"Kara'e"*nin asıl kök anlamı itibariyle doğrudan *"kıraat" ve "tilâvet"* anlamına gelmediğini Arap dilcileri de belirtmektedir. Ancak kelime, Kur'an'ın inmeye başlamasından önce *"okumak, bir bilgiyi zihinde muhafaza etmek"* manasında da kullanılmıştır (Zerkeşî, 1998).

Kur’an’ın terim anlamıyla ilgili olarak çeşitli tanımlamalar yapılmış, bunlar büyük ölçüde bir araya getirilerek şöyle bir tarife ulaşılmıştır:

“Kur’an, Allah tarafından Cebrâil vasıtasıyla mahiyeti bilinmeyen bir şekilde son peygamber Hz. Muhammed’e indirilen, yazılı sayfalardan oluşan; tevâtürle nakledilen, okunması ibadet sayılan, Fâtiha suresiyle başlayıp Nâs suresiyle biten, başkalarının benzerini getirmekten âciz kaldığı Arapça mûciz bir kelâmdır.” (eş-Şevkânî, 2005)

Bu tarife göre Hz. Peygamber’e indirilmeyen kitap ve sayfalara, Kur’an’ın tercümesine veya Kur’an’ın manalarının Arapça olarak başka kelimelerle ifade edilmiş şekline, Hz. Osman’ın mushaflarının hattına uymayan kıraatlere ve kutsî hadislere Kur’an denilemez (eş-Şevkânî, 2005).

Suyuti, el-îtkân adlı eserinde İmam-ı Şafîî’den “Kur’an kelimesi herhangi bir yerden türememiştir” tespitini aktarmaktadır. Hz. Musa’ya indirilene Tevrat, Hz. İsa’ya indirilene İncil, Hz. Muhammed’e indirilene de Kur’an denildiğini ifade etmiştir (İbnî Kesîr, 1988: 305).

Kur’an’ı kısaca tarif etmeye çalıştık, ama efradını câmi ağyârını mâni bir tarifi ancak onu indirenin buyurduğu gibi ذَلِكَ الْكِتَابُ لاَ رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ “Şu kitap ki, onda hiçbir şüphe ve tereddüt yoktur. O, ancak Allah’tan korkanlar için hidayet kaynağıdır**.**” (el-Bakara, 2).

Kur’an-ı Kerim eşsiz bir kitaptır. Diğer bütün kitaplardan farklıdır. Kur’an-ı Kerim diğer kitapların aksine kendi metodunu izler. Kur’an, başlangıçta ele almak istediği konuları ve ulaşmak istediği amaçları liste halinde sunmaz, tarihsel olayları anlatır. Fakat bir tarih kitabı gibi değildir. İnsandan, evrenden, tabiat bilimlerinden farklı bir üslupla bahseder.

Kültürel, sosyal, politik, ekonomik problemleri çözmek için kendi metodunu kullanır. Kanunları ve prensipleri sosyologlardan, hukukçulardan farklı bir şekilde ele alır. Bu hususlar bilinmediğinde Kur’an'ın olayları sunuş üslubu karşısında şaşkınlığa düşülmesi mümkündür. O zaman, anlamı çok açık olan ayetler bile anlaşılmayabilir.

Kur’an; yeryüzünde benzeri olmayan, insanın kafasında var olan diğer bütün kitaplar gibi standart bir konu dizimi ve fihristi bulunmayan ve kendine has kurallara sahip bir kitap olarak kabul edildiği taktirde anlaşılması kolaylaşmaktadır. Kur’an; Allah tarafından, kendi elçisine bir davet ve hidayet kitabı olarak indirilmiştir (el-Bakara, 2). Kur’an, ana fikir olarak insanı ele alır. İnsanı kurtuluşa ve çöküşe götüren yolları gösterir.

İnsanı cehaletten kurtulmaya çağırır. Kur’an'ın konusu, ana fikri ve amacı karşılaştırıldığında tam bir bütünlük arz ettiği görülür.

Kur’an’ın yine kendine has bir nüzul sebebi vardır. Nüzul sebebi; âdeta olayın arka perdesi konumundadır. O bilinmeden Kur’an’daki birçok konu tam olarak kavranamaz. Kur’an, İslami tebliğin gereklerine göre tedricen inmiştir.

Mekki sureler; Mekke döneminde nazil olan surelerdir. Bu dönem on üç yıl sürmüştür. Mekki sure ayetlerinin özellikleri; mesajların kısa ve yoğun cümleler vasıtasıyla verilmesidir. Hitap ettiği toplumun dil zevkine uygun akıcı ve etkileyici bir dile sahip, yüksek bir edebî zevkin hâkim olduğu Mekke ortamında nazil olan surelerin fesahat ve belagat değerinin çok yüksek olduğu, Kur’an’ın son cüzünden birkaç sure incelenince rahatlıkla görülmektedir.

Mekke toplumunda katı bir putperestlik inancı ve kabileci, maddeci, hazcı bir ahlak ve hayat anlayışı hâkim olduğu için bu dönemde nazil olan surelerde ağırlıklı olarak Allah’ın birliğine, kudretine ve lütufkârlığına, ahiret gününe ve ba‘s, haşir, amellerin karşılığı gibi ahiretle alakalı meselelere dair ayetlerle insanlarda merhamet ve feragat duygularını geliştirmeyi, temel haklar bakımından insanlığın eşitliği fikrine dayalı bir ahlak bilinci oluşturmayı hedefleyen ayetler geniş yer tutmaktadır (Çağrıcı, 2002: 390).

Mekke dönemi, çetin bir mücadelenin olduğu, işkencelerin ve boykotların en şiddetlilerinin Müslümanlara reva görüldüğü yıllardır. Bu ortamdan bunalan Müslümanların kurtuluş adına ilk hareketleri, Habeşistan'a hicret olmuştur. Bu dönemdeki ayetler, hem kendi dönemindeki hem de daha sonra gelecek inananlara örnek ve yol gösterici olmak üzere inen, iman ve ahlak içerikli, geldiği toplumunun adetlerine uymayan kural ve emirler içeriyordu. Her ne şekilde olursa olsun Allah'a

ortak koşmanın ve puta tapmanın yanlışlığı, ahiretin varlığı, kıyamet ve hesaba çekilmenin kaçınılmazlığı (en- Nebe) anlatılıyordu.

"Dinin ana gayeleri" denilen ve bütün dinlerin ortak amaçları olarak görülen din, can, akıl, mal ve nesebin korunması hususundaki temel hükümlerle fazilet ve ahlak prensipleri de Mekki surelerin ağırlıklı konularındandır (Çağrıcı, 2002).

Mekke devrinde inen surelerin genel muhtevasını, *"ilahî iradeye dayalı yeni bir toplum kurmanın inanç ve ahlak temelini oluşturacak ilkeler"* şeklinde özetlemek mümkündür (Çağrıcı, 2002).

On yıl süren Medine döneminde ise; Müslümanlar, Allah'a ortak koşanların haricinde; münafıklar, Yahudiler ve Hıristiyanlarla mücadele ettiler. Savaşlar, antlaşmalar ve karşılıklı sulhlar yaparak bütün Arabistan'ın İslam'la tanışmasını sağladılar. İşte bu devirde ayetlerin, yeni dönemin şartlarına göre geldiğini; savaş hukuku, sulhlar, genel manada ibadetler, kişiler arası ilişkiler ve eğitici metotlar içeren vahyi görmekteyiz.

Kur'an, İslam davetinin başlangıcı ile nazil olmaya başladı ve 23 yıl sürdü. Kur'an'ın çeşitli bölümleri İslam davetinin farklı ihtiyaçlarına göre nazil oldu. Bu sebeple böyle bir kitapta başka kitaplardaki gibi üslup bütünlüğü aranmamalıdır. Kur'an-ı Kerim bir öğretmenin derslerinin mahiyeti gibi bir üslup ve sıralamaya sahip değildir. Kur'an'da bazı hususların sık sık tekrarlanması da göze çarpar. Bir davet belirli bir safhada sadece gerekli olan şeylerin sunulmasını, gelecekle ilgili bir şey söylenmemesini gerektirir. Bazı safhalar yıllarca sürebilir bu safhada kaldıkça aynı şeyler tekrar tekrar vurgulanabilir. Kur'an'daki bu tekrarlar tekdüze değildir. Nerede ise Kur'an'ın bütün sureleri temel inanç ilkelerine dikkat çeker. Allah'ın birliği, sıfatları, ahirette hesaba çekilme, peygamberlere ve kitaplara iman gibi ibadeti, sabrı, Allah'a inanıp güvenmeyi öğretir.

Kur'an, apaçık Arapça ile nazil olan bir kitabı anadilinin Arapça olmadığı bir kişinin dikte etmesini mantık dışı bulup reddeder. (en-Nahl, 103) Nitekim Arap edebiyatını en iyi bilenlerden, müşriklerin önde gelenlerinden Velîd b. Mugīre'nin Kur'an'dan etkilenerek onun bilinen hiçbir edebî türe benzemediğini, rekabet edilemeyecek bir üstünlüğe sahip olduğunu itiraf ettiği, buna rağmen inadını ve

kibrini yenemeyip, *"Başkalarından aktarılmış bir sihir, beşer sözü"* iddiasına sığındığı bildirilir (el-Müddessir, 11-25).

Kur'ân-ı Kerîm, her peygamberin içinden çıktığı kavmin diliyle gönderilmesi esasına bağlı olarak (İbrâhîm, 4) Arap diliyle ve *"apaçık"* nazil olmuştur (En-Nahl 103; eş-Şuarâ, 195). Hz. Peygamber'in Kureyşli olması sebebiyle Kureyş lehçesi ağırlıklı olmakla birlikte Kur'an'da diğer fasih lehçelerden unsurların da bulunduğu kabul edilir (Çağrıcı, 2002).

Kur'an-ı Kerim'in sıralaması bizzat Peygamberimiz tarafından yapılmıştır. Yani Kur'an'daki ayetlerin sıralaması vahye dayalıdır. Allah Teâla, Kur'an'ı sonsuza kadar koruyup muhafaza edeceğini taahhüt etmiştir. Peygamberimiz zamanında Kur'an birçok sahabe tarafından ezberlenmişti fakat derlenmemişti. Peygamberimizin dâr-ı bekaya intikalinden sonra Hz. Ebubekir döneminde Yemâme'de birçok sahabe hafızın şehit olması, Kur'an-ı Kerim'i derlemek gerektiği fikrini ortaya çıkardı ve Hz. Ebubekir döneminde, vahiy katibi Zeyd b. Sabit tarafından derlendi. Hz. Osman döneminde çoğaltılıp Müslümanların yaşamış olduğu coğrafyalara dağıtıldı. Kur'an sadece bir yer ya da bir topluluğa inmemiştir. Bütün insanlara inmiş bir kitaptır.

Kur'an, Arapça olarak ilk önce Arap toplumuna gönderilmiştir. Ama bütün insanları hidayete çağırıcı olarak gelmiştir. Kur'an-ı Kerim'in Arabistan'daki putperestlik için söyledikleri, her yerdeki ve her dönemdeki putperestliğe karşı çıkmak için söylenmiştir. Evrensel bir vahyin belli bir dönemde, belli bir topluma gelmesi onu yerel ve geçici hale getirmez. Nüzul sebebi belli bir süre ve belli yer olabilir ama hükmü umumidir.

Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Peygamber'in ilk muhatap olduğu toplulukların çeşitli tavır ve davranışlarına, ihtiyaçlarına, olayların gelişimine vb. değişik hâl ve şartlara göre farklı zamanlarda ayet veya sure şeklinde inmiştir. Dolayısı ile konu bütünlüğü oluşturacak şekilde bir sıra izlemediği gibi mevcut mushaflardaki surelerin bizzat Resul-i Ekrem'in talimatıyla oluşan içeriğinin yanı sıra dizilişi de sistematik eserlerde alışılagelen biçimiyle bir yapı arz etmemektedir. Muhtevayı oluşturan konular mushafın başından sonuna yayılmış bulunmaktadır. Bu tertip şekli, tekrarların da katkısıyla Kur'an'ı okuyan veya dinleyenlerin aynı anda birden çok konuyu gözden geçirmelerini zorunlu kılar. Bir defalık okumayla onu tam manası ile anlamak çok

zordur. Nitekim bugüne kadar yapılan çalışmalarda Kur'an'ın muhtevası hakkında ancak sınırlı ve kifayetsiz bilgiler verilebilmiş; Kur'an'da yer alan konuların tesbiti, konu başlıklarının seçimi, bunların sayıları, muhtevaları, ayetlerin içeriklerine göre değişik konulara dağıtımı gibi hususlarda birbirinden hayli farklı tercih ve tasnifler ortaya çıkmıştır. Bazı eserlerde Kur'an'ın muhtevası birkaç ana başlık altında toplanırken bazılarında yüzlerce konu sıralanır. Meselâ İbn Cerîr et-Taberî Kur'an'ın muhtevasını tevhit, haberler ve kıssalar, diyânât (Süyûtî, 1993: 277); Zemahşerî Allah'ı lâyık olduğu şekliyle tanıtmak, ibadet, emir ve nehiy, va'd ve vaîd; Râzî ilâhiyyât, meâd, nübüvvât, kaza ve kader şeklinde tasnif eder (Süyûtî, 1993). Ebû Bekir Îbnû'l-Arabî, Kur'an'daki bilgileri tevhit, tezkir ve ahkâm diye üç ana konuda toplayarak bunları şöyle açıklamıştır: Tevhit; yaratılmışlara dair bilgilerle Allah'ın isimleri, sıfatları ve fiillerine ilişkin konuları kapsar. Tezkir; ödüllendirme vaadi ve cezalandırma tehdidi, cennet ve cehennem, iç ve dış temizlikle ilgili konulardan oluşur. Ahkâm; yükümlülükler, faydalı ve zararlı şeylerin neler olduğu, emirler, nehiyler ve mendublar hakkındaki bilgileri içine alır. Aynı müellif Kur'an'da en fazla tezkireye dair konuların yer aldığını belirtir (Îbn-î Arabî, 2008: 330).

Kur'an'ın muhtevasına giren konuları, dinî ve dünyevi mahiyetteki bilgi ve meslek alanlarını da içine alacak şekilde genişleterek yüzlerle ifade eden, hatta insan zihninin ulaştığı ve ulaşacağı her türlü bilginin en azından öz olarak yahut işaret yoluyla Kur'an'da yer aldığını ileri süren görüşler de vardır. Süyûtî, el-İtḳān'ın "Kur'an'dan Çıkarılan İlimler" başlığını taşıyan kısmında (es-Suyûtî:1993).

وَمَا مِن دَآبَّةٍ فِي الأَرْضِ وَلاَ طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلاَّ أُمَمٌ أَمْثَالُكُم مَّا فَرَّطْنَا فِي الكِتَابِ مِن شَيْءٍ ثُمَّ إِلَى رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ

"Yeryüzünde yürüyen hiçbir hayvan ve iki kanadıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki, sizin gibi birer ümmet olmasınlar. Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmamışızdır, sonra hepsi Rablerinin huzurunda toplanırlar." (el-En'âm, 38).

وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ

"Bu kitabı sana her şey için bir açıklama, bir hidayet, rahmet kaynağı ve Müslümanlar için bir müjde olarak indirdik." (en-Nahl, 89) meâlindeki ayetlerle Kur'an'ın muhtevasının genişliğine işaret eden bir hadise (Buhari, 1981) ve İbn Mes'ûd, Mücâhid

b. Cebr, Beyhakī, İmam Şâfiî gibi önde gelen âlimlerin aynı yöndeki sözlerine dayanarak Kur'an'ın muhtevasını incelemeye çalışmıştır. Bu arada İbn ebü'l-Fazl el-Mürsî'nin tefsirinden iktibasla fıkıh, usul, dil ve edebiyat, tarih, eğitim ve irşad, tasavvuf gibi alanlarla meşgul olan çeşitli âlimlerin, Kur'an'ın kendi alanlarıyla ilgili muhtevasının genişliğine dikkat çeken görüş ve tesbitlerini aktararak tasavvuf erbabının fenâ, bekā, huzur, havf, heybet, üns, vahşet, kabz gibi kavramları Kur'an'dan aldıklarını ileri sürmüştür. Ayrıca Kur'an'da dinî muhtevanın yanında tıp, cedel, astronomi, hendese, cebir, geleceğe ait bilgiler gibi din dışı alanlara dair ilimlerin; hatta terzilik, demircilik, ipekçilik, dokumacılık, çiftçilik, denizcilik, atıcılık gibi çeşitli mesleklere dair temel bilgilerin de bulunduğunu ifade etmiştir. Râgıb el-İsfahânî, Beyyine suresinin Hz. Peygamber'le ilgili, *"Allah tarafından gönderilen, tertemiz sayfaları okuyan bir elçi"* meâlindeki 2. ayetinden hareketle Kur'an'ın önceki kitapların "semere"lerini kapsadığını söylemiştir (el-İsfehânî, 2012).

Ebedî bir sistemin ilkeleri her dönem için uygulanmaya müsaittir. Kur'an'ı incelediğimizde bunun evrensel özeliklere sahip olduğunu görüyoruz. Kur'an'ı okuyan kimse onda her şeyi bulmak isteyip de bulamadığında hayal kırıklığına uğrayabilir. Fakat o, sistematik bir kitap gibi olay ve problemleri izah etmez. Allah, Kur'an'da temel kaideleri koymuş ve onu açıklayacak bir de peygamber göndermiştir. Kur'an tam bir düsturdur ama Allah Kur'an'la birlikte Resulü'nü de gönderdiği için, Kur'an sadece temel ilkeleri ve önemli direktifleri ortaya koyar.

Kur'an'ın asıl amacı İslam dininin entellektüel ve ahlaki temelini açıkça ortaya koyup bunları örneklerle güçlendirmek ve kalplere işlemektir. İslami hayat tarzını uygulama söz konusu olduğunda ise Kur'an, hayatın birçok yönü ile ilgili sınırları belirler, ayrıntılı ve kanun düzenlemeleri gibi değildir. İslami hayat düzenini; kitaptaki düsturları uygun bir biçimde pratiğe aktarma görevi Peygamber'e verilmiştir. Şu halde Kur'an Hazreti Peygamber'in sünneti ile beraber alındığı ölçüde eksiksiz bir hayat düsturudur ve eksiksiz olarak anlaşılabilir.

1.2. Nebevi Bir Hitap Olarak Hadis

İslam'ın ikinci ana kaynağı olan Hadis ilminin kısaca tanımı, tarihçesi üzerinde durulacaktır. Ana kaynak olan Kur'an araştırmamızın esas konusu olduğu için hadis-i şeriflerle alakalı kısa bir tanım ve örnekleme yapılacaktır.

*Hadis(*الحديث):

Hz. Peygamber'in sözlerini, fiillerini ve tasviplerini/takrirlerini ifade eden terim; hadisleri tespit, nakil ve anlamaya yönelik ilimdir.

"Eski" anlamındaki kadîmin zıddı olan hadîs kelimesi (çoğulu ehâdîs) tahdîs mastarından isim olup *"haber"* mânasına gelir. İnsana uyanıkken veya uykuda duyurulmak yahut vahyedilmek suretiyle iletilen her söze, ayrıca anlatılan kıssaya "hadîsü Mûsâ" (Tâhâ, 9; en-Nâziât, 15), "hadîsü'l-cünûd" (el-Burûc, 17) ve yapılan konuşmaya da hadis denmektedir. Çeşitli ayetlerde Kur'an-ı Kerim'den "hâze'l-hadîs" (el-Kehf 6; en-Necm, 59; el-Vâkıa, 81), "ahsenü'l-hadîs" (ez-Zümer, 23) diye bahsedilmektedir. Hz. Peygamber de Kur'an'ı ifade etmek üzere *"ahsenü'l-hadîs, hayrü'l-hadîs, asdaku'l-hadîs"* tabirlerini kullanmıştır (Buhârî, 1981). Ehâdîs kelimesi, Ferrâ'nın belirttiğine göre "konuşulan şey" anlamındaki uhdûsenin çoğulu olmakla beraber sonradan hadisin çoğulu olarak kullanılmaya başlanmıştır. "Hadîsü'n-nebî" ifadesi yaygın olduğu halde "uhdûsetü'n-nebî" denmemesi de bunu göstermektedir.

Hadis kelimesi İslâmiyet'le birlikte farklı bir anlam kazanmış, âdeta onunla kadîm olan Kur'an-ı Kerim'in mukabili kastedilerek Resul-i Ekrem'in sözlerine "el-ehâdîsü'l-kavliyye", fiillerine "el-ehâdîsü'l-fi'liyye" ve tasvip ettiği şeylere de (takrir) "el-ehâdîsü't-takrîriyye" denilmiştir. Hadis âlimleri, Hz. Peygamber'in yaratılışıyla ilgili özelliklerini (şemâil) ve ahlaki vasıflarını da hadisin kapsamı içine almışlardır. Kendi sözleri hakkında hadis kelimesini ilk defa Resul-i Ekrem'in kullandığı anlaşılmaktadır. Nitekim Ebû Hüreyre'nin, kıyamet gününde kendisinin şefaatine ilk önce kimin nail olacağını sorması üzerine Resulullah, *"Ey Ebû Hüreyre! Hadise olan merakını bildiğim için bu hadis hakkında ilk soruyu senin soracağını tahmin ediyordum."* demiştir (Buhârî, 1981: 33-51). Kadın sahabelerin, Hz. Peygamber'den *"Senin sözünden (bihadîsike) sadece erkekler faydalanıyor."* (Buhârî, 1981: 9) diyerek kendileriyle sohbet etmek üzere bir gün ayırmasını isterken hadis kelimesini kullanmalarını tasvip etmiştir. Sahabe devrinde ve daha sonraki dönemlerde bu kelime,

Resul-i Ekrem'in sözleriyle onun fiillerini ve tasviplerini bildiren haberler anlamında kullanılmıştır (Kandemir, 1997).

Bazı âlimler, hadis teriminin kapsamını daha da genişleterek sahabe ve tâbiînin şahsi beyan ve fetvalarını da bu kapsama almışlar, Hz. Peygamber'e ait olan hadislere merfû', sahabeye ait olanlara mevkuf, tâbiîne ait olanlara da maktû adını vermişlerdir. Sonraları merfû', mevkuf ve maktû terimlerinin hepsini ifade etmek üzere "haber" kelimesi kullanılmaya başlanınca bir kısım âlimler sadece merfû rivayetlere, bazıları da merfû ve mevkuf rivayetlere hadis demeyi uygun görmüşlerdir. Sünnet ve hadisin çerçevesini daha da genişleterek Hz. Peygamber'in ahlakını, şemâilini, peygamberlikten önce söylediklerini ve yaptıklarını da bu çerçeve içine alanlar olmuştur. Hicri ikinci yüzyıldan itibaren hadisi ifade etmek üzere kullanılan terimlerden biri de ilimdir. İlk dönemlerde ilim kelimesinin kapsamına Kur'an, hadis ve fıkhın girdiği, fakat sonraları ilim sözüyle daha çok hadisin kastedildiği anlaşılmaktadır (İmtiyâz Ahmed'den aktaran Kandemir, 1997: 110-123).

1.3. Kinaye Sanatı

1.3.1. Tanımı

1.3.2. Lügat Anlamı

Kinaye; birinci baptan olan (كنا, يكنو) fiilinin veya ikinci baptan (يكنِي كني) fiilinin mastarıdır. Lügatte; bir şeyi açıkça söylemek ve gizlemek manasına gelir.

1.3.3. Istılahtaki Yeri

Bir sözü gerçek manasına gelebilecek şekilde, onun dışında başka manada kullanma sanatına "kinaye" denilir (Bolelli, 2013: 171).

1.4. Kinayenin Öğeleri

Kinaye, mekniyyün "anh"a (kinayede kast olunan mana) göre üç kısma, öğeye ayrılır: (Mekniyyün bih, Kinayenin lafzıdır)

1.4.1. Mekniyyün'anh (Manası) Sıfat Olan Kinayeler

el-Hansâ'nın (ö.24/645) şu şiirinde olduğu gibi :

أخي طويل النجاد, رفيع العماد * كثير الرماد إذا ما شتا

"Kardeşim; kılıç bağı uzun, çadırının direği yüksek, kışın bir yerde ikamet ettiğinde külü çok olandır." Yâni; el-Hansâ, kardeşinin uzun boylu, cesur, şerefli ve cömert olduğunu kast etmektedir.

تقول العرب: فلانة بعيدة مهوي القرطي

Araplar, şöyle derler : "Falan hanımın küpesinin sarktığı yer uzundur." Yâni onun boynu uzundur (Abbas, 2009: 287).

1.4.2. Mekniyyün'anh (Manası) Mevsuf Olan Kinayeler

Bir şair; üniversitenin, Arap dilini geliştirmede oynadığı üstün rolü hakkında şöyle demiştir:

وجدت فيك بنت عنان دارا * ذكرتها بدلوة العراب

"Ey okul! Adnân'ın kızı (Arap dili), sende öyle bir ev (yurt) buldu ki; bu ona bedevilik dönemini hatırlattı." Şâir, (عنان بنت) ibaresi ile kinaye yoluyla Arap dilini kastetmiştir (Bolelli, 2013: 173).

Amr Ma'di Kerîbe (öl.21/62), bir şiirinde şöyle demiştir:

الضاربين بكل أبيض مخذم * والطاعنين مجامع الأضغان

"Biz, keskin ve parlak kılıçlarıyla (düşmanı) vuran ve yok eden; ayrıca kin, haset ve kıskanmanın toplandığı yeri(düşmanın kalbini) vuran kimseleriz." Şair, "الأضغان مجامع" ibaresiyle, kalpleri kastetmektedir (Abbas, 2009: 293).

1.4.3. Mekniyyün'anh (Manası) Nisbet Olan Kinayeler

Amr b. Ma'di Kerîbe'nin şu sözleri gibi: "المجد بين ثوبيك والكرم ملء برديك" : *"Şeref, senin iki elbisenin arasındadır. Kerem, senin iki hırkanı dolduruyor."* Yani şair, şeref ve keremi muhatabına nisbet etmek istiyor. Fakat bunu açıkça söyleyip "Sen şereflisin" demek yerine; şerefin, onun elbisesinin içinde olduğunu söylüyor. Aynı durum, kerem için de söz konusudur (Bolelli, 2013: 174).

1.5. Kinaye Çeşitleri

Asıl mana ile kinaye yoluyla kasdedilen mana arasındaki vesilelerin azlığı, çokluğu veya kapalılığı, açıklığı bakımından kinaye aşağıdaki kısımlara ayrılır:

1.5.1. Et-Telvîh: (التلويح)

Eğer kinayede, asıl mana ile kinaye yoluyla kasdedilen mana arasındaki vasıtalar çok olursa kinaye *"telvîh"* adını alır. Başka bir ifade ile: Telvîh "التلويح"; uzak ve yakın manalar arasında çok sayıda vasıtaların bulunmasıdır. Misal : "هو كثير الرماد": (Onun külü çoktur.) Yani, cömerttir. Çünkü külün çokluğu, çok ateş yakmayı gerektirir. Çok ateş yakmak da çok miktarda yemek ve ekmek pişirmeyi gerektirir. Yemek ve ekmeğin çokluğu, yiyen insane sayısının fazla olmasını gerektirir. Bu da misafirlerin çok olmasını, misafirlerin çok olması da cömertliği gerektirir (Abbas, 2009: 287).

1.5.2. Er-Remz (الرمز)

Eğer kelimenin uzak ve yakın manalar arasındaki vasıtalar az ve kapalı ise kinaye *"remz"* adını alır (Bolelli, 2013: 180).

(هو متناسب الأغضاء): *"O, düzgün uzuvludur."* Yani o; zekidir, akıllıdır.

1.5.3. El-îmâ veya El-îşâret (الإشارة و الإيماء)

Eğer uzak ve yakın manalar arasındaki vasıtalar az olursa ve açık bir şekilde bulunursa veya hiç vasıta bulunmazsa kinaye; *"îmâ" veya "işâret"* adını alır.

el-Buturî, bir şiirinde şöyle demiştir:

أوما رأيت المجد ألقي رحله * في آل طلحة ثم لم يتحول

"Şeref ve asaletin, Talha ailesi *arasında mola verip bir daha onlardan ayrılmadığını görmedin mi?"* Bu beyit, onların cömert olduklarına işaret etmektedir (Abbas, 2009: 310).

1.5.4. Et-ta'rîz (التعريض)

Cümlenin gelişinden anlaşılan diğer bir kinaye çeşidi vardır ki; buna *"ta'rîz"* denir. *et-Ta'rîz* (***التعريض***)*:* Söylenen sözü, üstün bir edebî yetenekle (veya meharetle) manasından başka bir yöne çevirmektir (Bolelli, 2013: 182).

(إياك أعني و اسمعي يا جارة)*: "Kızım sana söylüyorum gelinim sen anla!"*

İnsanlara zarar veren şahsa bir hadisle şöyle demek gibi:

(خير الناس أنفعهم للناس): *"İnsanların en hayırlısı insanlara en faydalı olan kimsedir."* Yani onlara zarar verme! Onlara faydalı ol! İyilikte bulun!

(المسلم من سلم المسلمون من لسانه و بيده): *"Müslüman, Müslümanların dilinden ve elinden zarar görmediği kimsedir."* hadisi de buna örnektir. (Buhârî'den aktaran Abbas, 2009: 292).

Sana eziyet veren birisine şöyle demen gibi (آذيتني فستعرف): *"Sen bana eziyet verdin. İlerde anlayacaksın (göreceksin)!"* Fakat sen bu sözünle, muhatabı değil onun beraberinde bulunan bir başka insanı kastediyorsun (Bolelli, 2013: 183).

(…ورفع بعضهم درجات…):*"...onların bazılarını da derecelerle üstün kılmıştır."*(El-Bakara, 253) Bu ayetteki (بعضهم) ibâresi ile Hz. Muhammed (s.a.v) kastedilmiştir.

Cimriye (ما أقبح البخل): *"Cimrilik ne kötüdür!"* demek gibi. (Muhammed Said İsbir-Bilâl Cüneydî, eş-Şamil) Cimriye kötü ahlakı belirtiliyor.

(إنما الصديق عند الضيق): *"Dost, dar günde belli olur*" (Fazl Hasan Abbâs) (Bolelli, 2013: 183) Zorda ve sıkıntıda iken yardımcı olmayana dost denilmez.

BÖLÜM II

2.1. Ta‘rîzin Tarifi

2.1.1. Lügat Yönünden Ta‘rîz

Lügat yönünden ta‘rîz; tasrîhin, açıklığın zıddı olarak tanımlanmaktadır.Yani kişi birine hitap eder ama başkasını kasteder (Ferid, 1988: 53). Ta‘rîz; tasrihin, açık şekilde söylemenin aksidir. Sözün gerçek anlamı değildir. Söylenen sözde anlamsal bir sapma vardır. Yazan ya da söyleyen bir şeyi gizliyor demektir (el-Kamus’u’l-Muhit, 2005: 1075). el Araz: uzunun aksidir. Esasında öncelikli olarak maddi varlıklarda kullanılır, sonra diğer şeylerde kullanılır (el-Mu’cemu’l elfaz-ı Kur’an, 1989: 584).

2.1.2. Istılah Yönünden Ta‘rîz

Et-Ta‘rîz (التعريض): Söylenen sözü, üstün bir edebî yetenekle veya maharetle manasından başka bir yöne çevirmektir. (إياك أعني و اسمعي يا جارة): *‘‘Kızım sana söylüyorum gelinim sen anal!’’* (Bolelli, 2013: 182).

Belagatçilere göre ta‘rîz, sözle söylediğinden farklı bir şeyi kastetmektir. Bir şeyi işaret eden husus zikredilir ama o şeyi anılmaz. Ta‘rîz, söz yoluyla başkası ile dalga geçmek amacıyla da kullanılır (Ferid, 1998: 54-56). Ta‘rîz; maddi şeylerde sayıyı artırmak, hacmi büyütmek için kullanılır. Söyleyenin açıklamadığı, gizlediği bir şey var demektir.

Sözde ta‘rîz ise; maddi şeylerdekinden biraz daha fazladır. Kastedilen şey işaret etmiş olduğu manadan, daha geniş olur. Sözün açık ve kapalı tarafı olur. Ta‘rîzli sözde iki şey beraber bulunur; gizlilik ve fazlalık (el-Hûlî, 2004: 17).

Ta‘rîz; kinayeden daha derin, daha gizlidir. Çünkü kinayede mecazi olarak anlatılmak istenene bir işaret vardır ama ta‘rîzde bir takım destekleyici delillerle bulunduğu için söylenen söz ancak ta‘rîz olarak yorumlanır (Ferit, 1998: 54).

Eren'in (2012: 95) tarifi: Ta'rîz; kelime anlamı, bir şeyi açıkça beyan etmemektir. Istılahta; lafzın bir şeye hakikat-mecaz değil de mefhumu yoluyla delalet etmesi; sözü delalet ettiği manadan başka bir yöne çevirmek; ustalıkla, bir tarafı gösterip diğer tarafı kastederek çok ince ve saygılı bir şekilde itiraz etmek, dokundurmak ve gizli bir istihza yapmaktır.

2.1.3. Tefsir Terimi Olarak Ta'rîz

Âlimlerin ta'rîzle alakalı görüşleri: ta'rîz Kur'an'da kelime olarak sadece bir yerde Bakara suresinde,

وَلاَ جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُم بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاء أَوْ أَكْنَنتُمْ فِي أَنفُسِكُمْ

"Böyle kadınlara evlenme isteğinizi üstü kapalı biçimde (ta'rîzle) çıtlatmanızda veya gönlünüzde tutmanızda size bir günah yoktur." (el-Bakara, 235) ilgili ayette geçmektedir.

İbni Cerir Et-tâberi ta´rîzi; "sözün içerisinde olan, ama açık bir şekilde dinleyenin anlamayacağı sözdür"(Taberi, 2009) şeklinde tarif etmektedir. Bu tarifi inceleyecek olursak tar'îz hakkında önümüze üç nokta çıkmaktadır:

Birinci olarak; sözcüklerin içerisinde bizzat olan değildir.

İkinci olarak; sözün içerisinde olandan başka bir şey anlaşılmaktadır.

Üçüncü olarak; anlaşılması muhatabın zeka ve anlayış derecesine bağlıdır.

Ta'rîz, şeklî olarak işaret edilen ya da anlatılmak istenen şey içinde gizlidir, fakat bu gizlilik maksadın tam olarak anlaşılamayacağı şekilde olamaz. Ta'rîzle ifade edilen bir şeyi anlayış seviyesi iyi birisi çok rahatlıkla anlayabilir (el-Hûlî, 2004: 20). Anlatılmak istenen şey aslında ince bir zeka ile söylenmektedir. Karşıdakinin anlayış seviyesine ve kabul durumuna göre de etkisi değişir. Ama anlatılmak istenen bir şekilde hedefine varımaktadır.

Fahruddin er-Razi (Ö. 606/1209)'ye göre ise tarifi: Sözlükte; tasrihin, açıklığın karşıtıdır. Sözün işareti kelimelerin gerçek manalarına da kelimelerin başka manasının haricine de yorumlanabilir. Konuşanın hem gayesine hem de gayesinin dışında başka bir manaya ihtimali olan fakat gaye tarafı ağır basan bir sözdür. Mesela, fakir bir

kimsenin zengin bir adamın yanına gelip: “Size selam vermek ve hal-hatır sormak için geldim.” demesi bir “ta‘rîz” dir. Burada fakir olan kişinin asıl maksadı, zengin olan adamdan bir şey istemektir. Fakat bu isteğini ona açıktan açığa değil, üstü kapalı biçimde “Size selam vermek ve hal-hatır sormak için geldim.” diyerek söylemektedir. Maksadını üstü kapalı anlatması daha etkili olmaktadır (er-Razî, 2014).

Kinaye ise bir şeyi, aksesuarları-parçaları-detayları ile söylemektir. Şu Arap atasözünde olduğu gibi:

فلان طويل النجاد، كثير الرماد Adamın evi geniş, misafiri çok, eli de çok bol ve açıktır.

Ta‘rîz: Söylenilen söz; kastedilene uygun olur, başka bir manaya da gelebilir. Kastedilen şeye sözün anlamının hamledilebilmesi için söyleyenin içinde bulunmuş olduğu şartlar kasdedilen anlamı desteklemelidir. (el-Hûlî, 2004: 277). Ta‘rîzin yorumu-açıklaması çok geniştir. Diğer metot ve edebiyat sanatları ile kıyaslanamaz. Onunla diğer sanatlar birbirine girintilidir ve karışabilir. Ama ta‘rîzde sözcüğün asıl manası ile anlatılmak istenen manası birbirinin aksi olur. Ta‘rîz açıklığın aksidir ama kinaye de değildir. Kinayede sözcüğün manaya delaleti vardır, ta‘rîzde ise konum ve konu vardır.

Nîsâbûrî’nin (1990) ta‘rîz tarifi, Razi’nin dediğini tekrar gibidir. Sözün işareti kelimelerin gerçek manalarına da, kelimelerin manasının haricine de yorumlanabilir. Ancak bir işaret veya delille istenilen şekilde yorumlanması iyi ve tercih edilendir. Aslında, Et-Taberi’nin ta‘rîz aleyhine konuşmasına reddiye gibidir. Yusuf (a.s)’ın müezzini-çağırıcısı (Yusuf, 70) “Mevzusu nasıl Taberi’nin gözünden kaçtı ve ta‘rîz yoktur diyebildi bunu anlamak biraz zor.” der, çünkü bu Allah’ın kitabında gayet açık bir şekilde bulunmaktadır (el-Hûlî, 2004: 50).

Sekkakî’nin sözlerini bir yerde topladığımızda sözlerinde açık bir şekilde çelişki olduğunu görürüz. Görüşlerinde tam bir netlik yoktur.(el-Hûlî, 2004: 31) Sekkâkî Miftahûl-ulûm adlı eserinde ta‘rîzi, arazi kinaye yani anılmayan bir mevsuf için söylenilmiş kinaye olarak nitelendirir ve kinayeyi; ta‘rîz, telvîh, remz, îma ve işaret olmak üzere beş kısma ayırır. Eğer kinayede, uzak ve yakın anlamlar arasındaki vasıtalar çok olursa “telvih” adını alır. Şayet uzak ve yakın anlamlar arasındaki vasıtalar kapalı olmakla birlikte az olursa kinaye “remz” diye isimlendirilir. Eğer uzak ve yakın anlamlar arasındaki vasıtalar az olmakla birlikte açık bir şekilde bulunursa “ima” veya

“işaret” adını alır. Öte yandan Sekkakî, ta‘rîzin bazen mecaz olabileceğini söyler ve buna örnek olarak, eziyet veren birine sadece karşısındaki kişiyi değil, onunla beraber bir başkasını kastederek “Sen bana eziyet verdin. Yakında anlayacaksın!” denmesini verir ve kişi bu sözüyle, şayet ikisini de kastetmişse o zaman kinaye olacağını ifade eder. Sonra kinaye ve ta‘rîz arasındaki farklara geçer.

Hatib ed-Dımaşki'ye göre kasdedilen mananın sıfat ya da nisbet olması ve mevsufun da zikredilmemiş olmasına ta‘rîz, mevsufun zikredilmiş olmasına da kinaye adı verilir. Böylece ona göre kinaye ile ta‘rîz arasındaki fark; mevsufun zikredilip zikredilmemesidir.

Zemahşeri'ye göre aralarındaki fark; lafzın konulduğu anlam dışında kullanılması kinaye, konulduğu anlam dışında kullanılmasına cümlenin akışı içinde işaret edilerek konulduğu anlamda kullanılmasına ta‘rîz denir (Yıldız, 2000: 47). Zamahşeri’ye göre (Ö. 538/1143), “Ta‘rîzde düşünme, araştırma ve uyarma/ikaz olmalıdır. Hemen bir hata ve inkâr yoluna gidilmemelidir. Konuşmada adı geçmeyen bir şeyi açık olarak değil, ima ve işaret yoluyla üstü kapalı biçimde anlatmaktır. Bir şeyi ifade edeceksin ama onu sözün içerisinde zikretmeyeceksin.” (el-Ferid, 1998: 57). Bir fakirin bir şey istemek için gelmesine rağmen; sana selam vermeye, yüzünü görmeye geldim demesi ve asıl isteğini anmaması buna örnek olabilir.

2.2. Ta‘rîze Delalet Eden Unsurlar

Bir sözün ya da olayın ta‘rîzli olduğuna işaret eden üç unsur vardır.

1- العبارة ifade,

2- السياق bağlam –konu,

3- المقام konum,

Bu konunun açıklamasına bir örnekle başlayalım:

Kralın elçisinin Yusuf (a.s)'ın yanına gelip söyledikleri:

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ فَلَمَّا جَاءهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ فَاسْأَلْهُ مَا بَالُ النِّسْوَةِ اللاَّتِي قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ

“O hükümdar ‘Onu bana getirin’ dedi. Emir üzerine Yusuf'a gönderilen adam yanına gelince, Yusuf(a.s): “Haydi efendine geri dön de, ona sor bakalım; o ellerini kesen kadınların maksatları ne imiş? Hiç şüphe yok ki, Rabbim, onların oyunlarını çok iyi

bilir." (Yusuf, 50) Ayette geçen Yusuf (a.s)'in bu hikâyesinde tam bir ta'rîz vardır. Hikâyenin bütünü birlikte düşünülünce sanki olay o anda gerçekleşmektedir. Yusuf (a.s); Aziz'in hanımını korur, o kadınların sırrını elçiden saklar, onları utandıracak bir ifade kullanmaz. Ama mesajını açık ve net bir şekilde krala iletir. Aziz'in hanımını işaret eden ya da hissettiren bir ifade de kullanılabilirdi ama yapmaz. Burada iki ifade de ta'rîz vardır.

مَا بَالُ النِّسْوَةِ اللاَّتِي قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ *"O ellerini kesen kadınların maksatları ne imiş?"*

إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ *"Rabbim onların oyunlarını çok iyi bilir."* (el-Hûlî, 2004: 78)

Birincide; krala kendisinin suçsuzluğunu arz eder, "Ben suçlu olsaydım onlar ellerini kesmezlerdi. Neden onlar kendi ellerini kestikleri halde ben suçlu oluyorum?" anlamı kasdediliyor ki bu bir ta'rîz'dir.

İkinci de; إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ *"Rabbim onların oyunlarını çok iyi bilir."* **"**Madem onlar ellerini kestiler demek ki beni de dahil etmek istedikleri bir oyunun içinde idiler. Onların oyununu Rabbim çok iyi biliyor." anlamını yükleyip hiçbir soru sordurmadan elçi yoluyla gayet veciz, ta'rîzli bir ifade ile krala durumu anlatır. İnsaf sahibi kral; Yusuf'un ifadelerinden durumu anlar, kadınlara neden ellerini kestiklerini bile sormaya gerek duymadan kendisinden beklenen tavrı sergiler;

قَالَ مَا خَطْبُكُنَّ إِذْ رَاوَدتُّنَّ يُوسُفَ عَن نَّفْسِهِ

Hükümdar, o kadınlara *"Derdiniz neydi ki, o vakit Yusuf'un nefsinden murat almaya kalktınız?"* dedi. (Yusuf, 51) Kralın, hikâyenin başından itibaren olayları ustaca birleştirip sonuca ulaştığı anlaşılır. Açık ve basit bir şekilde gözükür ki, bağlam-siyak kuvvetli bir ta'rîz üslubudur. Çok detaya gerek kalmadan anlatılmak istenen anlatılmış ve mesajı alması gereken almıştır. Bu ayetteki soru üslubunda kimseyi utandırmadan, Yusuf'u (a.s) suçlayanların itham edilmesi söz konusu olmuştur. Böylece yıllarca hapis yatan Yusuf (a.s) temize çıkarılmıştır.

O kadınların cevapları;

قُلْنَ حَاشَ لِلّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِن سُوءٍ

Onlar "*Haşa! Allah için, biz onun aleyhinde hiçbir fenalık bilmiyoruz."* dediler (Yusuf,51). Yani bize bir kötülük yapmadı, biz ona bir şey diyemeyiz demektedirler. Ardından da esas iftirayı atan Aziz'in hanımının itirafı gelir:

قَالَتِ امْرَأَةُ الْعَزِيزِ *"Aziz'in hanımı dedi."* (Yusuf, 51)

Vicdanı uyanmış olarak;

الآنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ أَنَاْ رَاوَدتُّهُ عَن نَّفْسِهِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ

Aziz'in karısı da: *"Şimdi hak ve hakikat olduğu gibi ortaya çıktı. Aslında onun nefsinden ben murat almak istedim. O ise şüphesiz doğrulardandır."* dedi.(Yusuf, 51)

Kral, hakikati ve Yusuf'un (a.s) doğru, gerçek halini anlar.

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ أَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِي فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ

Hükümdar*:* *"Onu bana getirin, kendime tahsis edeyim." Sonra onunla konuşunca da: "Sen bugün yanımızda gerçekten büyük bir mevki sahibisin, güvenilir birisin"* dedi.(Yusuf, 54) Bu ta'rîzli ifade, Yusuf'un (a.s) ta'rîzli cevabına karşılıktır. Buradaki ta'rîzin unsurları ise şu kavramlardır: اليوم bugün, لدينا yanımızda, mevki مكين güvenilir أمين bu ta´rîzli olayın anahtarları ya da şifreli kelimeleridir.

Ta'rîz üslubunda yukarıda saydığımız şu üç kelime esas unsurlardır.

1- العبارةifade

2- السياقbağlam -konu

3- المقامkonum

(el-Huli, 2004: 80)

2.2.1. Ta'rîz Üslubunda "İbare-İfade"

İbare ve ifadenin kurulum ya da yapının doğrudan ta'rîzde kelime manaları yönüyle delaleti, işareti veya alakası yoktur. Ta'rîz de, sözün gerçek tarafı ve durumu, ya da mecaz, kinaye ve asıl anlamı yoluyla işareti veya delaleti yoktur. Bu çeşitteki ta'rîz üslubunda ibâre-ifade yorumla anlaşılmaz. İbâre-ifade konunun kurulumundan, bütünlüğünden ve siyaktan anlaşılır.

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحاً اِلٰى قَوْمِه اِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ

اَنْ لَا تَعْبُدُوا اِلَّا اللهَ اِنِّي اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ اَلِيمٍ

"Andolsun ki, vaktiyle Nuh'u da kavmine gönderdik. O, onlara şöyle dedi:"Ben sizin için apaçık bir uyarıcıyım. Allah'tan başkasına ibadet etmeyin! Ben, size gelecek acı bir günün azabından korkarım." (Hud, 25-26)

Nuh (a.s) 'in kavminin cevabını Kur'an da şöyle anlatılır:

فَقَالَ الْمَلأُ الَّذِينَ كَفَرُواْ مِن قِوْمِهِ مَا نَرَاكَ إِلاَّ بَشَرًا مِّثْلَنَا وَمَا نَرَاكَ اتَّبَعَكَ إِلاَّ الَّذِينَ هُمْ أَرَاذِلُنَا بَادِيَ الرَّأْيِ وَمَا نَرَى لَكُمْ عَلَيْنَا مِن فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ

"Buna karşılık, kavminin ileri gelen kâfirlerinden bir kısmı dediler ki: "Biz seni bizim gibi insanlardan biri olarak görüyoruz, başka türlü değil. İlk bakışta bizim ayak takımımızdan başkasının senin arkana düştüğünü görmüyoruz. Sizin bizden üstün bir meziyetinizi de görmüyoruz. Aksine sizi yalancılar sanıyoruz." (Hud, 27)

Kavmi, onu ve ona inananları ne peygamberliğe ne de kendileriyle dost olmaya layık görmüyorlardı. Onları; kavmin en aşağı seviyeli insanları olarak kabul ediyor, kendilerini ise peygamberliğe daha layık ve üstün insanlar olarak görüyorlardı. Bu sözlerde delalet-işaret açısından bir kinaye, mecaz veya hakikat yoktur, siyaktan anlaşılan bir ta'rîz vardır (el-Hûlî, 2004: 81). Onlar beşer tabiatlı bir peygamberin olabileceği gerçeğine karşı idiler. Ancak biri peygamber olacaksa onun da kendilerinden biri olması gerektiğini ta'rîzle ifade ederler.

Kinaye, mecaz ve gerçek-hakikatin delaleti-işareti lafzi yani sözle olur. Ta'rîz ise, siyak-bağlam-konu ile olur; kurulumun, ibarenin mana-i işârîsi ile olmaz. Netice olarak; ta'rîzin ifadesi bazen sözcüklerin ifade ettiği gerçek manası ile de olabilir. O zaman ona;

-kinaye ve ta'rîz ,

-mecaz ve ta'rîz ,

-hakikat-gerçek ve ta'rîz beraber denilir (el-Hûlî, 2004: 82).

Bu husus üç farklı örnek üzerinden açıklanacak olursa:

2.2.2. Hakikat-Gerçek ve Aynı Zamanda Ta'rîz Olan Şekle Örnek

وَنَادَى نُوحٌ رَّبَّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَأَنتَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ

Nuh Rabbine seslenip: "Ey Rabbim! Elbette oğlum benim ailemdendir, Senin vaadin de kesinlikle haktır ve Sen hâkimlerin en iyi hükmedenisin!" dedi.(Hud, 45) Burada Nuh'un (a.s) üç cümlesi de hakikate mutabıktır. İlkinde genel, fıtri insanlığının gereği olanı yapar; "Ey Rabbim! Elbette oğlum benim ailemdendir." demek suretiyle bir baba olarak âdeta feryat eder. Son iki cümlede de tam bir iman abidesi olan Hz. Nuh'un,

teslimiyetine şahit olmaktayız. “Senin vaadin de kesinlikle haktır ve Sen hâkimlerin en iyi hükmedenisin!” dedi (Hud, 45). Burada Nuh (a.s) aynı zamanda teslimiyet içinde bir ta‘rîzle Rabbinin hikmetini de sorar. Ama soru doğrudan değil ta‘rîz yoluyla sorulur. Aslında oğlunun kurtulma imkânı varken neden batan, boğulan azgınlarla beraber olduğunu soruyor. Biliyordu ki, iman etse o da kurtulanlardan olacaktı. (el-Huli, 2004: 83)

2.2.3. Mecaz ve Ta‘rîzin Bir Tek Sözün İçerisinde Oluşu

Birinci örnekte, Hakikat-gerçek ve aynı zamanda ta‘rîz olduğu gibi, bu örnekte de mecaz ile ta‘rîz bir sözün içerisinde kullanılır.

وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبُثَ لاَ يَخْرُجُ إِلاَّ نَكِدًا كَذَلِكَ نُصَرِّفُ الآيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ

“Güzel memleketin bitkisi, Rabbinin izniyle çıkar. Kötüsünün ise çıkmaz, çıkan da bir şeye yaramaz. Biz, şükreden bir topluluğa ayetlerimizi böyle türlü şekillerle açıklıyoruz.”(A'raf, 58)

Ekip sürmeye, tımara uygun toprak Rabbinin izni ile meyve verir. Mü’min; Allah’tan hidayet isteyen, dünya ve ahiret için iyi işler yapan insan olarak ta‘rîz yoluyla örneklendirilir. Allah'ı anmaktan uzak, içi ve dışı kötülükle kaplı, hiç kimseye bir iyiliği dokunmayan kâfirlere ise; kötü, bataklık, ziraata elverişli olmayan, insanlara faydalı bir şey ekilemeyen, ekilse de ürün vermeyen toprak örnek veriliyor.

ما رواه الشيخان عن أبى موسى قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: " مثل ما بعثني الله به من الهدى والعلم كمثل الغيث الكثير أصاب أرضا، فكانت منها نقية قبلت الماء فأنبتت الكلأ والعشب الكثير، وكانت منها أجادب أمسكت الماء فنفع الله بها الناس فشربوا وسقوا وزرعوا، وأصاب منها طائفة أخرى إنما هي قيعان لا تمسك ماء ولا تنبت كلأ، فذلك مثل من فقه في دين الله ونفعه ما بعثني الله به فعلم وعلم، ومثل من لم يرفع بذلك رأسا ولم يقبل هدى الله الذي أرسلت به

Ebû Mûsâ el–Eş’arî’den rivayet edildiğine göre, Rasulullah (s.a.v) şöyle buyurdu: *“Allah’ın benimle göndermiş olduğu hidayet ve ilim, yeryüzüne yağan bol yağmura benzer. Yağmurun yağdığı yerin bir kısmı verimli bir topraktır: Yağmur suyunu emer, bol çayır ve ot bitirir. Bir kısmı da suyu emmeyip üstünde tutan çorak bir*

yerdir. Allah burada biriken sudan, insanları faydalandırır. Hem kendileri içer, hem de hayvanlarını sular ve ziraatlarını o su sayesinde yaparlar. Yağmurun yağdığı bir yer daha vardır ki, düz ve hiçbir bitki bitmeyen kaypak ve kaygan arazidir. Ne su tutar, ne de ot bitirir. İşte bu, Allah'ın dininde anlayışlı olan ve Allah'ın benimle gönderdiği hidayet ve ilmin kendisine fayda sağladığı, onu hem öğrenen hem öğreten kimse ile, buna kulak asmayıp başını bile kaldırmayan, Allah'ın benimle gönderdiği hidayeti kabul etmeyen kimsenin durumu gibidir."(Buhari, 1981).

Tâbiînden rivayet edilen sözlerden;

Mücahit rahimehullah buyurdu ki; آدم وذريته ،منهم خبيث والطيب. *"Âdem ve onun zürriyetinden iyiler ve kötüler vardır."*

Katade rahimehullah buyurdu ki; المؤمن سمع كتاب الله فوعاه بعقله وانتفع به، كالأرض الطيبة أصابها الغيث فانبتت ،والكافر بخلاف ذلك Allah'ın kitabını (ayetlerini) işiten müminin durumu, sulanınca hemen ürün veren toprak gibidir.Ayetleri işitir işitmez kavrar ve onlardan faydalanır. Kâfirin durumu ise bunun tam aksidir. O zaman bu ayet mecaz-ı mürekkebeye (iki örnek içeren) bir örnektir. Onların her birisi istiare-i temsiliyedir. Bu ta'rîz, fıtratlarında var olan iyilik ve güzelliği ortaya çıkarmak yerine fesadı ve kötülüğü tercih eden ve bu yolla da Peygamberin davetine karşı koyan müşriklerin tutumlarını ifade eder. Bu ayet hem mecaz, hem de ta'rîz olmasından dolayı bu kısma bir örnektir. Ayet lafzın-sözün işareti açısından bir mecaz, ama ta'rîz için sözün-lafzın delaleti-işareti değil, siyak yani kurum-konu bütünlüğü açısından bir ta'rîzdir (el-Hûlî, 2004: 84). Bu örnekte mecaz ile ta'rîz, bir sözün içerisinde birlikte kullanılarak ta'rîze güzel bir örnek oluşurmaktadır.

2.2.4. Sözcüklerin İfade Ettiği Açık Anlam ile Kinayeye İşaret Eden Ama Siyak-Konu Bütünlüğü ile Ta'rîz Olan Duruma Örnek

Burada mecaz ve ta'rîz bir tek sözün içerisinde bulunur, şu örnekte olduğu gibi:

Allah'ı Teâlâ'nın Hüthüt'ün dili ile Süleyman (as.)'a hitabı;

إِنِّي وَجَدتُّ امْرَأَةً تَمْلِكُهُمْ وَأُوتِيَتْ مِن كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ

"Gerçekten, onlara (Sebelilere) hükümdarlık eden, kendisine her türlü imkân verilmiş ve büyük bir tahta sahip olan bir kadınla karşılaştım."(Neml, 23) Burada üç kinaye vardır:

Birinci; تَمْلِكُهُمْ Sebe halkının Belkıs'a itaatini anlatan bir kinayedir.

İkincisi; وَأُوتِيَتْ مِن كُلِّ شَيْءٍ (kendisine her türlü imkân verilmiş) mülkünün çokluğu ve hükümranlığının genişliğinden kinayedir.

Üçüncü; وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ (büyük bir tahta sahip olan bir kadın) onun lüksü ve bütün o ihtişamından kinayedir.

Biz bütün bu kinayelerin arkasında Hüthüt'ün Süleyman (a.s)'a bir ta'rîz yaptığını görüyoruz. Burdaki ta'rîz ise şudur: Sahip olmuş olduğun bu saltanat ve ihtişam sadece sana has değildir. Başkalarında da olabilir. Üstelik bu başkaları arasında zayıf yaradılışlarıyla bilinen kadınlar da olabilir.

وَحُشِرَ لِسُلَيْمَانَ جُنُودُهُ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ وَالطَّيْرِ فَهُمْ يُوزَعُونَ

"Cinlerden, insanlardan ve kuşlardan orduları Süleyman'ın huzurunda toplandı. Bunların hepsi (Onun tarafından) sevk ve idare olunuyorlardı." (Neml, 17) ayet-i kerime Hz. Süleyman'ın mülkünün ve hâkimiyetinin ne kadar büyük olduğunu ifade etmektedir. Büyüklük, şan, şöhret ise bir imtihan sebebidir. Bu kıssada geçen Hz Süleyman ve karınca diyaloğunda da şu mesaj verilmektedir:

ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمٰنُ وَجُنُودُهُۥ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

"O karıncalardan biri; ey karıncalar hadi yuvalarınıza girin Süleyman ve ordusu, sizi fark etmeden ezip geçmesinler."(Neml, 18)

Bu kıssanın öğretici yönü; maldan, mülkten ya da büyüklükten değil bir karınca ile emanete vefa ve sorumluluğunu hatırlatmasından kaynaklanmaktadır. Süleyman (a.s)'ın dostları, ordusu v.s. güçlenince artık zayıfı, güçsüzü ve kendilerinden başka varlıkları âdeta görmez hale gelmiş, onlardan gafil olmuşlardır (el-Huli, 2004: 85). Artık bu kadar kalabalığın içinde kendilerini fark edip önemsemeyebilir. Karınca, konuşmasında ta'rîzle bunu vurguluyor.

وَحُشِرَ لِسُلَيْمَانَ büyük bir topluluk onun huzurunda (Neml, 18) toplandılar. Karınca konuşmasında ta'rîze başvurarak; "Artık bu kadar kalabalığın içinde bizi fark edip, önemsemez." demek.istiyor. وتفقد الطير kuş kayboldu, sebebini kimsenin bilmediği bir kaybolmadır bu (Neml, 20). Kaybolan kuş; işleri haber veren bir habercidir yani; "Hüthüt".

وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِيَ لَا أَرَى الْهُدْهُدَ أَمْ كَانَ مِنَ الْغَائِبِينَ

Hz. Süleyman, kuşları, cinleri, insanları teftiş eder, yoklamadan geçirir ve Hüthüt kuşunun orada mevcut olmadığını görür (Neml, 20).

لَأُعَذِّبَنَّهُ عَذَابًا شَدِيدًا أَوْ لَأَذْبَحَنَّهُ أَوْ لَيَأْتِيَنِّي بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ

“Onu mutlaka ağır bir cezaya çarptırırım veya boynunu keserim ya da bana muhakkak mazeretini gösteren açık, kesin bir gerekçe getirir.” dedi (Neml, 21). Ona gaip, yok hükmü verilir. Belki doğru düzgün savunma hakkı bile verilmez. Ancak çok geçmeden Hüthüt geri döner.

فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ أَحَطتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِ وَجِئْتُكَ مِن سَبَإٍ بِنَبَإٍ يَقِينٍ

“Bekledi, çok geçmeden (Hüthüt) geldi ve: “Ben senin etraflıca bilmediğin bir şeyi öğrendim ve sana Sebe’den sağlam bir haber getirdim.” dedi (Neml, 22).

Sebe’den bir haberle gelir, sanki içinde biraz da tehdit ve istihza olan bir ifade ile “Ben senin etraflıca bilmediğin bir şeyi öğrendim.” diye konuşur. Karıncanın kendi hemcinslerine onlar sizden gafiller demesi, Hüthüt’ün senin bilmediklerini öğrendim demesi ve büyük bir mülk ve sultanlıktan bahsetmesi bir tehdittir. Hüküm verirken peygamber de olsa acele etmemeyi öğretir (el-Huli, 2004: 86).

Allah Teâlâ’nın Hüthüt’ün dili ile Süleyman (a.s)’ a hitabı;

إِنِّي وَجَدتُّ امْرَأَةً تَمْلِكُهُمْ وَأُوتِيَتْ مِن كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ*“Gerçekten, onlara (Sebelilere) hükümdarlık eden, kendisine her türlü imkân verilmiş ve büyük bir tahta sahip olan bir kadınla karşılaştım.”*(Neml, 23). Belkıs, bir kadındır; تَمْلِكُهُمْ Sebe halkı ona sonsuz bir itaat içindedir, وَأُوتِيَتْ مِن كُلِّ شَيْءٍ (kendisine her türlü imkân verilmiş) mülkünün çokluğu ve hükümranlığının genişliği ortadadır, وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ (büyük bir tahta sahip bir kadın) olarak lüks ve ihtişam sahibi bu kadının hali Hz Süleyman’a sahip oldukları şeyler hakkında “Sana geriye ne kaldı ki!” mesajını vermektedir. Bütün bu kinayeler dikkatlice okunduğunda Hüthüt’ün Süleyman (a.s)’a ta‘rîz yaptığı görülecektir. Ama ayette; peygamberine, görevi yine Hüthüt’ün diliyle hatırlatılır.

وَجَدتُّهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِن دُونِ اللَّهِ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُون

“Onun ve kavminin, Allah’ı bırakıp Güneş’e secde ettiklerini gördüm. Şeytan, kendilerine yaptıklarını süslü göstermiş de onları doğru yoldan alıkoymuş. Bunun için hidayete eremiyorlar.” (Neml, 24) Peki tevhidi insanlar arasına yerleştirecek, şirki yıkacak olan kimdir? Pek tabii peygamber; o da Süleyman (a.s)’dır. Bu hakikat de akla şu ihtimali getirmektedir: Hz Süleyman mülkünün büyüklüğüne, saltanata daldığı için böyle bir ta‘rîz ile ona ufacık bir kuş ve karınca hakikatı hatırlatmaktadır.

Oysa ayet bize, bu mülkü aslında kendisinin istediğini şu ifadelerle anlatır;

قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَّا يَنبَغِي لِأَحَدٍ مِّنْ بَعْدِي إِنَّكَ أَنتَ الْوَهَّابُ

Süleyman: "Ey Rabbim! Beni bağışla ve bana öyle bir mülk ihsan et ki, ardımdan hiç kimseye nasip olmasın. Şüphesiz, bütün dilekleri veren sensin." dedi (Sad, 35).

Hüthüt'ün o konuşmasından sonra bir ikram olarak;

فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِّن قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَى وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ

(Süleyman) onun sözüne gülümseyerek dedi ki: "Ey Rabbim! Bana ve ana babama verdiğin nimete şükretmemi ve hoşnut olacağın iyi iş yapmamı gönlüme istet. Beni rahmetinle, iyi kulların arasına kat." (Neml, 19) Aslında şu üç ifade ile Hüthüt, Süleyman'a (a.s), ta'rîz yapıyor: Belkıs, bir kadındır ama; تَمْلِكُهُمْ Sebe halkı ona sonsuz bir itaat içindedirler, وَأُوتِيَتْ مِن كُلِّ شَيْءٍ (kendisine her türlü imkân verilmiş) mülkünün çokluğu ve hükümranlığının genişliği ortadadır; وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ (büyük bir tahta sahip olan bir kadın) lüksü ve bütün şaşaası ile âdeta ona bu mülke ve saltanata sahip olan tek sen değilsin, senin haricinde hem de Allah'a inanmayan bir kadın bu ihtişama sahip diye ta'rîz yapıyor. Bütün bu kinayelerin arkasında Hüthüt'ün Süleyman (a.s)'a bir ta'rîz yaptığı görülmektedir.

Burada Allah (c.c) hem Süleyman'a (a.s) ve onun şahsında bütün inanan ve inanacaklara; yumuşak bir ta'rîzle, dünyayı; talip olana, dini ise; istediğine, sevdiğine vereceğini beyan etmektedir. Süleyman'a (a.s) da, Allah'ın mülkünü şirkten temizleyip tevhidi yerleştirmesi için vazifesini hatırlatmaktadır. Buradaki söz- kavramsal anlamda kinayedir. Ancak kurulum-siyak olarak da ta'rîzdir (el-Huli, 2004: 88).

Ta'rîzin ifadesi gizli oluyor ve başka bir şeyi anlatıyor. Söz, kelime anlamında gerçektir. Mecaz ve kinaye ise ayrı bir şeyi anlatır. Ta'rîzdeki gizlilik söze ve duruma göre farklılık arz edebilir.

2.3. Ta'rîzde Bağlam(Siyak)ın Rolü

Bağlam; sözün anlatmak istediği içerik, çerçevedir. Söz, öncesi ve sonrası ile bağlantılıdır. Yani bir şeylere işaret ediyordur. Söz işaret veya delalet etmiş olduğu kanıtlarla yeni ve farklı şeylerle etkileşim içindedir.

Nuh (a.s) :

رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي

"Nuh Rabbine seslenip; Ey Rabbim! Elbette oğlum benim ailemdendir." (Hud, 45) Nuh (as.) bir baba olarak ta'rîzle "Benim oğlum ailemden birisidir, kurtulanlardan olsaydı!" Ayetin siyakı okunduğunda bu ifadede bir peygamberin edebi ile her şeye rağmen oğlunun gemiye binmesini istediği anlaşılıyor. Burada bir ta'rîz vardır, ancak bu ayeti çevreleyen siyak, bağlam ilişkisinde öncesinde konu ile alakalı yirmi ayet, sonrasında ise dört ayet bulunuyor. Eğer bütün bu bağlam ilişkisi olmasa idi o zaman ayet bu şekilde yorumlanamaz ve bu ayet de müteşabihattan olurdu.

Bir diğer örnek;

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ لاَ تَأْكُلُواْ الرِّبَا أَضْعَافًا مُّضَاعَفَةً وَاتَّقُواْ اللّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

"Ey iman edenler! Kat kat artırılmış olarak faiz yemeyin. Allah'tan sakının ki kurtuluşa eresiniz." (Âli İmran, 130) Burada çok net bir bağlam, siyakta ta Ta'rîz rîz var (el-Huli, 2004: 99). Burada her ne kadar hitap müminlere yönelik gibi duruyorsa da kastedilen Müslümanların haricindekilerdir, çünkü faiz müminlere Hicret'ten hemen sonra:

وَأَحَلَّ اللّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا

"Oysa Allah ticareti helal, faizi haram kıldı."(el-Bakara, 275) ayetiyle haram kılındı. Hiçbir ihtimal yoktur ki bu ayetten sonra Müslümanlar, sahabeler faize devam etsinler. Ama konumuz olan (Âl-i İmran,130) ayet ise hicretin dokuzuncu senesinde Necran Hristiyanları ile olan diyalogdan sonra inmiştir.(el-Huli, 2004:100) Bakara suresindeki (el-Bakara, 275) ayet; konumuz olan (Âl-i İmran, 130) ayetin bağlamı, siyakı olmuş oluyor. Eğer olmasa idi o zaman (Âli İmran, 130) ayet açık delaleti ile kalacak ve müminler Bakara (el-Bakara, 275) ayetinin inmiş olduğu zamandan itibaren zan altında kalacaklar, isyan içinde olmuş olacaklardı ki, İslam tarihçileri böyle bir şeyden hiçbir yerde bahsetmemektedirler. Böyle bir durum söz konusu olmamıştır (el-Huli, 2004: 101).

Ta'rîzde bağlam esas kaynaktır ve sözün içeriğindendir, denilebilir. Bağlam olmayınca, sözün; mecaz mı, kinaye mi, hakikat mi olduğu anlaşılmaz. Ta'rîzde bağlam, aslında sözün bütüncül ve anlamlı olması için bir zorunluluktur. Bağlam olmayınca ya da bilinmeyince söz neye ve nereye işaret eder karışır. Bağlamdaki

deliller, bir şifre gibidir. Konuşan, konuştuğu kişilere isteklerini o şifrelerle anlatır. Âdeta bir bulmaca gibi muhataplarını önceden tanıyor olması, bir ortak kültürlerinin ve geçmişlerinin olması gerekir. Dolayısı ile o şifreler olmadan, ya da bilinmeden sözün hedefine ulaşma imkânı yoktur.

Bağlamda deliller; sözün özünden, içindendir. Buradan şunu anlıyoruz: Aslında Kur'an'ın bütün ayetlerinin bir bağlamı, siyakı vardır (sebebi nüzul gibi). O bağlamlar anlaşılmadan Kur'an'ın anlaşılması da zorlaşır. En başta Fatiha'dan başlayıp, en sonuna kadar Kur'an'da bir bütünsellik söz konusudur. Dolayısı ile Kur'an'a bir bütün olarak bakmak gerekir. Aynı konuları içeren ayetleri peş peşe sıralayıp, örneğin akide ile ilgili ayetler, ahkâmla ilgili ayetler, ahlakla ile ilgili ayetler şeklinde anlayıp ona göre yorumlamak gerekir (el-Huli, 2004:104).

Burada önemli konulardan biri de ayetlerin indiği zaman dilimidir. Neshi savunanların dediği gibi neshe bakılmalı (İmare, 2010). Kur'an kıssalarını birleştirip bakılmalı, tekrarlara bakılmalı, bütün bunlar Kur'an'ın anlaşılması için bağlamı, siyakı bilmeyi gerektirir. Kur'an'daki, mucizevi yön, Allah kelamı olması, onu diğer bütün beşerin sözünden ayırmaktadır.

أَفَلاَ يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِندِ غَيْرِ اللهِ لَوَجَدُواْ فِيهِ اخْتِلاَفًا كَثِيرًا

"Onlar hâlâ Kur'an'ı gereği gibi düşünüp anlamaya çalışmazlar mı? Eğer o Allah'tan başkası tarafından indirilmiş olsaydı mutlaka onda birçok çelişkiler bulurlardı." (Nisa, 82)

Ta'rîzin üslubu, gizliliktir. Bu gizlilik, konu ve duruma göre farklılık arz eder. Ta'rîzin ifadesindeki gizliliğin derecesi ve güçlülüğü, delillerin çok ve yoğun olması ile doğru orantılıdır. Gizlilik arttıkça, anlam ve işaret ettiği şeyin kuvveti ve inceliği de artar. Anlamda bir doyum, tatmin oluşur. Bu gizlilik azalıp daraldıkça bağlamın, siyakın delilleri ve ölçmenin inceliği de azalır (el-Huli, 2004: 106).

2.4. Ta'rîzde Makamın Rolü

Makam: Ta'rîz ifadesinde, sözün çerçevesinde olmayandır, sözde olmayan delillerle bağlamın dışında olanıdır. İfadeyi çevreleyen, herhangi bir pozisyondaki bir dilsel olaydır. Anlatmış olduğumuz ta'rîzdeki üç unsuru derecelendirecek olursak; en

dar olanı ibare-ifade, en geniş olanı makam, orta derece olanı da bağlam-siyaktır. Makamda sosyal bir çerçeve vardır. Bağlamdan ayrı olmasına rağmen kavramın gösterdiği bir işaret vardır. Siyak-bağlamda kapalı, belirli bir çerçeve vardır. Makamda ise tam aksi açık ve geniş bir çerçeve vardır. Makamda, bağlamdan farklı bir anlam vardır. Makamda; birbiriyle bağlantılı, girintili dilsel olayı aşan zaman, mekân ve şahıslar gibi etkileyici konsantrik etkenler vardır (el-Hûlî, 2004). Eğer "siyak"ı kapalı bir daire olarak düşünürsek, "makam" -bunun tam tersi- açık bir alan olur. Çünkü makamın, birçok konuyu içine alması onun sınırlarının belirlenmesini (kuşatılmasını) zorlaştırdığı gibi bunun yanında sayısını ve miktarını ayarlamayı da zorlaştırır.

Makam, yani sözün söylendiği vakti içine alan tüm şartları (zaman, mekân, şahıslar) anlamak bu mefhumun arkasındaki zenginliğin ve karmaşıklığın genişliğini kavramak için bize yeter (el-Hûlî, 2004: 121). Konu ve hedef (amaç); ikisi de önem derecesi olarak aynı öneme sahiptir. Gerçekten önümüzde cümle (ibare) ve siyaktan başka bir şey yoktur.

Makamda, birbiriyle bağlantılı, girintili dilsel olayı aşan zaman, mekân ve şahısların yanı sıra bir de konu ve amaç da etkileyici konsaktirik etkenlerdendir.

Makam, dilsel ama sosyal bir olaydır. Çünkü sosyal bir ortamda gerçekleşmektedir. Makam, zaruridir ve onsuz olmaz. Nedenleri ise:

Birincisi, sözün söylendiği anın bir parçasıdır. Söz boşluğa söylenmeyip bir ortamda konuşulur.

İkincisi, birçok üslup, onu aydınlatan vesileler olmazsa anlaşılmaz. Üsluptan doğru manayı anlamak, ayrıştırarak açıklayan bir vasıta olmadan anlamak imkânsızlaşır.

Üçüncüsü, siyak-bağlam makamın varlığını zorunlu kılar. İşaret, makamı çağrıştırır, onu atıf yapar veya ona aklımıza getirmeyi bize zorunlu kılar. Aksi takdirde konuşanın sözünü doğru anlayacak şartlardan birini eksiltmiş oluruz. Burada bizi ilgilendiren, makamın ta'rîzin delâleti içindeki rolü ve vazifesidir. İlk olarak makamın delil oluşunun zaruretine esbabı nüzul denebilir. O, ibarelere musallat olan kapalılığa açıklık getiren ışıklardır. Bu kavramlar (zaman, mekan gibi) bulunmasa cümledeki gizliliği keşfedecek yol olmazdı. Bunun (makam) için, önemli olan lafzın umumiyetidir, sebebin hususiyeti denmesi bu durumu bozmaz. Sebebi nüzulün önemini, söze doğru anlam vermesidir. (el-Hûlî, 2004: 122).

Bu konuya bir örnek:

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ فَلا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْراً فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ

"Gerçekten Safa ile Merve Allah'ın alametlerindendir. Onun için her kim hac veya umre niyetiyle Kâ'be'yi ziyaret ederse, bunları tavaf etmesinde ona bir günah yoktur. Her kim de gönlünden koparak bir hayır işlerse, şüphesiz Allah iyiliğin karşılığını verir, o her şeyi bilir." (Bakara, 158) Mescidi-i Haram etrafında bulunan Safa ve Merve tepeleri Allah'ın alametlerindendir. İbadet ve O'na yaklaşmak için konulmuş özel işaretlerden ve hac ibadetinin yapıldığı yerlerdendir. Şeâir; bazan ibadetin kendisine, bazen de ibadetin yapıldığı yere denir. Ezan, cemaat ile namaz; cuma ve bayram namazları, hac; dinin şeairinden yani alametlerindendirler. Aynı şekilde camiler, minareler, hacdaki ibadet ve özel yerler de alamet ve işaretlerdendir ki Safa ile Merve de bunlardandır. Bundan dolayı: Kâbe'de hac veya umre yapan kimsenin, tavafı bu ikisiyle yani Safa ve Merve ile yapmaya çalışmasında hiç bir günah yoktur. Dini bakımdan da hac ve umre; Beyt-i Şerif'i bilinen şekilde, niyetle ziyaret etmektir. Haccın özel bir vakti vardır, umrenin yoktur. Bunların geniş açıklamaları fıkıh kitaplarında mevcuttur. "İkisi" kaydı ve bu kayda bağlı olan "Ona bir günah yoktur." hükmü, tavafın aslına ait değildir, tavafta zorlanmaya bağlıdır. Tavafın aslının farz ve rükün olduğunda ihtilaf yoktur. Fakat bu tavafa Safa ile Merve'nin ilavesi ve Safa ile Merve arasında sa'y denen tavaf bölümü hakkında: "Ona bir günah yoktur." buyrulmuştur. Bu ise, görünüş itibari ile bir muhayyerlik gibi durmakla birlikte, gerçekte vâcib, mendub ve mübah olma ihtimali vardır. Buna karşılık Peygamber (s.a.v.) Efendimiz hacc-ı şeriflerinde Safa'ya yaklaştıkları zaman: *"Safa ve Merve Allah'ın alametlerindendir. Allah'ın başladığı ile başlayınız."* diye emretmiş ve kendisi Safa'dan başlayıp, Beyt'i görünceye kadar çıkmaya devam etmiştir. Bir hadis-i şerifinde de bu hususta*: "Allah size sa'yı farz kılmıştır, sa'y yapınız."* buyurarak sa'yın vacib olduğunu göstermiştir.

Bundan dolayı İmam Malik ve Şâfiî hazretlerinden bu zahmetli tavafın da, tavafın aslı gibi rükün ve farz olduğu görüşü rivayet edilmiştir. Bununla beraber ayetin yalnız zahirine dayanarak muhayyerliğe ve bu zahmetli tavafın vacib olmayıp, nafile olduğu görüşüne sahip olan fıkıh âlimleri de vardır. Fakat Hanefi mezhebinde tercih edilen görüş şudur: Ayetin zahiri, farz mânâsındaki kesin vücûba engeldir. Aynı zamanda anılan hadisler ve teâmül ise vacib olduğunu göstermektedir. Öyle ise bu zorlu tavaf ne kesin bir farzdır, ne de nafiledir. Belki farza benzerliği bulunan zanni bir

vacibdir. Farz denemez, çünkü "Ona bir günah yoktur." ifadesi mendubluğu ve mübahlığı da içine almaktadır. Nafile ve tatavvu da denemez. Çünkü tatavvuun, ayrıca söylenmiş olması buna engeldir. Bu ikisi arasında da hadisler vacip olduğunu söylemektedir. Bu bakımdan delillerin müşterek değeri olarak bu zahmetli tavaf, zanni bir vaciptir. O halde ayette görünüş itibariyle muhayyerliği ifade eden *"Ona bir günah yoktur."* sözü niçin söylenmiştir? Bunun açıklaması ayetin iniş sebebindedir. Çünkü rivayet edildiğine göre Cahiliye Devri'nde Safa üzerinde "İsâf" adında bir put, Merve üzerinde de "Nâile" adında diğer bir put vardı. Cahiliye müşrikleri bunların arasında tavaf ederler ve bunlara ellerini sürerlerdi. İslam gelip putları kırdıktan sonra Müslümanlar, Safa ile Merve arasında tavaftan çekindiler, bunu hoş görmediler. Bunun üzerine Müslümanlara, bu tavafın günah olmadığını belirtmek için bu ayet indi. Bilakis bunlar Allah'ın alametlerindendir, diye bu tavafa teşvik edildi. Bu teşvikin bir çeşit vücub ifade ettiği de hadislerle açıklandı (Yazır, 2004: 459). Eğer ilgili hadisler olmasaydı ve biz bu ayeti konumuz olan ta'arizle ele almamış olsa idik, o zaman ayet sarih, sade olan manası ile kalacak ve bu önemli sa'y ibadeti bu gün bilinmiyor ve îfâ edilmiyor olacaktı. Bu ayetin Kur'an'ın bazı ayetlerinin anlaşılmasında ta´rîzin önemli olduğu kanaatini teyit eden bir ayet olduğu kanaatindeyiz.

2.5. Ta'rîzin İşareti

Konunun en başında denildiği gibi ta'rîzde amaç; anlamdır, anlaşılması gereken hususun belirtilmesidir. Diğer semantik- anlamla alakalı gerçek, mecaz ya da kinaye şeklinde bir işaret veya alaka yoktur (el-Hûlî, 2004: 51). Ta'rîzin işareti, neyi anlatmak istiyorsa onun üzerine kurulur ve ondan bahsedilir. Diğer edebî sanatların anlam ve işaret etme şekil ve yöntemleri ile alakası yoktur.

2.6. Ta'rîzin İfade Şekli

Ta'rîzin simgelemesi; anlatımı, sözün en gizli yönüyle işaret ettiği ve simgelediği anlam demektir. Bu gizlilik, yaygın olan kinaye ile ta'rîzin karıştığı noktadır. Ama sonuçta ta'rîz de kinaye de ayrı ayrı söz sanatlarıdır (el-Hûlî, 2004: 41).Ta'rîz; sözün etki edebileceği ve belirtebileceği en ince noktaya işaret eder.

Sözün işareti, normalde kelimelerin hakiki manasına yorumlanır. Ancak gerçek manasına yorumlamaya bir engel ya da başka yorum için bir delil ve sebep varsa o zaman, o delillerin işaret ettiği anlama göre yorumlanır ve ta‘rîz olur. Söz, asli ve öz varlığının dışına, bir sebep, gerekçe ve delille yorumlanır. Bu delalet ve işaret için farklı şekil ve çeşitler vardır. Bunların her birinin ayrı bir yeri vardır. Sözün ta‘rîzli olmasının da ayrı bir yeri ve şekli vardır. Ta‘rîz; sözün yorum, konum, kinaye, mecaz veya gerçek manası ile bir mecaz ya da belirgin bir engelin eşit seviyede zıtlığından dolayı işaret etmiş olduğu şeydir.

İfade; mecaz, kinaye ve doğrudan anlatımda, sözün kendisi ile sözün bizzat işaret ettiği manadır. Ta‘rîzde ise, anlatılmak istenene sözün üzerinden yani dolaylı bir ifade, sözün kalıbı ile değil sözün çağrıştırması ile ifade şekli vardır. Ta‘rîzde işaret konu, anlam, mana ve mevzu içeriklidir. Kinaye, mecaz ve gerçek anlatımda ise, sözün, kelimelerin ifade ettiği şey geçerlidir. Mecaz, kinaye ve doğrudan anlatımda sadece sözcüklerin anlattıkları vardır, ta‘rîzde ise sözcüklerin dışında bir şeyler vardır. Ta‘rîz; akışta, seyirde, bağlamda farklı bir şeye işaret ederken diğer üç anlatım şekli; lafzi, yani kelimede ne varsa onu belirtir (el-Huli, 2004: 42).

2.7. Ta‘rîz ve Yalan

Bazıları, ta‘rîzde yalandan kaçınılamayacağını söylemektedir. Fakat ta‘rîz, yalanın üstünde, ondan çok öte bir ifade yöntemidir (el- Ferid, 1998: 57). Ta‘rîz, doğal olarak bir edebî sanattır. Normal şartlarda sözdeki bir sanatın anlaşılması için çaba sarfetmek gerekir; basit, sıradan bir söz gibi hemen anlaşılmaz. Ama ta‘rîz, diğer sanatlardan biraz daha fazla gayret ve düşünme gerektirir. Hatta bir sözün ta‘rîz olması için bir delille beraber konuşanın hal, tavır ve konumu da önem arz eder. Bütün dillerde edebî sanatlar söze bir güç, güzellik ve değer katar. Arapça gibi her şeyiyle kurallı ve zengin bir dilde bütün sanatlar gibi ta‘rîz’in de üstün bir yeri ve konumu vardır. Din âlimleri yalana alışma tehlikesinden dolayı, normal hayatta ta‘rîzi fazla kullanmayı, özellikle küçük yaşlarda çok tasvip etmemişlerdir. Ama bu; edebiyat, belagat, söze daha derin anlamlar yüklemek için bir engel değildir. Esas olan; söylenmek istenen şeyi en güzel ve edebî olarak ifade etmek olduğu için, hem sahib-i şeriat hem de Peygamberimiz bu edebî sanatı kullanmışlardır.

Peygamber Efendimiz (sav), İbrahim'in (as) sözünü ta'rîzi kastederek yalan ifadesiyle vasfetmiştir. Zira ikisinde de gerçeğe muhalefet vardır. Yalanda, kişi gerçek dışı bir olayı tevil etmeden haber vermektedir. Ancak ta'rîzde ise bir te'vil, îma ve tevriye ile gerçek olması muhtemel bir durum ifade edilir.

2.8. Ta'rîzin Sanatsal Değeri

Ta'rîz sanatı; dillerinin gelişmişliğinin ve insanların ulaşmış oldukları medeniyet düzeyinin bir göstergesidir. İleri, gelişmiş dillerin özelliklerindendir, medeniyetin yetiştirdiği bir olgudur. Ta'rîz sanatı ile diller arasında karşılaştırma yapılırsa alınan sonuçların güvenilir olacağı ve ta'rîz ile gelişmişliğin doğru orantılı olduğunun kanıtlanacağı kanaatindeyiz.

Ta'rîz sanatı bir beyan vesilesidir. Ancak toplumsal ve ahlaki eğitimini tamamlamış çevrelerde kendini gösterir. Ta'rîz sanatının öyle ustaları vardır ki, konuşmaları esnasında seçmiş oldukları kelimelerle ve ibarelerle duyguları yaralanmaz, aradaki hayâ perdesi yırtılmazlar. Bedevilerin kabalık ve sertliklerinden uzaktırlar, ifadeleri son derece saf ve durudur.

Ta'rîz sanatı üst düzey zevk ve eğitimin ürünü olmakla birlikte aynı zamanda dilin ve medeniyetin öncüsüdür. Ortaya çıkmış olduğu çevrede sözlü sanatın başlangıcıdır. Kendi toplumunda ilkellik dönemini atlatmış, medeniyet yoluna da burada adım atmıştır. Ta'rîz sanatı üst seviyede ve zor bir söz sanatıdır, her isteyenin kolayca kullanabileceği bir şey değildir. Ta'rîz sanatı Kur'an-ı Kerim'de bolca kullanılmıştır. Bununla Kur'an'ın ibarelerinin göstermiş olduğu yerden giderler. Orada insan belagatinin bittiği yeri ve ötesini görürler, ufuklardan Kur'an'ın îcazına uzanırlar ve bunları Allah'ın izniyle bil müşahede görür gibi olurlar.

Ku'ran'da ta'rîz çok miktarda vardır ancak araştırılmadan önce bunun aksi zannedilmekteydi. Derinlemesine bakıldığında Kur'an'ın önemli durumlarda ve yerlerde ta'rîz sanatını tercih ettiği rahatlıkla görülür. Eğer Kur'an, bir yerde ta'rîzi kullanmışsa zirve bir noktada kullanılmıştır; yani onun dışında daha iyi bir şekilde kullanılamaz demektir (el-Hûlî, 2004: 153).

BÖLÜM III

Araştırmamızın adı, Kur'an'da ta'rîz olduğu için öncelikle ondan başlanılmış ve yeterince örnek verilmeye çalışılmıştır. Hadislerde ve Arap şiirinde kullanılan ta'rîz'e de örnekler verilecektir. Bu çalışma da Kur'an temel kaynak olarak alındığı için, çok miktarda ayet ve maksadı ifadeye yetecek oranda hadisler de örnek olarak alınmaya çalışılmıştır.

3.1. KUR'ANDA TA'RÎZ YOLUYLA ANLATIM

Kur'an; Arapça için en büyük kaynak ve örnek olarak içinde, genel sarf ve nahiv konuları ile beraber büyük oranda bütün söz sanatlarından örnekler barındırır. Kur'an üslubunda yer alan ve yüz civarında zikredilen bu edebî sanat türlerinden teşbih, temsil, istiare, kinaye, ta'rîz, telvih, tevriye, tecnis, tebdil, tetmim, tekmil, temkin, tahyir, tezyil ve terdid bunlardan bazılarıdır. Kur'an'ın, insanın akıl ve mantığına hitap ederken çok canlı ve etkili bir üslup kullandığı görülür. Yine, akılla kavranabilen mânâlar; edebî sanatlar ve edebî söz incelikleriyle anlatılınca insan üzerinde daha kalıcı bir etki yaptığı görülmektedir. Akla hitap eden mücerred mânâların algılanması zor, yorucu olurken duyular yoluyla elde edilen bilgiler; insanın kafasına ve gönlüne daha kolay ve daha rahat yerleştiği denenmiş başarılı bir yöntem olarak kabul edilmektedir (Suyuti, 1993: 86). Konu ile alakalı ayetlerden sınırlı sayıda örnek alnmıştır.

3.1.1. Allah'ın Gücünün Büyüklüğüne Dikkatleri Çekmek

Peygamberimiz (sav)'in etrafa güzel kokular saçan sure olarak vasfetmiş olduğu Fatiha suresinin bütün ayetlerinde ta'rîz sanatı vardır. Etrafta Peygamberimize gelen vahyi dinleyen tüm inanmayanlara karşı الْحَمْدُ لِلَّـهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ de Allah'ın sıfatlarını inkar edenlere ateistlere dinden çıkmışlara, مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ de biraz evvel saydıklarımıza ek olarak dirilişi inkar edenlere genel olarak bir ta'rîz vardır. إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ayetinde ise; ibadet yalnızca sana hastır ve senden yardım isteriz yani senden başkasına ibadet etmeyiz, senden başkasından yardım istemeyiz, seni tevhit eder ortak koşmayız, diyerek ta'rîz yapılır. Böylece Fatiha suresinin o mübarek, güzel kokusu her tarafa yayılır (el-Hûlî,

2004: 154). Sure âdeta, başlangıcından son ayetine kadar ta‘rîz yoluyla Allah'ın gücünün büyüklüğüne dikkatleri çeker.

Kur’an’ı Kerim’de:

قَالُوا ءَاَنْتَ فَعَلْتَ هٰذَا بِاٰلِهَتِنَا يَا اِبْرٰهِيمُ - قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هٰذَا فَسْئَلُوهُمْ اِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ

Kavmi: “Ey İbrahim, bunu bizim ilahlarımıza sen mi yaptın?” dediklerinde, İbrahim’in cevabı: “Bilakis belki onların büyükleri yapmıştır, eğer konuşabiliyorsa onlara sorunuz.” (Enbiya 62-63). İbrahim aleyhisselam, bu sözleri ile kavmindekilerin akıllarıyla istihza ederek onları iki şekilde perişan etmiştir:

Birincisi: Onları büyük puta yönlendirerek ta‘rîz yapmıştır. Âdeta onlara: “Ey akılsızlar! Nasıl bir şeye ibadet ediyorsunuz ki; konuşamıyor, sorsanız cevap veremiyor! Nasıl bu aciz şeyleri yaratmaya ortak ediyorsunuz, istiyorsanız ve eğer konuşabiliyorsa ona sorun!” der.

İkincisi: “Bu putların büyüğü kendisi ile beraber küçük putlara ibadet edilmesine kızdı ve onları kırdı.” İbrahim aleyhisselam; Allah’tan başkasına ibadet edilemeyeceğini, ondan gayrı bütün her şeyin aciz birer yaratık olduklarını ta‘rîz yoluyla anlatır. Bu ifade aslında; yapmış oldukları şeyin ne kadar çirkin bir iş olduğunu, Allah‘tan başkasına ibadet etmenin ne kadar büyük bir akıl tutulması olduğunu anlatmak içindir. Buradaki sadece lafız olarak ta‘rîz değil, geçmiş yaşananlardan ve o günkü hayat şartları olarak da bir ta‘rîzdir (el-Ferid, 1998: 56). Yani siyak ve sibak içerisinde de bir ta‘rîzdir. İbrahim (a.s) ta‘rîz yoluyla aynı zamanda Allah'ın gücünün büyüklüğüne dikkatleri çekmektedir.

3.1.2. Bir Anlamı veya İsteği Daha Güzel Bir Sözle İfade Etmek

İsa (a.s)’ın havarilerinin hikâyesinin ayetteki ifade şekli şöyledir:

إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَن يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَآئِدَةً مِّنَ السَّمَاء قَالَ اتَّقُواْ اللّهَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ

Havariler: “Ey Meryem oğlu İsa, Rabbin bize gökten bir sofra indirebilir mi?” dediler. İsa da: “İnanıyorsanız Allah’tan korkun!” dedi (el-Maide, 112).

Aslında istedikleri bir mucize; Rabbin gökten bir sofra indirmesi, ama onu bir istifhamla anlatıyorlar. Havarilerin, Allah'ın bir sofrayı indirebileceğini bilmemeleri söz konusu olamaz. Hz. İsa (a.s) da onlara; "İnanıyorsanız Allah'tan korkun!" bekleyin, sabredin, dua edin demektedir. Mevzu bir sonraki ayette açıklanarak devam ediyor;

قَالُواْ نُرِيدُ أَن نَّأْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ أَن قَدْ صَدَقْتَنَا وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ

Havariler: "İstiyoruz ki ondan yiyelim, kalplerimiz iyice yatışsın, senin bize doğru söylediğini bilelim ve bunu bizzat görenlerden olalım." dediler (el-Maide, 113). Bir önceki ayetteki ta'rîzi burada yaklaşık olarak açıklamış oldular. İsa (a.s), onların isteğini;

قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنزِلْ عَلَيْنَا مَآئِدَةً مِّنَ السَّمَاء تَكُونُ لَنَا عِيداً لِّأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِّنكَ وَارْزُقْنَا وَأَنتَ خَيْرُ الرَّازِقِين

Meryem oğlu İsa şöyle yalvardı: "Allah'ım, ey bizim yegane Rabbimiz, bize gökten bir sofra indir ki; bizim için, önce ve sonra gelenlerimiz için bir bayram ve kudretinden bir nişane olsun! Bizleri rızıklandır. Sen rızık verenlerin en hayırlısısın!" (el-Maide, 114)

İsa (a.s), Allah'ın güzel isimleri ile dua eder. Onların "رَبُّكَ" demesine karşılık "رَبَّنَا" diyerek kapsayıcı ve sıcak bir hitap kullanır. Havarilerin biraz kabaca " هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ" şeklinde sözlerine, böyle bir isteği ancak her şeyin Rabbi olan karşılar. Allah'tan "bizim için" bayram olan "bir sofra" diye hem onları onaylayan hem de açık bir ta'rîzle istekte bulunur, böyle açık bir mucize, böyle bir istek peygamberlerin haricinde kimseler için uygun olmaz. Sonra, onların yiyecek isteklerine güzel bir ta'rîzle; وَارْزُقْنَا وَأَنتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ "Bizi rızıklandır! Sen rızık verenlerin en hayırlısısın!" diye dua eder (Ferid, 1998: 59-60). Duasında sofranın şeklini, içeriğini tek tek anlatmaz. Tümü kaba olan havarilerin isteklerini ince, sade bir peygamber dili ile, ta'rîzle haşa tabii ki senin gücün yeter ama bizim için bir bayram olsun, öncemize ve sonramıza bir ibret olsun diye duasında dile getirir. Ta'rîz sanatı ile istek daha güzel, edep ve konuma daha uygun bir şekilde ifade edilmiş olur.

3.1.3 Açık İfadenin Hoş Olmadığı Yerlerde, Anlamı Ta‘rîz Yoluyla Belirtmek

وَلاَ جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُم بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاء أَوْ أَكْنَنتُمْ فِي أَنفُسِكُمْ

“Böyle kadınlara evlenme isteğinizi üstü kapalı biçimde çıtlatmanızda veya gönlünüzde tutmanızda size bir günah yoktur” (el-Bakara, 235). Burada kastedilen mânâ; isteği açıktan söylememek, gizlemektir. Âlimlerin ittifakı ile; kadının kocasının ölümünden sonraki iddet döneminde, kadına evlilik teklif etmek haram(uygun değil)dır. Bu tür istekler hiçbir şey yok gibi gidip kocası ölen bir kadına ifade edilemez, eğer çok isteniyorsa uygun bir dil kullanarak ta‘rîzle hissettirilebilinir denmektedir.

Kur’an aslında fıtri olan evlilik için dul kalan, üzgün bir kadına doğrudan teklif yapıldığında onun daha fazla üzüleceğini ifade eder. Belki de toplumsal, ailesel bir kötü algılamanın ve iki tarafta da kınama, kırılma ve sıkıntıların olabilme ihtimali yüzünden eğer böyle bir kadına teklif yapılacaksa ta‘rîz yöntemi ile onu ve çevresindekileri üzmeden teklifte bulunmayı, gönül eğer o kadında ise niyetin uygun bir yolla belli edilebileceği hakkında bize salık verir.

فَلَمَّا جَهَّزَهُم بِجَهَازِهِمْ جَعَلَ السِّقَايَةَ فِي رَحْلِ أَخِيهِ ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ أَيَّتُهَا الْعِيرُ إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ

“Sonra onların bütün hazırlıklarını yaptığı vakit, su kabını kardeşinin yükü içine koydu, sonra da bir çağırıcı/münadi: “Ey kafile, siz kesinlikle hırsızlık yapmışsınız!” diye seslendi.” (Yûsuf, 70)

Yusuf suresinde anlatılan olayın perde arkasını aslında; “إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ” “Siz hırsızlık yapmışsınız!” diyen o çağırıcı da “su kabını”nın oraya konduğunu bilir. Ama yalanın, semtine hiç uğramadığı temiz mi temiz bir insan olan Yusuf (a.s)’ın bir şeylerin peşinde olduğu anlaşılıyor. Bir diğer bakış açısı ile, çağırıcının-müezzinin; “إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ” “Siz hırsızsınız, su kabını çalmışsınız!” sözünü Yusuf (a.s)’ın, bir idare ve durumu kontrol için dediğini kabul edersek; işte bu tam bir ta‘rîz olur. Yusuf (as)’ın kardeşleri, bir çocuğun kendi evinden bir şeyi alıp, saklayıp sonra onu satması gibi bir şey yapmadılar mı? (el-Hûlî, 2004: 50) Evet kesinlikle öyle yaptılar; onlar Yusuf (as)’ı düşük bir fiyatla sattılar. Kur’an bunu bize böyle anlatır. İşte o zaman bu bir yalan değil, tam bir ta‘rîz olur. Olayın Kur’an’da geçiş şekline bakacak olursak; aslında Yusuf(a.s)‘ın kuyuya atılış anından itibaren düşünecek olursak, Yusuf (as)’ın kardeşleri;

قَالُواْ تَاللّهِ لَقَدْ عَلِمْتُم مَّا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الأَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ

"Allah'a yemin ederiz ki, muhakkak siz de anlamışsınızdır ya, biz buraya fesat çıkarmak için gelmedik, biz hırsız da değiliz." deyince, Yusuf(as)'ın onlara verdiği karşılıkta; "Hayır, siz hırsızsınız!" demiyor, geçmişe ta'rîz – atıf yaparak

قَالُواْ فَمَا جَزَآؤُهُ إِن كُنتُمْ كَاذِبِينَ "(O nida edenler): Eğer yalancılar iseniz o halde (sizin şeriatinize göre) bunun cezası nedir? (Hükmünüzü siz verin) dediler." (Yusuf, 74) Yalancılardan maksat yine geçmişe, kuyuya atılma ve "Kurt yedi." demeye bir ta'rîz görülür. Kardeşlerine hayır siz bilakis hırsızsınız demez. Kur'an bura da onların, Yusuf'un gömleğini sahte bir kanla getirince söyledikleri yalana bir ta'rîz yapar. Bu ayetlerde tam bir ta'rîz bulunmaktadır; bunları zahirî mânâlarıyla almak, peygamberlerin ismetine ve onların güvenilirliğine ters düşer (el-Huli, 2004: 51).

قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرْهِقْنِي مِنْ أَمْرِي عُسْرًا

Musa dedi ki: "Unuttuğum şeyden dolayı beni suçlama ve bu işimden dolayı bana bir güçlük çıkarma."(el-Kehf, 73).

Musa (a.s), ta'rîz yaparak "Bir sabredememe söz konusu olursa beni kınama!" der. Belki, kendi halini bilip karşıdakinin şartları ile kıyaslayınca sabır rica etmektedir. Musa aleyhisselam; unutmaz, bu bir ta'rîzdir. İbni Abbas (r.a); "Musa aleyhisselam unuttum demiyor, unuttum dese yalan söylemiş olur. Eğer unutursam veya bir endişe, evham gelirse diyor, yoksa unuttu ya da yalan söyledi diyemeyiz." şeklinde açıklar. Bazıları ta'rîzde, yalandan kaçınılamayacağını söyler. Fakat ta'rîz; yalanın üstünde, ondan çok öte bir örnek verme yöntemidir (el-Ferid, 1998: 57). Bu sözde, açık ifade edilirse belki hoş olmaz düşüncesi ile ta´rîzli bir anlatım söz konusudur.

3.1.4. Açık İfadenin Sözü Uzatacağı Zaman, Mesajı Ta'rîz Yoluyla Belirtmek

وَاَنَّ هٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيماً فَاتَّبِعُوهُۚ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِۚ ذٰلِكُمْ وَصّٰيكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ (el-En´âm, 153) "Ve şüphesiz ki bu; Benim dosdoğru yolumdur. Ona hemen uyun. Başka yollara uymayın ki; sonra sizi O'nun yolundan ayırır." Ahmet ibn Hanbel rivayet etmiştir. Bütün bunları صراطالذين ayeti kısa bir şekilde ta'rîzle anlatıyor. Bu yolun haricindekiler nimetten yoksun olanlardır.

Fatiha'daki صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ (el-Fâtiha, 7) ayeti geniş bir mânâyı kısa sözle ta'rîz yoluyla anlatıyor. صِرَاط kelimesinin الَّذِينَ أَنعَمتَ عَلَيهِمْ kendilerine nimet verdiğine izafet edilmesiyle ta'rîz sanatı yapılmıştır yani nimet verilenlerin yollarının dışındaki yollar mânâsındadır (el-Hûlî, 2004: 154). Fatiha suresinde geçen O nimet verilenler Nisa suresinde açıklanıyor:

وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ ۚ وَحَسُنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا

Allah'a ve Resul'e kim itaat ederse, onlar Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberler, sıddıklar (doğrular ve doğrulayanlar), şehidler ve salihlerle beraberdir. Ne güzel arkadaştır onlar! (Nisa, 69).

3.1.5. Bir Sözü Daha Etkili Duruma Getirmek

İslam şiarının لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ "Sizin dininiz size, benim dinim bana!" ayetinde kendisini ta'rîz sanatı ile tam olarak gösterdiği en güzel yerlerden birisidir. Tabii ki, sahibinde kötülükten başka bir şey görünmeyen bir zihne, hakkı telkin etmek suretiyle sahih olanı batıldan en güzel şekilde ayırabilecek ta'rîz üslubundan başka bir üslup var mıdır? Söz; en etkili hale, bu ta'rîzli ifade ile gelir.

Diğer bir örnek :

فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ (Saffat, 89)

Yani, hasta olacağım demektir. Çünkü ölümlü olan hastalanacaktır. O, bir yalancı ya da hasta değildir. Sadece onları telaşlandırmak, tedirgin ederek farklı bir yöne yönlendirmek için öyle der (el-Ferid,1998: 57). Kavmin, yıldızlara olan inancına binaen, âdeta onların kutsalına bakarak onları korkutuyor. Bu da sözü daha etkili duruma getirmek için yapılmış bir ta'rîzdir.

3.1.6. Ârife Tarif Gerekmemesi

Eyyup aleyhisselâm yedi yıl hasta ve sıkıntılı bir yaşam sürer. O zamanda, Allah katında ondan daha hayırlısı yoktur. Çünkü onu peygamber olarak seçmiştir. Eyyup aleyhisselâm duruundan hiç şikâyet etmez, ancak ta'rîz yoluyla şöyle söyler:

وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَأَنتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ

Eyyûb: "Başıma bir bela geldi, (sana sığındım), sen merhametlilerin en merhametlisisin!" diye Rabbine nida etti (Enbiya, 83).

Aslında duasında büyük bir edeple aczini ve zayıflığını anlatır ki, Rabbi(c.c) ona acısın, merhamet etsin. İşte bu; arzların en güzellerinden, isteğini tam ortaya koyan ama detay, ayrıntı açıklamayan bir taleptir (el-Ferid, 1998: 59). Bir peygamber, edepli bir şekilde hâlini, hastalığını ta'rîz vasıtası ile anlatıyor. "Sen hâlimi zaten görüyorsun." diyor. Aslında onun hâlinin bilinmeme imkânı yoktur, fakat burada tatlı bir naz, örnek bir peygamber duası vardır. Bağırıp çağırmadan (Enbiya, 83) ta'rîzli bir dua adabı öğretilmektedir.

3.1.7. Akıbete Dikkat Çekmek

Tebuk Gazvesi'nde münafıkların hikâyesi ayette şöyle anlatılır:

فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلاَفَ رَسُولِ اللّهِ وَكَرِهُواْ أَن يُجَاهِدُواْ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللّهِ وَقَالُواْ لاَ تَنفِرُواْ فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَّوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ

Savaştan geri kalan münafıklar, Resulullah'ın hilafına, onun savaşa gitmesine karşılık, oturup kalmalarıyla ferahladılar ve mallarıyla, canlarıyla Allah yolunda cihat etmekten hoşlanmadılar, üstelik وَقَالُواْ لاَ تَنفِرُواْ فِي الْحَرِّ "Bu sıcakta savaşa gitmeyin." dediler. قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَّوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ De ki: "Cehennem ateşi daha sıcaktır." Keşke anlayabilselerdi (Tevbe, 81). Burada muhatapların cehennem ateşinin dünya ateşinden daha şiddetli olduğunu bilmeme ihtimali yoktur. Fakat burada ta'rîz yoluyla anlatılmak istenen; sıcağı bahane göstererek savaşa katılmayanların, cehenneme gidecekleri ve orada şiddetinin tarifinden aciz olunan ateşle karşılaşacaklarıdır.

Bir önceki ayette (Tevbe, 81) anlatıldığı gibi yine bir münafıklık hâli, tenakuzları Kur'an'da ta'rîz yoluyla anlatılmıştır. Bu örnek daha sonra gelecek insanlara da aksiyle ispat ya da düşünmeye davet kabilinden ta'rîz'lerdendir. Savaşa sıcağı bahane ederek gitmediniz ama sıcağı daha şiddetli olan cehenneme gireceksiniz diye ta'rîzli bir tehdit, ikaz ve akıbete dikkat çekme vardır.

3.1.8. Övgü, Yergi ve Duada Mübalağa Yapmak

Ayette: وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ أَعْرَضَ وَنَأَىٰ بِجَانِبِهِ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَذُو دُعَاءٍ عَرِيضٍ

"İnsana bir nimet verdiğimizde yan döner, kendisine bir kötülük dokunuverdi mi artık enine boyuna duaya dalar." (Fussilet, 51) Burada açık bir şekilde sözün artması, fazlalaşması mânâsı vardır. Ta'rîz, maddi anlamdan öte, manevi şekilde artışı kasteder (el-Huli, 2004: 17-18) Ayet, insanların rahat zamanlarda nimeti vereni hatırlamadıklarını, fakat darda, zorda kaldığında önceki tavrının zıddına olarak Allah'ı çok çok anmaya, dua etmeye ve belki ağlayıp sızlamaya başlayarak ne kadar yanlış yaptığını belirttiklerini ta'rîz yöntemi ile anlatıyor.

3.1.9. Hitabı Yumuşatmak ve Sert İfadeden Kaçınmak

فَقَالَ الْمَلأُ الَّذِينَ كَفَرُواْ مِن قِوْمِهِ مَا نَرَاكَ إِلاَّ بَشَرًا مِّثْلَنَا وَمَا نَرَاكَ اتَّبَعَكَ إِلاَّ الَّذِينَ هُمْ أَرَاذِلُنَا بَادِيَ الرَّأْيِ وَمَا نَرَى لَكُمْ عَلَيْنَا مِن فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ

Buna karşılık, kavminin ileri gelen kâfirlerinden bir kısmı dediler ki: "Biz seni bizim gibi insanlardan biri olarak görüyoruz, başka türlü değil. İlk bakışta bizim ayak takımımızdan başkasının senin arkana düştüğünü görmüyoruz. Sizin bizden fazla bir meziyetinizi de görmüyoruz. Aksine sizi yalancılar sanıyoruz." (Hûd, 27)

Nuh (a.s) ile alakalı bu ayet, tamamen ta'rîz konumundadır. Kavmi aslında; kendilerinin peygamber olmaya daha layık olduklarını, Nuh'un ise; kendilerine peygamber olmaya uygun olmadığını, bilakis eğer Allah birini peygamber olarak seçecek olsa idi o da ancak onlardan biri olabilirdi, şeklinde ta'rîz yapmaktadırlar. Her zaman olduğu gibi İsrâiloğulları makam, konum, soy gibi dünyevi şeylere takılıyorlar ve peygambere ta'rîzli bir itirazda bulunuyorlar. Sözlerini biraz yumuşatıp ta'rîz yaparak maksatlarını anlatıyorlar.

3.1.10. Muhatabı İz'an ve Teslimiyete Sevk Etmek

قُلْ مَن يَرْزُقُكُم مِّنَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلِ اللَّهُ وَإِنَّا أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَى هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ

De ki: "Size göklerden ve yerden rızık veren kimdir?" Yine de ki: "Allah'tır, herhalde ya biz ya da siz mutlak bir hidayet üzerindeyiz veya açık bir sapıklık içindeyiz." (Sebe, 24).

Buradan anladığımız: Ya biz ya da siz sapıklık üzere, diğerimiz doğruluk üzeredir. Allah (c.c) biliyor ki; Rasul'ü doğru yoldadır ve ona muhalefet edenler sapıklık üzeredir. Bu, bir insanın ya ben ya da sen yalan söylüyorsun demesi gibi bir şeydir. Adam kendinin doğru söylediğini bilir ve ta'rîz yapar. Kur'an da burada ta'rîz yapmaktadır (el-Ferid, 1998: 58). Bir peygamberin bu hitabı açık bir şekilde ta'rîzdir. O, biliyor ki; herkese her zaman rızkı veren Allah'tır ve yarattıklarına rızkını verir. Yarattıklarını aç ve çaresiz bırakmaz. Dolayısı ile burada ta'rîze başvurarak kendisinin doğruyu söylediğini ifade etmektedir.

أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ

"Sizi sadece boş yere yarattığımızı ve sizin hakikaten huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız?"(el-Mu'minun, 115). Buradaki istifham, kâfirlerin sözlerini inkâr içindir. Yeniden dirilmeye inanmadıkları için bir ta'rîz yapılmaktadır. Burada söz açısından değil, deliller açısından bir ta'rîz vardır. Sizi boş yere yaratmadık, dönüşünüz yaratanınıza olacak, dolayısı ile mutlaka bir dönüş ve hesap olacaktır. Kur'an'da kâfirlerle ilgili bu tarzda çokça ta'rîzler, inkarlarından dolayı düşmüş oldukları durumlarla alakalı istihzalar bulunmaktadır (Ferid, 1998: 58).

Kâfirlerin ve münafıkların tenakuzlu halleri Kur'an'da çok defa ta'rîz yoluyla anlatılmış, muhatabı iz'an ve teslimiyete sevk etmek ve daha sonra gelecek insanlara da aksiyle ispat ya da düşünmeye davet kabilinden ta'rîzlerdir.

3.1.11. Söz, Konuşan Kimse Vasıtasıyla İkinci Şahıs ya da Şahıslara Anlatılmak İstenmektedir

"إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُوْلُوا الْأَلْبَابِ"

*"Ancak temiz akıl sahibi olanlar anlar."(*Zümer, 9) ayeti, "إِنَّمَا" (ancak) ile selim akıl sahiplerini istisna tutup başka kimsenin anlayamayacağını anlatan bir ta'rîzdir. Onlar ki hiç düşünmeden hidayete daveti reddetmişlerdir. Aslında o inanmayanlardan birçoğu inadı bırakıp biraz düşünseler hidayete erecekler. Söz, konuşan kişi vasıtasıyla ikinci şahıs ya da şahıslara anlatılmak istenmektedir. Ayet, ta'rîzle onlara işaret etmektedir.

لَئِنْ اَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ

"Allah'a ortak koşarsan amellerin boşa gider." (ez-Zümer, 65) Bu ayet, Peygamberimize hitap eder gibi görünüyor fakat onun haricindeki insanları kastetmektedir. Yoksa Peygamberimizin Allah'a ortak koşması söz konusu olamaz.

بِاَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ۟ - وَاِذَا الْمَوْءٗدَةُ سُئِلَتْ۟ *"Diri diri gömülen kıza hangi suçtan öldürüldün diye sorulduğunda…"* (Tekvir, 8-9) Bu ayette, kıza sorulması sözü; aslında onları canlı canlı toprağa gömenleri ta'rîz yoluyla daha dünyada iken korkutma ve ikaz etme maksadını taşır.

ءَاَتَّخِذُ مِنْ دُونِهٖٓ اٰلِهَةً *"Ben ondan başka tanrılar mı edineyim?"*(Yasin, 23) yine burada Allah'tan başka ilah edinen müşrikler kastediliyor. Yoksa bir olan Allah'a inanan biri kendini sorgulamıyor, diğerlerini ikaz adına sorguluyor.

وَاِنْ كُلٌّ لَمَّا جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ *"Beni yaratana niçin kulluk etmeyeyim? Oysaki siz O'na döndiirüleceksiniz."* (Yasin, 32) Bu ayette geçen "Beni yaratana niçin kulluk etmeyeyim?" sözü ile karşı tarafa ta'rîz yapılmakta ve "Niçin sizi yaratana ibadet etmiyorsunuz?" demek istenmektedir. Çünkü ayetin sonundaki "O'na döndürüleceksiniz" ifadesi, burada ta'rîz yoluyla bir anlatımın varlığını göstermektedir. Eğer ta'rîz yoluyla bir anlatım olmasaydı ayetin sonu, "O'na döneceğim" şeklinde olurdu. Ta'rîz yoluyla anlatımın inceliği bu örnekte apaçık görülmektedir. Zira söz, eğer nasihat edilmesi istenen kişilere, ta'rîz yoluyla değil de doğrudan doğruya yöneltilmiş olsaydı bu ifade onları rahatsız ve rencide edebilirdi. Fakat burada konuşan kişi, karşısındakine değil sanki kendine nasihat etmektedir. Oysaki asıl gayesi, karşısındakine öğüt vermektir. Bu tarzdaki nazik ve ince ifadeyle hem muhatabı rencide

etmekten kaçınılmakta hem de anlatılmak istenen hususun daha rahat kabul görmesi hedeflenmektedir. Ayrıca bu tür bir yaklaşımla nasihatte bulunan kişinin olgun, mütevazi ve güzel ahlak sahibi olduğuna da işaret edilmektedir.(Saka, 121)

فَاِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِمَّا اَنْزَلْنَا اِلَيْكَ

"Eğer sana indirdiğimiz kitaptan şüphe ediyorsan…"(Yunus, 94) ayetiyle de, Kur'an'dan şüphe eden inkarcılara ta'rîz yoluyla gerçekler anlatılmak istenmektedir. Çünkü Hz. Peygamberin kendisine inen Kur'an'dan şüphe etmesi söz konusu değildir. Burada o inene inanmayanlara bir hitap vardır.

Bu konu hakkında başka bir misal olarak şu ayet-i kerimeyi gösterebiliriz: قُلْ إِن كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ "De ki; eğer iddia ettiğiniz gibi Rahman'ın bir çocuğu olsaydı, sizden önce ona inanan ben olurdum." (Zuhruf, 81). Bu ayette geçen "إن" şart edatı olarak değerlendirilirse, ta'rîz yoluyla bir anlatım şekli ortaya çıkmaktadır. Zira, "Rahman'ın bir çocuğu olsaydı, sizden önce ona inanan ben olurdum" ifadesiyle, karşı tarafa Allah'ın çocuğunun olmadığı anlatılmak istenmektedir. Fakat bu anlatış, doğrudan doğruya "Allah'ın çocuğu yoktur; O, çocuk yapmaktan münezzehtir." şeklinde değil, ta'rîz yoluyla yapılmaktadır. Doğal olarak burada mesele, direkt olarak anlatılmamış, söz, daha uzamış olmaktadır. Bunun gayesi ise, Yüce Allah'ın çocuğunun olmadığını kuvvetle vurgulamaktır. Eğer yukarıdaki ayette geçen "إن", "ما" anlamında alınırsa, o zaman ayetin mânâsı: "Rahman'ın çocuğu yoktur, O'nun çocuğunun olmadığını, Mekke ehlinden ilk tasdik eden benim." şeklinde olur.

Görülüyor ki, insanları ikna etme hususunda sözün daha etkili ve daha düşündürücü olabilmesi için, ta'rîz yoluyla bir anlatım şekli tercih edilmiştir. Bunun yanında gerçekleri göremeyen inatçı ve katı kalpli kimselerin kınanmasında da aynı üslubun kullanıldığına sık sık rastlamak mümkündür (Saka, 2000: 124).

3.1.12. Muhatap Vasıtasıyla Üçüncü Şahıs veya Şahıslar Kastedilmektedir

"إِنَّمَا"nın en güzel kullanıldığı yerlerden biri de ta'rîzdir.

إِنَّمَا تُنذِرُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالغَيْبِ *"Fakat sen ancak o kimseleri sakındırırsın ki, gaipten Rablerinin korkusunu duyarlar."* (Fatır, 18). Burada maksat; ta'rîz yoluyla Allahtan korkmayanlara bir işaret ve uyarı vermedir (Ferid, 1998: 59). Bütün delillere,

mucizelere rağmen inanmıyor ya da inanamıyorlar. Aşılamayan akabeleri, konumları, inanç ve gelenekleri var. Dolayısı ile onları açık olana da gizli olana da inandırabilme gücün yoktur. "Allah'ı ananları inandırabilirsin" sözü "إِنَّمَا" ile yapılmış güzel bir ta'rîz'li anlatım şeklidir.

Öte yandan gerçekleri ancak akıl sahiplerinin görebileceği vurgulanan başka bir ayette de aynı üslubun kullanıldığı görülmektedir: "إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُوْلُوا الْأَلْبَابِ" "Ancak akıl sahipleri ibret alır."(Ra'd: 19). Bu ayette ibret almayanların akılsız oldukları, ta'rîz yoluyla ifade edilmektedir. Dikkat edilirse, burada ibret almayanlardan doğrudan doğruya söz edilmemiştir. Ancak akıl sahiplerinin ibret alacağı açıklanmak suretiyle, ibret almayanların akılsızlığı ortaya konulmaktadır. Çünkü onlar, nefsî arzularının kendilerine galip gelmesi sebebiyle düşünüp ibret alamamakta, dolayısıyla akılsız bir varlık durumuna düşmektedirler (Saka, 2000: 125). Bu ayetlerde muhatap vasıtası ile üçüncü şahıslar kastedilmektedir. Onlara çağrı ve ikazda bulunulmaktadır.

3.1.13. Esrarı Korumak ve Öğrenme Merakı Uyandırmak

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ فَلَمَّا جَاءهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ فَاسْأَلْهُ مَا بَالُ النِّسْوَةِ اللاَّتِي قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ

"Hükümdar: 'Onu bana getirin' dedi. Emir üzerine Yusuf'a gönderilen adam yanına gelince, Yusuf(a.s): Haydi efendine geri dön de, ona sor bakalım; o ellerini kesen kadınların maksatları ne imiş? Hiç şüphe yok ki, Rabbim, onların oyunlarını çok iyi bilir." (Yusuf, 50). Yusuf(a.s)'ın bu hikâyesi ve davası tam bir ta'rîzdir. Hikâyenin bütünü birlikte düşünülünce sanki olay o anda gerçekleşmektedir. Yusuf (a.s); Aziz'in hanımını korur, o kadınların sırrını elçiden saklar, onları utandıracak bir ifade kullanmaz. Ama mesajını açık ve net bir şekilde krala iletir. Aziz'in hanımını işaret eden ya da hissettiren bir ifade de kullanılabilirdi ama yapmaz. Burada iki ifade de ta'rîz vardır.

مَا بَالُ النِّسْوَةِ اللاَّتِي قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ "o ellerini kesen kadınların maksatları ne imiş?"

إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ "Rabbim onların oyunlarını çok iyi bilir." (el-Hûlî, 2004: 78)

Birincide; krala kendisinin suçsuzluğunu arz eder, "Ben suçlu olsaydım onlar ellerini kesmezlerdi. Neden onlar kendi ellerini kestikleri halde ben suçlu oluyorum?" anlamı kasdediliyor ki bu bir ta'rîz'dir.

İkinci de; إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ *"Rabbim onların oyunlarını çok iyi bilir."* **"**Madem onlar ellerini kestiler demek ki beni de dahil etmek istedikleri bir oyunun içinde idiler. Onların oyununu Rabbim çok iyi biliyor." anlamını yükleyip hiçbir soru sordurmadan elçi yoluyla gayet veciz, ta'rîzli bir ifade ile krala durumu anlatır. İnsaf sahibi kral; Yusuf'un ifadelerinden durumu anlar, kadınlara neden ellerini kestiklerini bile sormaya gerek duymadan kendisinden beklenen tavrı sergiler;

قَالَ مَا خَطْبُكُنَّ إِذْ رَاوَدتُّنَّ يُوسُفَ عَن نَّفْسِهِ

Hükümdar, o kadınlara *"Derdiniz neydi ki, o vakit Yusuf'un nefsinden murat almaya kalktınız?"* dedi. (Yusuf, 51) Kralın, hikâyenin başından itibaren olayları ustaca birleştirip sonuca ulaştığı anlaşılır. Açık ve basit bir şekilde gözükür ki, bağlam-siyak kuvvetli bir ta'rîz üslubudur. Çok detaya gerek kalmadan anlatılmak istenen anlatılmış ve mesajı alması gereken almıştır. Bu ayetteki soru üslubunda kimseyi utandırmadan, Yusuf'u (a.s) suçlayanların itham edilmesi söz konusu olmuştur. Böylece yıllarca hapis yatan Yusuf (a.s) temize çıkarılmıştır.

O kadınların cevapları;

قُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِن سُوءٍ

Onlar "*Haşa! Allah için, biz onun aleyhinde hiçbir fenalık bilmiyoruz."* dediler (Yusuf,51). Yani bize bir kötülük yapmadı, biz ona bir şey diyemeyiz demektedirler. Ardından da esas iftirayı atan Aziz'in hanımının itirafı gelir:

قَالَتِ امْرَأَةُ الْعَزِيزِ*"Aziz'in hanımı dedi."* (Yusuf, 51)

Vicdanı uyanmış olarak;

الآنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ أَنَاْ رَاوَدتُّهُ عَن نَّفْسِهِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ

Aziz'in karısı da: *"Şimdi hak ve hakikat olduğu gibi ortaya çıktı. Aslında onun nefsinden ben murat almak istedim. O ise şüphesiz doğrulardandır."* dedi.(Yusuf, 51)

Kral, hakikati ve Yusuf'un (a.s) doğru, gerçek halini anlar.

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ أَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِي فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ

Hükümdar*: "Onu bana getirin, kendime tahsis edeyim." Sonra onunla konuşunca da: "Sen bugün yanımızda gerçekten büyük bir mevki sahibisin, güvenilir birisin"* dedi.(Yusuf, 54) Bu ta'rîzli ifade, Yusuf'un (a.s) ta'rîzli cevabına karşılıktır. Buradaki ta'rîzin unsurları ise şu kavramlardır: اليوم bugün, لدينا yanımızda, mevki مكين

güvenilir أمين bu ta´rîzli olayın anahtarları ya da şifreli kelimeleridir. Bu kıssada geçen diyalogların birçoğunda ta´rîzle beraber bir ders verme, merak uyandırma söz konusudur.

3.1.14. Hz. İbrahim'in Üç Ta'rîzi

Canan, (1988)'ın detay ve izahı ile nakletmiş olduğu İbrahim (a.s) ile alakalı meşhur hadiste:

Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

وعن أبي هريرة رَضِيَ اللَّهُ عَنْه قال: قال لم يكذب إبراهيم النبي عليه السلام قط إلا ثلاث كذبات ثنتين في ذات الله قوله إني سقيم وقوله بل فعله كبيرهم هذا وواحدة في شأن سارة فإنه قدم أرض جبار ومعه سارة وكانت أحسن الناس فقال لها إن هذا الجبار إن يعلم أنك امرأتي يغلبني عليك فإن سألك فأخبريه أنك أختي فإنك أختي في الإسلام فإني لا أعلم في الأرض مسلما غيري وغيرك فلما دخل أرضه رآها بعض أهل الجبار أتاه فقال له لقد قدم أرضك امرأة لا ينبغي لها أن تكون إلا لك فأرسل إليها فأتي بها فقام إبراهيم عليه السلام إلى الصلاة فلما دخلت عليه لم يتمالك أن بسط يده إليها فقبضت يده قبضة شديدة فقال لها ادعي الله أن يطلق يدي ولا أضرك ففعلت فعاد فقبضت أشد من القبضة الأولى فقال لها مثل ذلك ففعلت فعاد فقبضت أشد من القبضتين الأوليين فقال ادعي الله أن يطلق يدي فلك الله أن لا أضرك ففعلت وأطلقت يده ودعا الذي جاء بها فقال له إنك إنما أتيتني بشيطان ولم تأتني بإنسان فأخرجها من أرضي وأعطها هاجر قال فأقبلت تمشي فلما رآها إبراهيم عليه السلام انصرف فقال لها مهيم قالت خيرا كف الله يد الفاجر وأخدم خادماقال أبو هريرة فتلك أمكم يا بني ماء السماء [. أخرجه الخمسة إ النسائي .''مَهيمُ'' كلمة يقال معناها: ما أمرك وما حالك؟و''اَلْخَادِمُ'' يقع على العبد وا'مة.و''بَنُو ماء السماء'' العرب ،نّهم كانوا يتبعون قطر السماء فينزلون حيث كان]

"İbrahim aleyhisselam sadece üç yalan söylemiştir: Bunlardan ikisi Allah'ın zatıyla ilgili; biri اِنِّى سقِيمٌ sözü; diğeri de بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُ هُمْ هذَا sözüdür. Üçüncüsü ise; zevce-i pakleri Sâre Hatun hakkındadır. Hz. İbrahim, zalim birinin diyarına (Mısır'a) beraberinde Sâre de olduğu halde gitmiştir. Sâre, güzel bir kadındır. Sâre'ye: "Bu cebbar adam senin, benim karım olduğunu bilirse; senin için benim hakkımdan gelir. Eğer sana soracak olursa, kız kardeşim olduğunu söyle! Çünkü sen, zaten İslam yönünden kardeşimsin, din kardeşiyiz. Ben yeryüzünde senden ve benden başka bir Müslüman bilmiyorum." dedi.

Bunlar zalim kralın memleketine girince, adamlarından biri bunları gördü. Hemen gidip:

"Senin memleketine öyle güzel bir kadın girdi ki, sizden başkasının olması münasip değildir." dedi. Kral, derhal adamlar gönderip Sâre'yi yanına getirtti. Hz. İbrahim, namaza durdu. Sâre, adamın yanına girince kral (onu ayakta karşıladı, fakat) elini ona uzatamadı. Eli şiddetli şekilde tutuldu. Sare'ye:

"Elimi bırkması için Allah'a dua et! Sana zarar vermeyeceğim!" dedi. Sâre de dediğini yaptı. Ama kral tekrar Sare'ye sataşmak istedi. Eli, öncekinden daha şiddetli tutulup kaldı. Sâre'ye aynı şekilde ricada bulundu. O da kabul etti. (Adam normal hale dönünce tekrar) sataşmak istedi. Eli önceki iki seferden daha şiddetli şekilde tutuldu. Sare'ye yine:

"Allah'a dua et, elimi salsın, sana zarar vermeyeceğim!" diye rica etti. Sâre dua etti, adamın elleri açıldı. Kral kadını getiren adamı çağırdı ve ona: "Sen bana ihsan değil bir şeytan getirmişsin. Bunu diyarımdan çıkar!" dedi. Sare'ye Hacer'i bağış olarak verdi.

Sare yürüyerek geldi. İbrahim onu görünce:

"Nasılsın, ne haber?" dedi. Sare:

"Hayır var! Allah cebbarın elini tuttu ve (bana) bir hâdim verdi!" dedi.

Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) der ki:

"Ey sema suyunun oğulları! Bu kadın (Hacer) sizin annenizdir." (Buharî; Enbiya 9; Büyû 100; Hibe 36; Nikah 12; İkrah 6;

AÇIKLAMA: Ebu Hureyre'nin telaffuz ettiği "sema suyunun oğulları" tabirini birçok alim şöyle izah etmiştir: "Bundan Araplar muraddır, nesebleri saf ve halis olduğu için, saf ve berrak olan sema suyuna benzetmiş olabilir." Bazıları da: "Araplar çoğunlukla hayvancılıkla geçinir, hayatları meralara ve münbit yerlere bağlıdır; bu da yağmur suyu ile hasıl olur. Göçebeler yağmur suyunun yeşerttiği yerleri kovalayarak hayatlarını devam ettirdiği için, onlara sema suyunun oğulları demek münasibtir." demiştir (Canan, 1988: 372-374).

İslam inancına göre peygamberler masumdur, yani günah işleyemez ve işlemezler. İbrahim (a.s)'ın ise ilgili hadiste bir yalan söylediği ifadesi vardır. Oysa yalan, büyük bir günahtır. Dolayısıyla bir peygamberin yalan söylemesi, onun ismetine ve güvenilirliğine zıttır. Evet, yalan bir kâfir ya da münafık tavrı, tarzıdır ve imanla dolu kalplerde barınamaz. Bir hadis-i şerifte Efendimiz: "İbrahim bütün hayatı boyunca üç kezibde bulundu." buyururlar. Buradaki yalan ifadesini "kezib", yalan mânâsında değil, ta'rîz mânâsında anlamak gerekir (Canan, 1988: 372).

Hakkında konuşulan kişi, peygamber olunca ifadeye çok dikkat etmek gerekir. Hz. İbrahim için "Yalan söyledi." cümlesindeki "kezib" tabiri, lügat mânâsı kastedilerek söylenemez. Bunlar ilk bakışta hilâf-ı vaki gibi görünse de biraz dikkat edildiği taktirde yerinde söylenmiş sözler olduğu anlaşılacaktır ki, bu gibi sözlere ta'rîz denilmektedir.

Hz. İbrahim (aleyhisselâm), doğuştan hanîf ve put düşmanıdır. Peygamber olarak vazifelendirilmediği devirde dahi o, hep putlarla ve putçulukla mücadele etmiştir. Bir gün kendi kendine karar verip, bütün putları kırıp geçirmiştir (Enbiya, 51-58).

O günün inançlarına göre insanlar; hâdiseleri değerlendirmede, yıldızlara bakar ve onların münasebetlerinden değişik hükümler çıkarırlar. Zira, o günün telakkisine göre ilâhlar, gökte ve yıldızlar arasındadır. İnsanlara hâkim olan da yine onların düşüncesine göre yıldızlardır. Hz. İbrahim (aleyhisselâm) de, devrin telakkisine göre yıldızlara bakar, fakat bu bakış; sadece oradakileri ikna ve esas düşüncesini tahakkuk ettirebilmek içindir. Yoksa Hz. İbrahim (aleyhisselâm), asla kavim ve kabilesi gibi düşünmekte değildir.

Yıldızlara baktıktan sonra "Ben hastayım." mânâsında إِنِّي سَقِيمٌ der. Bu, birinci hâdise ve birinci ta´rîzdir. İkinci ta'rîz de şudur: Putları kırar ve baltayı en büyüğünün boynuna asar. Kendisine "İlâhlarımıza bu işi kim yaptı?" diye sorulunca da büyük putu gösterir ve "Belki bu! Büyükleri o, ona sorun!" der (Enbiyâ, 63). Üçüncüsü ise, bizzat Kur'ân'da zikredilmez. Hanımına: "Sana kim olduğun sorulunca benim kız kardeşim olduğunu söyle!" buyurur. Hz. İbrahim'in (aleyhisselâm) söylediği üç ta'rîz, bunlardan ibarettir. Şimdi, bu hâdiseleri biraz daha izah etmeye çalışalım:

1. "Ben Hastayım!"

Birinci hâdise Kur'ân-ı Kerim'de şöyle anlatılır:

وَإِنَّ مِنْ شِيعَتِهِ لَإِ بْرَاهِيمَ * إِذْ جَاءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ * إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَاذَا تَعْبُدُونَ * أَئِفْكاً آلِهَةً دُونَ اللهِ تُرِيدُونَ * فَمَا ظَنُّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ * فَنَظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ * فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ * فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِينَ

"İbrahim de şüphesiz onun (Nuh'un) yolunda olanlardandı. Nitekim Rabbine temiz bir kalp ile geldi. İbrahim, babasına ve milletine şöyle demişti: "Allah'ı bırakıp, uydurma tanrılar mı istiyorsunuz? Âlemlerin Rabbi hakkındaki zannınız nedir?" İbrahim yıldızlara bir göz attı ve 'Ben rahatsızım.' dedi. Onu bırakıp gittiler."(es-Sâffât, 83-90) ayetlerinde geçen fikir ve bakıştır. Bu şekilde baktı ve "Ben hastayım." dedi. Söz *"Eğer Rabbim beni hidayete erdirmeseydi mutlaka sapıklar topluluğundan olacaktım."* (En'am, 77) meâlinde olur. Fakat Elmalı Hamdi Yazır (1992) buna şöyle mânâ vermiştir: Kendileriyle beraber ibadet teklif ettikleri için yıldızlara bir kere baktı da, yıldızların hükümlerine bakıyormuş gibi yerlerini, bağlantılarını gözden geçirdi. Onlar müneccim oldukları için o da onlarla istidlal ediyormuş gibi görünerek "Ben keyifsizim." dedi. Onların tekliflerinden rahatsız olduğunu kastediyordu.

فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ

Hasta olacağım demektir. Çünkü ölümlü olan hastalanacaktır. O, bir yalancı ya da hasta değildi sadece onları telaşlandırmak, tedirgin ederek farklı bir yöne yönlendirmek için öyle demiştir (el-Ferid, 1998: 57).

Hz. İbrahim'in kavmi, yıldız falına önem verirdi. Yıldızlara bakmakla onların katılıp, ikna olmalarını sağlamıştır (Canan, 1988: 372).

Bu mevzu ile alakalı Peygamber Efendimizden rivayet edilen bir hadis-i şerifte: "İbrahim (a.s) üç yerde yalana yöneldi, onlardan bir tanesi İslam'ı savunmak içindir." buyurarak "sekım" kelimesiyle savunma amaçlı bir ta'rîz yaptığını açıklamıştır. Yalanı çağrıştırdığı için bu ifade yalan olarak isimlendirilmiştir. Aslında bir yalan söz konusu değildir. Hz. İbrahim, "Ölümlü olan ben; sizin sapıklığınızdan, inançlarınızdan ve ibadetlerinizden rahatsızım!" der. Ay, Güneş, yıldızlara tapmak ve onlardan bir şeyler beklemek, o toplumun teamüllerindendir. Bu sebeple onlara, ta'rîz yaparak (فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ) hasta olacağım deyince onlar tedirgin oldular. İbrahim (a.s) hasta olmakla; her doğanın öleceği, hastalanacağı, her an başına bir şey gelebileceğini kastmektedir. Ama onlar farklı bir yolda oldukları için yıldızlara bakışı yanlış anladılar. İbrahim'in de kendileri gibi yıldızlardan bir beklentisi; bir zarar veya fayda beklentisi olduğu zehabına kapılıp kaçışıp dağıldılar. Bu İbrahim'in bir ta'rîzdir. Bir tebliğ metodudur.

Cârullah der ki: "Ta'rîz yapmadığı sürece yalanın haram olduğunu bildiği için İbrahim'in söylediği söz, ta'rîzdir. Onunla, ölüme maruz kalan kişinin hasta olduğunu kastetmiştir. Tıpkı "selamet için dert yeter" gibidir."

Lebid der ki:

ودعوتُ ربّي بالسَّلامة جاهداً ليُصحَّني فإذا السَّلامةُ داءُ

Rabbimden duam sağlıktır / zira selamet hastalıktır.

Anında vefat eden birisi üzerine insanlar toplanır ve derler ki: "Sağlıklıyken vefat etti." Bunun üzerine bir bedevi de şöyle söyledi: "Ölüme dûçar olan kişi sağlıklı sayılır mı?"

Başka bir rivayette de denir ki: "Hastayım" sözünden kasıt, sizin fikirleriniz karşısında psikolojik rahatsızım demektedir. O halde "سقيم" kelimesinin birden çok anlamı vardır. Birisi hakiki anlamdır; o da hastalıktır. Diğerleri ise mecaz anlamıdır. Burada kasıt; uzak olan mecazi mânâsıdır, tevriye yani îma vardır. Tevriye yapan kişi yalan söylemiş olmaz, ta'rîz yapmıştır (el-Ferit, 1998: 182).

İbrahim (a.s), "Ben hastayım." diyerek gerçekte kendine sıkıntı veren durumu anlatır. İlk doğduğu günden itibaren putlara hiç sıcak bakmaz. Putları yok etmedikçe de bu sıkıntısı gitmeyecektir. "Ben rahatsızım." der, kavmi de onu cismen hasta sanarak kaçışırlar. İbrahim (a.s), insanlar kaçtıktan hemen sonra putları kırarak asıl rahatsızlığını ortaya çıkarır. Ne var ki, ta'rîz yapıp, onların olayı başka türlü anlayacakları bir malzeme kullanır. Ancak, sözlerinde kullandığı bu materyal asla yalan değildir. Sadece İbrahim'in (aleyhisselâm) gayesinden habersiz olanlar, onu yanlış anlamışlardı. İbrahim'in (a.s) bu sözleri bir ta'rîzdir.

2. "Belki O Yaptı"

İkincisi: Bu hâdise de Kur'ân-ı Kerim'de şöyle anlatılır:

وَلَقَدْ آتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ رُشْدَهُ مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا بِهِ عَالِمِينَ * إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا هَذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي أَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ * قَالُوا وَجَدْنَا آبَاءَنَا لَهَا عَابِدِينَ * قَالَ لَقَدْ كُنْتُمْ أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ * قَالُوا أَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ أَمْ أَنْتَ مِنَ اللاَّعِبِينَ * قَالَ بَلْ رَبُّكُمْ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ الَّذِي فَطَرَهُنَّ وَأَنَا عَلَى ذَلِكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ * وَتَاللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَامَكُمْ بَعْدَ أَنْ تُوَلُّوا مُدْبِرِينَ * فَجَعَلَهُمْ جُذَاذاً إِلاَّ كَبِيراً لَهُمْ لَعَلَّهُمْ إِلَيْهِ يَرْجِعُونَ * قَالُوا مَنْ فَعَلَ هَذَا بِآلِهَتِنَا إِنَّهُ لَمِنَ الظَّالِمِينَ

* قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ * قَالُوا فَأْتُوا بِهِ عَلَى أَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ * قَالُوا أَأَنْتَ فَعَلْتَ هَذَا بِآلِهَتِنَا يَا إِبْرَاهِيمُ * قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا فَاسْأَلُوهُمْ إِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ

"Andolsun ki, daha önce İbrahim'e de akla, vicdana uygun olanı (rüşdü) göstermiştik. Biz onu biliyorduk. İbrahim, babasına ve kavmine: 'Bu tapınıp durduğunuz heykeller nedir?' demişti. Onlar da 'Babalarımızı onlara tapar bulduk.' demişlerdi. İbrahim, 'Andolsun, siz de babalarınız da apaçık bir sapıklık içindesiniz.' deyince, 'Sen bize gerçeği mi getirdin yoksa şaka mı ediyorsun?' dediler. O da şöyle dedi: 'Hayır, Rabbiniz, yerin ve göğün Rabbidir. Onları O yaratmıştır. Ben de buna şahitlik edenlerdenim.' Allah'a yemin ederim ki, siz ayrıldıktan sonra, putlarınıza bir tuzak kuracağım.' Sonra hepsini paramparça edip, içlerinden büyüğünü ona başvursunlar diye sağlam bıraktı. Kavmii: 'Tanrılarımıza bunu kim yaptı? Doğrusu o zalimlerden biridir.' dediler. Bazıları: 'İbrahim denen bir gencin onları, diline doladığını duymuştuk.' deyince, 'O hâlde bunların şahitlik edebilmeleri için onu halkın gözü önüne getirin.' dediler. İbrahim gelince ona: 'Ey İbrahim! Bunu tanrılarımıza sen mi yaptın?' deyince de İbrahim: 'Belki o yapmıştır, işte büyükleri, konuşabiliyorlarsa sorun (bakalım) onlara...' dedi." (Enbiyâ, 51-63).

Kur'an-ı Kerimde: قَالُوا ءَاَنْتَ فَعَلْتَ هٰذَا بِاٰلِهَتِنَا يَا اِبْرٰهِيمُ ﴿٦٢﴾ قَالَ بَلْ فَعَلَهُۥ كَبِيرُهُمْ هٰذَا فَسْـَٔلُوهُمْ اِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ ﴿٦٣﴾ (Enbiya, 62-63) İbrahim aleyhisselam, bu sözleri ile kavmindekilerin akıllarıyla istihza ederek onları iki şekilde perişan etmiştir:

Birincisi: Onları büyük puta yönlendirerek ta'rîz yapmıştır. Âdeta onlara: "Ey akılsızlar! Nasıl bir şeye ibadet ediyorsunuz ki; konuşamıyor, sorsanız cevap veremiyor! Nasıl bu aciz şeyleri yaratmaya ortak ediyorsunuz, istiyorsanız ve eğer konuşabiliyorsa ona sorun!" der.

İkincisi: "Bu putların büyüğü kendisi ile beraber küçük putlara ibadet edilmesine kızdı ve onları kırdı." İbrahim aleyhisselam; Allah'tan başkasına ibadet edilemeyeceğini, ondan gayrı bütün her şeyin aciz birer yaratık olduklarını ta'rîz yoluyla anlatır. Bu ifade aslında; yapmış oldukları şeyin ne kadar çirkin bir iş olduğunu, Allah'tan başkasına ibadet etmenin ne kadar büyük bir akıl tutulması olduğunu anlatmak içindir. Buradaki sadece lafız olarak ta'rîz değil, geçmiş yaşananlardan ve o günkü hayat şartları olarak da bir ta'rîzdir (el-Ferid, 1998: 56). Yani siyak ve sibak içerisinde de bir ta'rîzdir.

Nasıl siz kızıyorsunuz, aynı şekilde; o büyük put da ortaklarına kızdı ve onları kırdı. Çünkü ilah, ortak kabul etmez; isterseniz sorun demektedir. Burada bir yalan yok, sadece hâle mutabık olarak kendi mesajını takdim etme gayreti vardır. İbrahim (a.s); burada orijinal bir tebliğ metodu olarak ta'rîz yapar.

بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا فَاسْأَلُوهُمْ إِن كَانُوا يَنطِقُونَ

"Belki, onların büyüğü yaptı, konuşabiliyorsa isterseniz sorun."

(Enbiya, 62) çok açıkça gözüküyor ki İbrahim (a.s)'ın bu cevabı onların;

قَالُوا أَأَنتَ فَعَلْتَ هَذَا بِآلِهَتِنَا يَا إِبْرَاهِيمُ

"Bunu bizim ilahlarımıza sen mi yaptın, ey İbrahim?" (Enbiya, 61). sorusu üzerinedir. Aslında cevabı bilmektedirler. Burada, "Putları kırdın mı?" şeklinde bir soru yerine, görülen tabloyu işaret ederek "Bu işi sen mi yaptın?" diye sorarlar. Yani fail sorgulamakta, itiraf beklemektedirler. Bu kötü işi ilahlarına yapandan intikam almak isterler. Sorulan soruda aslında fail bellidir ve "Sen yaptın, putları sen kırdın!" denmektedir. Bu konuşmaların altında, ilahlarına bu kötü işi yapana karşı bir tehdit ve kızgınlık vardır. Fail sorgulanarak, onların mantığına göre, zalim aranmakta ve suçunu itiraf etmesi istenmektedir. Bütün bu soru ve ithamların muhatabı olan İbrahim (a.s), Allah'ın görevlendirdiği, kutsal bir davaya hizmet eden birisidir ve kendisini bu ithamlardan temizlemesi gerekmektedir. Onun, bir tebliğci olarak vazifesini ihmal veya terk etmesi de söz konusu olamaz. Dolayısıyla, putları; bir kasıt, planla ve bir amaç için kırmıştır.

فَجَعَلَهُمْ جُذَاذًا إِلَّا كَبِيرًا لَّهُمْ لَعَلَّهُمْ إِلَيْهِ يَرْجِعُونَ

"Derken o, bunları parça parça etti. Yalnız kendisine başvursunlar diye onların büyüğünü sağlam bıraktı"(Enbiya, 58).

Bu şekilde, babalarını taklit ederek; ilah olarak isimlendirip kendilerine ibadet ettikleri ilahları hakkında düşünüp, doğru yolu bulmaları için kavmindekilerin kalplerinde bir şüphe oluşturmak ister. Burada, delillerini ortaya koymak için bir fırsat yakalar ve ifadelerini özenli bir ta'rîzle kullanır.

Bu suçla itham edilenin, putlara ve onlara ibadet edenlere (ki babası da onlardan biridir) düşman olduğu bilinir. Babası onlardan olsa da kendi duruş ve tutumunu değiştirmez. Hiçbir şey onun, düşmanlık ve istihzasında bir azalmaya sebep olamaz.

إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا هَذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي أَنتُمْ لَهَا عَاكِفُون

قَالُوا وَجَدْنَا آبَاءنَا لَهَا عَابِدِينَ

قَالَ لَقَدْ كُنتُمْ أَنتُمْ وَآبَاؤُكُمْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ

İbrahim, kavmine ve babasına dedi ki: "Kendisine ibadet ettiğiniz bu heykeller de nedir?" "Biz babalarımızı onlara ibadet ederken bulduk." dediler. "Gerek siz gerek babalarınız gerçekten koyu bir sapıklığa düşmüşsünüz!" dedi. (Enbiya, 52-53-54) Bu sözleri onun olgunlaştığını ve imanının kuvvetini gösteriyor (Kutup, 1987: 284). Onların tanrılarına "heykeller" diye hitabı aslında onlardan korkmadan bir mücadeleye girdiğini gösteriyor. Güç karşısında ezilmeyen peygamber ahlakı, yalana teşebbüs edemez. Ayet bize İbrahim (a.s)'ın putlara düşmanlığını açıkça anlatıyor.

وَتَاللهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَامَكُمْ بَعْدَ أَنْ تُوَلُّوا مُدْبِرِينَ فَجَعَلَهُمْ جُذَاذًا إِلاَّ كَبِيرًا لَهُمْ لَعَلَّهُمْ إِلَيْهِ يَرْجِعُونَ

"*Allah'a yemin ederim ki, siz arkanızı dönüp gittikten sonra, ben putlarınıza elbette bir tuzak kuracağım. Arkasından o putları kırıp parça parça etti, fakat bilgisine(!) başvursunlar diye en büyük putu sağlam bıraktı*."(Enbiya, 57-58). Onun, bu düşmanlıktan bir korkusu veya tereddüdü yoktur. Tuzak kuracağını, yalandan değil onların yüzüne söyler ve bunu gerçekleştirme adına plan da yapar. Kavmi, ilahlarının yanına gelince içinden çıkılması zor olan o sıkıntılı tablo ile karşılaşırlar. Onlar için iki seçenek vardır; ya hâle tabi olup ilahlarını terk edecekler, ya da bunun suçlusunu bulup cezasını verecekledir. Onlar ikinci yolu seçerler. Bu, onlar için bir intikam almanın ötesinde; o haddini bilmez, ilahlarına kötülük besleyen şahsa cezasını verip, kendilerine tâbî olmasını sağlamak içindir. (el-Huli, 2004: 53).

Burada açık bir meydan okuma, bir tuzak olduğunu ifade etme ve putların büyüğünü göstererek yapılan bir ta'rîz vardır. Belli ki, putları kırmak esas hedef değildir; bununla onlara bir delil, bir ışık sunmak ve onlara karşı peygamberlik görevini yapmak ister. Her davetçi gibi İbrahim(a.s)'ın da işi zordur. Babası ve kavminin inandıklarının karşısına çıkıp mücadele edecektir.

Bu topluluk, putlarını kendi elleri ile yapar. Onlarla birebir mücadele etmek, uzun zaman alacaktır. Belki de İbrahim(a.s); bunları düşünerek âdeta toplu bir çağırma, duyurma ve davet gibi; putları kırarak işine başlamış olur. Onlar; yıldızlar, Ay, Güneş gibi başka ilah kabul edip Allah'a ortak koşarlar. İbrahim(a.s), bunların hepsi ile mücadele edecektir. "Ben kırmadım." deyip inkar etse de yine parmaklar onu gösterecek ve onu sıkıştıracaklardır. Dolayısı ile "Kim kırdı?" denilince herkes onu gösterir. Çünkü toplumun içinde onun dışında putlara düşman olup bunu yapacak derecede cesaretli insan bilinmemektedir. İbrahim de âdeta korku ve tereddüt içinde kalarak yaptığını inkar etmez; onları, tereddütsüz hedefine doğru çeker. Bu sıkıntılı atmosferde inkar edip "Ben kırmadım!" dese bile ona kim inanır ki? Peki, o koca topluluğun karşısında onda nasıl bir ruh hâli vardı, bir korku yaşamadı mı? Bunu bize Kur'an anlatır:

وَحَاجَّهُ قَوْمُهُ قَالَ أَتُحَاجُّونِّي فِي اللهِ وَقَدْ هَدَانِ وَلاَ أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ إِلاَّ أَنْ يَشَاءَ رَبِّي شَيْئًا وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا أَفَلاَ تَتَذَكَّرُونَ

وَكَيْفَ أَخَافُ مَا أَشْرَكْتُمْ وَلاَ تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُمْ بِاللهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا فَأَيُّ الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِالأَمْنِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ الأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ *"Kavmi de kendisine karşı mücadele ve hafif görmek suretiyle delil yarışına kalkıştılar, üstün gelme fikrine kapıldılar. Cevap olarak İbrahim onların sözlü, fiilî mücadele ve tehditlerini de hafife alarak sevgi açısından ve sonra korku açısından ilâh ve kul olmanın hükümlerini anlatarak tam üstünlüğünü temin eden şu delil ile dedi ki: "Allah beni doğru yola çıkarmışken, siz hâlâ benimle O'nun hakkında mı tartışıyorsunuz? Ben O'na ortak Kabul ettiğiniz şeylerden korkmam, Rabbim dilemedikçe onlar bana bir şey yapamaz, Rabbimin ilmi her şeyi kuşatmıştır, iyice bir düşünmez misiniz? Siz, hakkında Allah'ın bir delil indirmediği şeyi O'na ortak yapmaktan korkmazken ben Allah'a eş koştuklarınızdan nasıl korkarım? Şu halde iki taraftan hangisi güvenilmeye daha layık? Eğer biliyorsanız söyleyin! İman edip inançlarına hiçbir haksızlık karıştırmamış olanlar; işte onlar güvenlik içindedirler, doğru yolda olanlar da onlardır."* (Enam, 80-82)

Hiç İbrahim'in inananı, yardımcısı yok muydu?

الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ

İnsanlar onlara: "Düşmanlarınız size karşı ordu topladı, onlardan korkun." dediklerinde bu, onların imanını artırdı ve şöyle dediler: "Allah bize yeter. O ne güzel vekildir" (Al-i İmran, 173). Peygamberler, müminler için en güzel örneklerdir. Müminler, onları örnek alarak yaşarlar.

إِنَّمَا ذَٰلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

"(Size o haberi getiren) ancak şeytandır, (sadece) kendi dostlarını korkutabilir. Onlardan korkmayın, eğer mümin iseniz benden korkun." (Âl-i İmran, 175) Burada ya da başka bir yerde İbrahim mücadelesinde yalana başvurdu denilemez.

وَلَقَدْ آتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ رُشْدَهُ مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا بِهِ عَالِمِينَ

"And olsun ki biz daha önce İbrahim'e de rüştünü vermiştik (akla uygun olanı göstermiştik). Biz onu biliyorduk" (Enbiya, 51). Dolayısı ile normal bir insanda olan korku yoktur. Zaten bir korkusu olsa putları kırmaz, kırsa kaçar, yakalandığındaysa da acı ve ızdırapla başka yalan söylerdi. Ama İbrahim(a.s), ısrarla onları tebliğ dairesine çekerek bir fırsat yakalayıp bir şeyleri anlatma derdi içerisinde görünür.

بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا فَاسْأَلُوهُمْ إِن كَانُوا يَنطِقُونَ

"Belki, onların büyüğü yaptı, konuşabiliyorsa isterseniz sorun!"(Enbiya, 62).

Burada üç ayrı durum var:

Birinci işaret:

Gerçek duruma işaretten hâl; büyük putun, diğerlerini kırmış olduğudur. Çünkü "بَلْ" İbrahim (a.s)'ın yaptığını nefyeder. "Ben yapmadım, bilakis onların şu büyükleri yaptı." Genelde sözün ilk, açık işareti ne ise, o anlamı ve işareti kabul edilir.

İkinci işaret:

كَبِيرُهُمْ ; bir bağlantı, sebebiyet işareti de kabul edilebilir. Yani o büyükleri, diğerlerinin kırılmasına sebep oldu. Mecazi, akli olarak kabul edilip böyle de anlaşılabilir.

Üçüncü işaret:

Razi'nin dediği gibi; bu ayette kinaye vardır, zikredilmeyen bir şeyler var:

"بل فعله من فعله" darken: *"Kim yaptıysa. O, yaptı./Yapan yaptı"*

"كبيرهم هذا"

"Bu onların büyükleri var ya, o yaptı." denilince, ayet bu kez de gerçek ve mecaz anlamlarından çıkıp kinaye anlamı kazanmaktadır (El-Hûlî, 2004: 56). Bu üç delalet şekli de lafzidir.

Akıl, bu üç şıkkı da mantıklı ve doğru görür. O halde hangisi doğru olandır? Tercihimizi akılla yapacaksak hangi doğruya göre yapacağız? Ya da Razi'nin dediği gibi "Onu kim yaptı?" deyince, bu yapan İbrahim (a.s) da olabilir, başka biri de yapmış olabilir. Burada genel bir muhatap kitlesi kinaye ile kastediliyor-gizlidir.

Buraya kadar ayetin lafzi olarak delaletinden bahsettik, ayetin bir de ta'rîz yönü vardır. Ya da ayette gerçek kastedilen anlam nedir? Ayetin öncesine ve sonrasına bakıldığına anlaşılıyor ki; bu üç şıktan hiçbirisi esas anlatılmak istenen değildir. Bu üç şıktaki gibi olursa, o zaman, anlamı kısırlaştırmış ve ayetlerin konu bütünlüğüne uygun hareket etmemiş oluruz. Burada birazdan vereceğimiz gerekçelerle, ayetin gerçek kastı; ta'rîzle anlatılmak istenendir (el-Hûlî, 2004: 57). Eğer بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا İbrahim (a.s)'ın bu ibaresindeki düz, sade ve gerçek manayı, hâle mutabık diye alacak olursak ya ihtiyaç ve şartlar onu yalan söylemeye mecbur etti diyecek, peygamberi yalanla itham ederek problemi çözeceğiz ya da onun; o topluluğa karşı bir delil ortaya koyma şekli, hakkı anlatma yolu olduğunu kabul edeceğiz.

Mecaz, ta'rîz ve yalan delillerle birbirinden ayrılır. Eğer sözü başka bir anlam için destekleyen bir delil varsa o zaman yorumlanır. Ayetlerin (siyak ve sibakı) öncesi, sonrası ve konunun bütünlüğü onların ta'rîzle delaletleri olup olmadığını gösterir. Şimdi söz konusu ayetin bu çerçevede yukarıda verilen işaretler doğrultusunda incelemesini yapacağız (el-Hûlî, 2004: 58):

Bu ayette âlimlerin çoğunluğuna(Zemahşeri, Er-Razi, En-Nisaburi ve Ebussuud -Allah onlardan razı olsun-) göre ta'rîz vardır. İbrahim (a.s) ile kavmi arasında gerçekleşmiş olan sert ve ciddi diyaloğun (Enbiya, 51-56) işaret etmiş olduğu üzere, İbrahim (a.s) onların putlarına bir oyun yapacağına yemin eder, söz verir. Onların gaflette olduğu bir anda planını gerçekleştirir. Onlara ilahlarının acizliğini ve kendilerine ibadet etmenin ne denli hakikatten uzaklaşma olduğunu gösterir. Bu şekilde onları bire (tevhide) yönlendirir (Enbiya, 57-58). Kavmindekiler, putlarının hâlini

görünce: “Bunu bizim ilahlarımıza kim yaptı bunu?” diye sorarlar. Sorudan anlaşılır ki; bu işi, o topluluktan biri yapmamamıştır. Bakışlar, İbrahim’in üzerine yoğunlaşır. Ama İbrahim (a.s), doğrudan değil dolaylı olarak kendini bu durumdan selamete çıkarmak ister (Enbiya, 59-60). Sonra mahkemenin kararı ve verilen ceza gelir (Enbiya, 61-62). Suç isnat edilene sorulan soru şudur:

قالوأأنت فعلت هذا بآلهتنا ياابراهيم

“Bizim ilahlarımıza bunu sen mi yaptın ey İbrahim?” (Enbiya , 62). Bu; muhatabı ve mahkemeyi bitiren, zora sokan çetin bir sorudur. İbrahim onlara:

قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا فَاسْأَلُوهُمْ إِن كَانُوا يَنطِقُونَ “*Belki onların büyüğü yaptı, konuşabiliyorsa isterseniz ona sorun”*(Enbiya, 63) diye cevap vererek ithamları bitirir. Buradaki “بل”; “Ben yapmadım!” gibi bir söylemdir. İnsanları, ilahlarının büyüğüne yönlendirir. Âdeta onlarla alay eder gibi; “Eğer konuşabiliyorsa onlara sorun.” der (Enbiya, 62). Bir ara düşünürler ve akılları başlarına gelir: فَرَجَعُوا إِلَىٰ أَنْفُسِهِمْ فَقَالُوا إِنَّكُمْ أَنْتُمُ الظَّالِمُونَ “Kendilerine dönüp söylendiler, siz zalimlerdensiniz.” (Enbiya, 64). Tabii bu çok uzun sürmez ve zaman kaybetmeden hakikatten yüz çevirmiş hâllerine, düşmanlıklarına geri dönüp, zihinlerine ışık tutan ma’kul delilleri terk ederek:

ثُمَّ نُكِسُوا عَلَىٰ رُءُوسِهِمْ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا هَٰؤُلَاءِ يَنْطِقُونَ

Sonra yine (eski) kafalarına döndüler: “And olsun ki (ey İbrahim!) bunların konuşmayacağını (sen de) bilirsin.” dediler (Enbiya, 65).

Dava; ilahlık davası olunca büyüklenme ve zıtlıklar başlar. İlk anda akıllarına gelmeyen şeyleri geç de olsa hatırlarlar. İbrahim bize sihir yaptı, o da biliyor ki; putlar konuşmaz. ثُمَّ نُكِسُوا عَلَى رُؤُوسِهِمْ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا هَؤُلَاء يَنطِقُونَ (Enbiya, 65). Burada İbrahim(a.s)’ın delilleri devreye girer: Kendileri itiraf ediyor ki; ilahları, kendini savunmayı bırak, konuşmadan acizdir. İbrahim (a.s), şu ayette onların perişan hâlleri ile âdeta istihza ederek sorar:

قَالَ أَفَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْئًا وَلَا يَضُرُّكُمْ

(İbrahim) dedi: “O halde, Allah’ı bırakıp da size hiçbir fayda ve zarar veremeyecek olan putlara mı tapıyorsunuz?” (Enbiya, 66). Bu büyük hadise; kavmine kızıp onları ve ilahlarını kınayarak sona erer:

أُفٍّ لَكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ

"Size de, Allah'ı bırakıp taptıklarınıza da yazıklar olsun, siz hâlâ akıllanmayacak mısınız?"(Enbiya, 67).

3.1.14.1. Âlimlerin Bu Ayetin Ta'rîz Olması ile Alakalı Görüşleri

Zemahşeri: Bu tam bir ta'rîzdir. Bu ayetin ta'rîz olmasına sadece semantic bilimciler ve akli problemleri olanlar farklı bir şey diyerek itiraz edebilirler. İbrahim (a.s); aslında bu işi putların yaptığını söylerken; işi onların yaptığını değil, ta'rîz yoluyla kendisinin yaptığını anlatır. O da diğerleri de biliyordu ki, putlar bu işi yapamaz. Bu ta'rîz için son derece tatlı bir örnektir. (Zemahşerî, 1983)

er-Râzi: Bu ayet tam bir ta'rîz örneğidir. Burada "İbrahim (a.s) yalan söyledi." demek; hem bir peygambere iftira atmak hem de peygamberlerin "ismet" özelliğini bilmemek olur.

Râzi, Zemahşeri'nin bu konudaki görüşüne katılır.

Ebussuud: İbrahim (a.s)'ın "Putların büyükleri yaptı!" diyerek onu işaret etmesi, küçük baltasını(nacak) onun boynuna asarak hedef hâline getirmesi; İbrahim (a.s)'a ait bir tebliğ metodudur. O yol ile esas yaratıcı ve kendisine ibadet edilecek olanı gösterir. Yoksa bir yalan söyleme söz konusu değildir.

Ebussuud, ayet ta'rîz kabilindendir diyerek Zemahşeri ve Râzi ile aynı görüşü paylaşmaktadır. Ebu Suud şöyle der: Hz. İbrahim (a.s.) yalandan sakınmak sureti ile kavmini, ilahları hususunda düşünmeye sevkederek kendisini en sağlam delille ve en güzel şekilde sonuca ulaştıracak, maksadına götürecek ta'rîz yoluna başvurdu (el-Hulî, 2004: 47).

Kur'an-ı Kerim, Hz. İbrahim'in müşriklerle olan diyaloğunda kendisinin yaptığı ta'rîzlere örnek sunar: **"***Söyle bakalım İbrâhim!" dediler, "Bu işi tanrılarımıza sen mi yaptın?". "Belki de" dedi, "Şu büyükleri yapmıştır. Eğer konuşurlarsa sorun bakalım onlara!"* (Enbiya, 62-63).

el-Hûlî (2004) Ebu Suud'dan şöyle nakleder:

Hz. İbrahim (a.s.); yalandan sakınmak sureti ile kavmini, ilahları hususunda düşünmeye sevk ederek kendisini en sağlam delille ve en güzel şekilde sonuca ulaştıracak, maksadına götürecek ta'rîz yoluna başvurur. Kavmi, putlarını parça parça olup etrafa saçılmış vaziyette görürler. Fakat bu durum onları kendilerine getirmez. Karşılaştıkları durumun neye işaret ettiğini kavrayamazlar. Taptıkları ilahların kendilerini bile korumaktan aciz oldukları ortaya çıktığı halde, onların gerçek ilah olup olmadığını sorgulamak için bir an bile duraksamazlar. Tek ilgilendikleri şey; ilahlarına bunu yapabilme cüretini gösteren, kendilerine göre o cani ve zalimin kim olduğunu öğrenmeye çalışmaktır. Hz. İbrahim (a.s.); çok tehlikeli ve zor olan bu işe, onları ikaz edip hakkı gösterebilmek için girişir. Fakat onları ikaz etmede başarılı olamaz. Çok eskiye dayanan taklitçi anlayışlarını kırıp onları –bu anlayıştan- vazgeçiremez. Kavmi ise bu işi yapan caniyi bulma, onu yargılama ve rablerini razı etmek amacıyla intikamlarını alma için çabalayıp dururlar ve sonunda üzerlerinde bir anlık dahi olsa parıldayan hidayet ışığı söner.

Kur'an-ı Kerim, onların durumlarını şu sözlerle açıklar: *"Yine önceki görüşlerine döndüler."* (Enbiya, 65) Önlerinde bu insanları gaflet uykusundan uyandıracak ne kalır? İbrahim (a.s.)'in yalan söylemediğini çok iyi bilirler fakat ittihamları ile onu işaret ederek şöyle sorarlar:

"Söyle bakalım İbrâhim!" dediler, "Bu işi tanrılarımıza sen mi yaptın?" (Enbiya, 62) Burada Hz. İbrahim (a.s.); diğerlerini kırıp büyük putu sağlam bırakarak onlara, bu ortamı hazırlamıştır.

"Belki de" dedi, "Şu büyükleri yapmıştır. Eğer konuşurlarsa sorun bakalım onlara!"

Bu İbrahim (a.s.)'ın onlar verdiği cevaptır ve âdeta şöyle söylemektedir: "Siz beni putlarınızı kırmakla itham ediyorsunuz. Ben ise bu büyük putu sizin putlarınızı kırmakla itham ediyorum. Öyle ise, etrafındaki diğer bütün putlar darmadağın hâlde dururken büyük putun öylece sapasağlam durmasının manası nedir?"

Hz. İbrahim'in; "Belki de o bütün ihtişamıyla dururken onunla beraber diğer küçük putlara tapılmasına sinirlenmiş ve o kırmıştır hepsini!" dediği rivayet edilir.

İki taraf arasındaki ithamlar devam ederken yapılacak en uygun iş o ilahlara, kendilerine saldıran caninin sorulması olacaktır. Yoksa onlar, kendilerine tapınılan ilahlar değiller miydi?

"Eğer konuşurlarsa sorun bakalım onlara!"

Bu cevap, onların akıllarını başlarına getirir. Sanki daha önce hakikatı hiç duymamış, taptıkları putların bir işe yaramaktan ve konuşmaktan aciz olduğunun bilincine varmamışlardır. Ta'rîz; konuşanın, dinleyicinin karşısına kendisini görmesi için koyduğu aynadır. Ya kendisini görür ya da kendisine en çok benzeyen şeyi. Bundan dolayıdır ki ta'rîz nasihat vermenin en güzel yolu ve en münasibidir.

en-Nisaburi: "Eğer bir fayda için peygamber yalan söyleyebilir dersek o zaman dinler yalan olur."

İbrahim (a.s)'a, yalan isnadı ancak peygamberlerin ismet sıfatını kabul etmeyen kişilerin iddiası olabilir (el-Hûlî, 2004: 50).

Hadisenin gelişimine bakınca ortada bir yalan değil, kavmini istemiş olduğu yere getirme adına gayret gösteren bir peygamber görülür. Olayın en başında (Enbiya, 57), putlara tuzak kuracağını açıktan söyler (Enbiya, 58). Sonraki tavrı ise (Enbiya, 63); onlara bir ta'rîz yaparak istediği noktaya getirme için çabalamasıdır. "Bir düşünün; hiç o cansız şeyler konuşamıyorsa, bir zarar ve faydaları yoksa bunu yapabilirler mi?" (Enbiya, 61) diye insanların akıllarına hitap eder. İbrahim'e (a.s) şöyle sorulduğunda: "Ey İbrahim! Bunu ilâhlarımıza sen mi yaptın?", yanıt: "Belki o yaptı." olur. Burada duraklar. Kur'an-ı Kerim'de de "بَلْ فَعَلَهُ" ifadesinde durak vardır, burada durmak gerekir. O (a.s), "ـهُ" zamiriyle onların, "İbrahim" diye seslendikleri varlığı kasteder. Fakat söz söyleme sanatı ile dikkatlerini büyük puta çevirir. Aslında iki farklı cümle vardır; ancak sözde iki cümle, tek cümle şekline getirilmiştir ki; zaten kavmi de bundan dolayı, onu anlayamazlar. İlk cümle "Belki o yaptı!" diğeri ise "İşte büyükleri." bu ikisi biraraya getirilince: "İşte büyükleri, o yaptı." gibi bir mânâ çıkar. İşte bu da; ta'rîz olur. Burada inkarla, puta tapma ile bir alay söz konusudur. "Büyükleri" şu sözü ile İbrahim (a.s), onların puta tapan inanışları ile alay etmiştir. Bir ta'rîz yapmış, onların yanlış inanışlarını yıkmaya çalışmıştır. Bu; bir yalan değil, bir ta'rîzdir.

3. "Kardeşim"

Üçüncüsü ise, aslında onda yalan hiç söz konusu değildir. Eğer Nemrut ve adamları sorarlarsa, hanımı: "Ben onun kardeşiyim." diyecek, İbrahim'e (a.s) sorarlarsa "Sârâ kardeşimdir." diyerek onlara bir söz sanatı olan ta'rîzle cevap vereceklerdir. Hz. İbrahim (a.s), hanımı olduğunu ifade etse, ona kötülük yapacaklardır. Belki onları oradan kovacak, belki hapse atacak, belki de daha başka kötülükler planlayacaklardır. O'nun (a.s) söylediği söz doğrudur, çünkü Allah; "İnananlar kardeştir." buyurmaktadır (Hucurat, 10). İnanan herkes; karı, koca, çocuk, anne, baba; hepsi iman ve inanma bağı ile kardeş olurlar.

İbrahim (a.s); bu kardeşliği ifade etmiştir. Sözü doğrudur, belki dini litaratür açısından ta'rîz değildir ama söz açısından bir ta'rîzdir. Dolayısı ile Hz. İbrahim (aleyhisselâm), asla yalan söylememiştir.

3.1.15. Ta'rîz ve Peygamberlerin Günah İşlemesi

Ta'rîz konusunun Kur'an'da özellikle peygamber kıssalarında çok fazla yer aldığı görülür.

Bu münasebetle, gerek çalışmamızda aldığımız ayetlerde gerekse diğer konularda peygamberlerin yalan konusundaki tavırları; konunun ilgilisi âlimler tarafından çokça tartışılmıştır.

Ta'rîz mevsusunda; bir peygamber olan İbrahim'e (a.s) üç yalan isnat edildiği görülür: Bu yalanlardan ikisi, Kur'an-ı Kerim'de geçmektedir. Burada, bizzat peygamberimizin, Hz. İbrahim'e "yalan" nisbet etmiş olması ulema arasında "Peygamberler yalan söyler mi?" meselesinin tahliline vesile olmuştur. Hadisi tahlil eden Nevevî hazretleri (Canan:1988) şu açıklamaları beyan eder: Peygamberler Allah'tan gelen hükümleri tebliğ hususunda yalandan berîdirler. İlahî sıyanete (korunmaya) mazhardırlar. Bu mevzuda yalan; büyük olmuş, küçük olmuş, az olmuş, çok olmuş farketmez; hepsine karşı korunma altındadırlar.

Canan (1988) Kadı İyaz'dan şöyle bir alıntı yapar: "Sahih olan şudur: Tebliğe müteallik meselelerde peygamberlerden kizbin vukuu tasavvur bile edilemez. Küçük günahları onlara caiz görelim, görmeyelim; keza söylenen yalan az olsun, çok olsun farketmez; hüküm budur. Çünkü peygamberlik makamı, yalana tenezzül etmekten pek

yücedir". Bu meselede en küçük bir yalanın tecvizi, onların sözlerine olan güveni ortadan kaldırır. Resulullah'ın: "Yalanın ikisi Allah'ın zatıyla ilgili, biri de Sara ile ilgili" sözüne gelince, bunun mânâsı şudur: Buradaki sözler, muhatabın anlayışına göre yalandır. Oysa bunlar iki sebeple dinin reddettiği mezmum yalanlar değildir. Biri: Hz. İbrahim, bunlarla tevriye ve meariz(ta'rîz) yapmıştır. Mesela Sara hakkında: "İslam'da kardeşim." demiştir. Buradaki kardeşlik batında sahihtir. İkincisi: Eğer bu tevriye değil de gerçekten yalan olsaydı, yine de zalimin zulmünü defetme sadedinde caiz olurdu. Nitekim fukaha şu hususta ittifak eder: "Bir zalim, gizlenmiş olan birini öldürmek üzere veya emanet bir malı gasben almak üzere gelse ve bunların yerini sorsa, bilen kimseye onları gizlemek ve bildiğini inkar etmek vacib olur." Çünkü burada zalimin zulmünü defetmek söz konusudur. Resulullah, Hz. İbrahim'in yalanlarının mutlak olarak reddedilen mezmun yalana girmediği hususuna dikkat çekmiştir.

Peygamberlerin bulunduğu konum, yalana imkânı olmayan konumdur. Şaka bile olsa içinde bir hakikat yoksa kullanmamışlardır. Peygamberler her hâliyle insanlara örnek ve rehber olarak gelmişlerdir.

Sadedinde olduğumuz hadiste bazı peygamberlerin günah işlediği mevzubahis olmuştur. Halbuki peygamberlerle ilgili temel inançlardan biri, ismettir. Sadece son peygamber Hz. Muhammed Mustafa (aleyhissalâtu vesselâm)'nın değil, Hz. Âdem'den bu yana gelip geçen bütün peygamberlerin ismet sahibi olduğunu yani günah işlemekten, yalan söylemekten uzak olduklarını; bu hususta İlahî himaye ve muhafazaya mazhar bulunduklarını kabul etmek icabeder. Aksi takdirde, getirdikleri şeriata itimat ve güven sarsılır. Bu sebeple peygamberlerin günah işlemeyecekleri hususunda ulema müttefiktir (Canan, 1988: 374).

3.2. Hadislerde Ta'rîz Yoluyla Anlatım

Çalışma daha çok Kur'an'la alâkalı olduğu için hadislerden az miktarda örnek alınmış, sözün önemine ve mevzuyla yakın alakasına binaen bir tane de sahabe sözü misal olarak alınmıştır.

3.2.1. Hicap Duymak veya Edep Dersi Vermek

Ebubekir (r.a)'dan hikâye edilen hicret yolculuğunda -Araplar kendisini biliyorlardı ama Peygamberimizi tanımıyorlardı; "O senin önündeki kim ya Ebubekir?" deyince: "O; benim yol göstericim, bana doğru yolu gösteriyor." der. Onlar onun çölde yol tarif edenlerden biri olduğunu sanarlar ama Ebubekir (r.a); Peygamberimizin hayır ve hidayet gösterici olduğunu kasteder. Onun kasdı, doğrudur ama ta'rîz yapmıştır, onlarsa bunu anlamamışlardır (Ferid, 1998: 60).

3.2.2. Teşvik Etmek veya Sakındırmak (Tergîb veya Terhîb)

(خير الناس أنفعهم للناس): "İnsanların en hayırlısı; insanlara en faydalı olan kimsedir." Yani onlara zarar verme! Onlara faydalı ol! (Bolelli, 2013:182).

İnsanların zararlısının, onlara zarar veren olduğunu ifade eden veciz bir ta´rîzli ifadedir. "Zarar" kelimesi hiç anılmamaya çalışılmış, hadislerin nezaket ve nezaheti içerisinde dikkatlere sunulmuştur.

3.2.3. Nefyetmek, Reddetmek veya Yasaklamak

Bir hadis-i şerifte:

(المسلم من سلم المسلمون من لسانه و بيده): "Müslüman, Müslümanların dilinden ve elinden zarar görmediği kimsedir."(Bolelli, 2013:182) hadisi de ta'rîzli anlatıma bir örnektir. Yani eğer kişi, Müslümansa kimseye zararı dokunmaz.

Canan'ın (1988) Buhari'den uzun bir açıklama ile naklettiği başka bir hadiste:

وعن أبي هريرة رَضِيَ اللَّهُ عَنْه قال:]أَتَى رَجُلٌ اَلنَّبِيَّ فقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وُلِدَ لِى غُلاَمٌ أَسْوَدُ، وَهُوَ يُعَرِّضُ بِنَفْيِهِ، فَلَمْ يُرَخِّصْ لَهُ في انْتِفَاءِ مِنْهُ. فقالَ: هَلْ لَكَ مِنْ إبِلٍ؟ قَالَ: نَعَمْ. فقَالَ: مَا أَلْوَانُهَا؟ قَالَ: أَحْمَرُ. قَالَ: هَلْ فيهَا مِنْ أَوْرَقَ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: أنى ذلِكَ؟ قَالَ: لَعَلَّهُ نَزَعَهُ عِرْقٌ. فقَالَ : لَعَلَّ ابْنَكَ نَزَعَهُ عِرْقٌ[. أخرجه الخمسة

Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek: 'Ey Allah'ın Resulü! Benim siyah bir çocuğum dünyaya geldi.' dedi. Adam, ta'rîz yoluyla çocuğu nefyetmeyi teklif ediyordu."

Peygamberimiz, onun nefyedilmesine ruhsat vermedi. “Senin bir deven var mı?” dedi. Adam: “Evet” deyince:

“Bunların renkleri nasıldır?” diye sordu. Adam: “Kırmızı!” dedi. Resulullah tekrar sordu: “Bunlar arasında boz renkli var mı?” (Adam:) “Evet!” dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: “Peki bu nereden (geldi)?” dedi. Adam: “Belki bir damar çekmiştir.” deyince, Aleyhissalâtu vesselâm da: “Senin oğlun da bir damara çekmiştir!” buyurdular.”(Buhârî)

Hadiste ta‘rîz yoluyla çocuğunu nefyetmek isteyen kimseye karşı Resulullah Aleyhissalâtu vesselâm’ın davranışını görmekteyiz. Kendisi beyaz renkli olan bir bedevinin -ki ismi Damdam İbnu Katâde’dir - hanımı siyah renkli bir çocuk doğurunca, bunu hanımının bir başkasından peydahladığı vehmine düşerek çocuğu nefyetmek ister. Resulullah’a gelip çok sarih olmayan bir üslupla gayesini ifade eder. İşte bu dolaylı ifadeye ta‘rîz denmektedir. Ta‘rîz kelimesi dilimizde; “ta‘rîzde bulunmak” şeklinde kullanılır. Aleyhissalâtu vesselâm, develerden misal verip bizzat adamı konuşturmak suretiyle, çocuğun uzakta kalan bir ceddine çekebileceğini, bu durumun tabii olduğunu ifade buyurur. Ta‘rîz üslubu bir meseleyi açık bir şekilde ifade etmediği için burada kazf mevzubahis olmamıştır. Bu sebeple Resulullah, bedevinin hanımı hakkındaki dolaylı ithamı karşısında kazf muamelesine veya liana başvurmamıştır. Bu sebeple ulema ta‘rîzin kazf sayılmayacağına, lian gerektirmeyeceğine hükmetmiştir. Sadece İmam Malik, çok açık ifade ettiği takdirde ta‘rîzin hadd-i kazf ve lian gerektireceğine hükmetmiştir. İbnu Dakîku’l-İd, Malikîlere şöyle cevap verir: “Burada bedevi, fetva sorma durumundadır. Müsteftiye ne hadd ne de ta‘zir gerekir.”

İbn Hacer bu meselede der ki: Fetva sorma işi; soruş tarzına göre, hadd gerektirebilir. Şöyle ki: Sözgelimi biri gelip şöyle sorabilir: “Bir kadının kocası beyaz olduğu halde, kadın siyah doğuracak olursa hüküm nedir?” Bu tarz suale bir şey terettüp etmez. Ama gelen adam: “Hanımım siyah bir çocuk doğurdu. Ben ise beyazım.” derse, bu ta‘rîz olur. Eğer bu ifadesine “Zina yaptı.” ibaresini de eklerse, burada tasrih mevzubahis olur. Sadedinde olduğumuz hadiste ikinci tarz varid olmuştur. “Hattâbî: Bu durumda adam; “Hanımın doğurduğu çocuk benden değil!” diye tasrihte bulunsa da adama hadd-i kazf terettüp etmeyeceğini söyler. Çünkü ona göre; “Adamın, şüphe yoluyla kadına temas edilmiş olmayı veya imkân hâlinde çocuğu önceki kocadan doğurmuş olabileceğini kasdetmiş olması caizdir.” (Canan, 1988: 504-505) Bu olayda

sahabenin ifadesi doğrudan bir ta‘rîz üslubudur. Peygamberimiz de herkese örnek bir akıl yürütme, kıyas yöntemi ile bedeviyi ikna eder. Bir şeyi nefyetme ve reddetme ifadesinde ta‘rîz yöntemini anlayıp yine ona uygun bir ifade ile cevap verildiğini görüyoruz.

3.3. Arap Edebiyatından Örnekler

Konuyla alakalı esas kaynak ve örnek olarak Kur’an alınmış olduğu için, Arap şiirinden birkaç tane örnek alınmıştır.

3.3.1. Cahiliye Döneminden

el-Şümeyzîrî’nin şiiri;

بَنِي عَمَّنا لَا تَذْكروا الشَّعْرَ بَعْدَمَا ... دَفَنْتُمْ بِصَحْراءِ الغُمَيرِ القَوَافِيَا

Amca çocuklarım kafiyeyi Gumeyr Çölü’ne gömdükten sonra şiir söylemem (Abbas, 2009). Burada şiir söylemem derken ta‘rîz vardır. Maksat şiir değil, maksat orda (Gumeyr Çölü) amca çocuklarını yenmeleri onlara üstün gelmeleridir. Olayı zikretmeyip şiiri söylemişlerdir. Orada yaşadığımız olaydan sonra gururlanmayın, diyerek ta‘rîz yapılmıştır (Abbas, 2009).

3.3.2. Abbasi Döneminden

El-Mütenebbirin şiiri;

إذا الجُودُ لم يُرْزَقْ خَلاصاً من الأذَى فَلا الحَمدُ مكسوباً وَلا المالُ باقِيَا

Eğer ikram ezadan halas olmazsa ne teşekkür hak eder ne de mal kalıcı olur. Eğer infak/ikram minnetsiz olmaz, bozulursa infak sahibi/ikram sahibi ne hamd ne övgü ve ne de teşekkür duyabilir ve malı da boş yere gider (Adab, 2014). Yani birine ikramda bulunan kişi onu minnet duymaya teşvik etmemeli, yaptığı iyiliği unutmalı, görmemelidir. Bu şekilde, ikram edecek şahsa cömert ve ahlaklı olmak, ta‘rîz yoluyla tavsiye edilir.

BÖLÜM IV

TA‘RÎZİN ARAPÇA ÖĞRETİMİNE KATKILARINA DAİR ÖNERİLER

Ta‘rîz, bir edebî sanat çeşidi olarak zor bir tür olduğu için Arapça hazırlık okutan fakülte veya Arapça öğreten bölümlerde ileri dilbilgisi dersinde okutulmasının faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Sadece Arapça eğitimi veren fakültelerde ise diğer edebî sanatların okutulduğu zaman diliminde, üçüncü sınıfın ikinci döneminde veya dördüncü sınıfta okutulmasının; öğrencilerin ta‘rîz sanatını anlamasına kolaylık sağlayacağı ve edebî sanatların dil öğreniminde teşvik edici olacağı düşüncesindeyiz.

İstifham edatları öğretilirken kullanılabilir. Özellikle "ءَاَنْتَ" de kullanılan" " أ " hemze soru edatı ve Hz. İbrahim'in kavmine yönelttiği ayet kullanılabilir. قَالُوا أَأَنتَ فَعَلْتَ هَذَا بِآلِهَتِنَا يَا إِبْرَاهِيمُ "Ey İbrahim, bunu bizim ilahlarımıza sen mi yaptın?" (Enbiya:62). İstifham edatı okutulurken bu ta‘rîzli ifade iyi bir örnek olabilir.

Kur'an'da "إِنَّمَا"nın kullanıldığı en güzel yerlerinden biri de şu ta‘rîzli ayettir. Bu edat öğretilirken,

إِنَّمَا تُنذِرُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالغَيْبِ

"Fakat sen ancak o kimseleri sakındırırsın ki, gaipten Rablerinin korkusunu duyarlar (Fatır:18)" Hem ayet öğretilir ve açıklanır hem de bu edat kavratılmış olur. Bu ayette, ta‘rîz yoluyla Allah'tan korkmayanlara işaret ve uyarı vardır.

Kelime bilgisini artırma adına, birkaç tane ta‘rîzli ayet seçilerek öğrencilere dağıtılabilir, bunların arka planlarını araştıracakları kaynaklar da verilerek anlam bilimsel olarak değerlendirme yapmaları sağlanarak yeni kelime öğreniminde faydalanılabilir.

Örneğin,

(8) وَإِذَا الْمَوْؤُودَةُ سُئِلَتْ (9) بِأَيِّ ذَنبٍ قُتِلَتْ Diri diri gömülen kıza hangi suçtan öldürüldün diye sorulduğunda… (Tekvir, 8-9). Bu ayette kıza sorulmaktan kastedilen; aslında onları canlı olarak öldürenleri dünyada iken korkutma, ikaz, aşağılama ve kınamaya

yönelik bir ta‘rîzdir. Bu şekilde hem sosyal bir konu araştırılmış olur, hem de yeni bilgi, kelime ve konuşma becerileri adına çalışma yapılmış olur.

Diğer bir örnekte de Tebuk Savaşı’na gitmeyen münafıklar, savaş ve hikâyesi çalışılabilir:

فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلاَفَ رَسُولِ اللّهِ وَكَرِهُواْ أَن يُجَاهِدُواْ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللّهِ وَقَالُواْ لاَ تَنفِرُواْ فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَّوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ

Savaştan geri kalan münafıklar, Resulullah’ın hilafına, onun savaşa gitmesine karşılık, oturup kalmalarıyla ferahladılar ve mallarıyla, canlarıyla Allah yolunda cihad etmekten hoşlanmadılar, üstelik وَقَالُواْ لاَ تَنفِرُواْ فِي الْحَرِّ “Bu sıcakta savaşa gitmeyin.” dediler. قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَّوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ De ki: “Cehennem ateşi daha sıcaktır.” Keşke anlayabilselerdi (Tevbe, 81).

Burada muhatapların cehennem ateşinin dünya ateşinden daha şiddetli olduğunu bilmeme şansı yoktur. Aslında; sıcağı bahane göstererek savaşa katılmayanların, cehenneme gidecekleri ve orada şiddetinin tarifinden aciz olunan ateşle karşılaşacakları ta‘rîz yoluyla anlatılmaktadır.

Yine ilgili kaynaklar referans gösterilip hikâyeleri olan ta‘rîzli ayetlerden üç dört tanesi öğrencilere verilerek kendilerine verilen hikâyeleri çalışıp sınıfta arkadaşlarına anlatmaları; konuşma ve kelime öğrenimine katkı sağlayabilir.

Bir yabancı dil öğreniminde imkânlar çerçevesinde fazla okumak çok mühimdir. Gerek kelime bilgisi açısından gerek kalıp ifadeler açısından okumanın yararı tartışılamayacak kadar önemi haizdir. Ancak yabancı dilde okuma alışkanlığının kazanılabilmesi için basit, bilinen metinlerden başlamak yerinde olur. Bu nedenle peygamber kıssaları okutulup bunların içindeki ta‘rîzler gösterilebilir. Bu sayede hem çokça okuma yapılmış hem de ta‘rîz sanatı öğretilmiş olur.

Örneğin; Allah’ı Teâlâ’nın Hüthüt’ün dili ile Süleyman’a (as) hitabı:

إِنِّي وَجَدتُّ امْرَأَةً تَمْلِكُهُمْ وَأُوتِيَتْ مِن كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ

“Gerçekten, onlara (Sebelilere) hükümdarlık eden, kendisine her türlü imkân verilmiş ve büyük bir tahta sahip olan bir kadınla karşılaştım.”(Neml, 23).

Burada Hüthüt'ün Süleyman'a (as) bir ta'rîz yaptığını görüyoruz.Yani "Bunlar sadece sende yok, başka birinde de var; hem de o bir kadın!" diye ta'rîz yapar.

İkinci örneğimiz; Nuh (a.s),

وَنَادَى نُوحٌ رَّبَّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي

"Nuh Rabbine seslenir; Ey Rabbim! Elbette oğlum benim ailemdendir." (Hud, 45).

Burada bir ta'rîz var ama bu ayeti çevreleyen siyak-bağlam ilişkisinde, öncesinde konu ile alakalı yirmi ayet, sonrasında ise dört ayet bulunmaktadır. Bu yirmi ayet, izahlıca okunursa hem kelime öğrenilmiş hem de okuma yapılmış olacaktır. Eğer bütün bu bağlamlar olmasaydı, o zaman ayet bu şekilde yorumlanamaz ve bu ayet de müteşabihattan olurdu.

İsa, Yusuf ve Davut (as) gibi daha birçok örnek verilebilir.

Üstün bir sanat türü olarak ta'rîzin, yabancı dil öğretiminde kullanılırken dikkat edilmesi gereken noktalar vardır. Çünkü her bir ta'rîzli ifade yabancı dil öğretimine uygun olmayabilir. Ayetlerin sebebi nüzulleri, konuları ve dildeki anlaşılırlığı dikkate alınmalı, dili ve konusu kolay anlaşılır olanlar tercih edilmelidir. Bu konuda en güzel örnek Yusuf'un (a.s) kıssasıdır.

فَلَمَّا جَهَّزَهُم بِجَهَازِهِمْ جَعَلَ السِّقَايَةَ فِي رَحْلِ أَخِيهِ ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ أَيَّتُهَا الْعِيرُ إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ

Yûsuf, onların yüklerini hazırlatırken su kabını kardeşinin yüküne koydurdu. Sonra da bir çağırıcı şöyle seslendi: "Ey kervancılar! Siz hırsızsınız."(Yusuf, 70)

Yusuf suresinde anlatılan olayın perde arkası, aslında o çağırıcı da "إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ" "Siz hırsızlık yapmışsınız!" dediği zaman "su kabı"nın oraya başka biri tarafından konduğunu bilmektedir.

Yalanın; semtine hiç uğramadığı, temiz mi temiz bir insan olan Yusuf (a.s)'ın bir şeylerin peşinde olduğu anlaşılıyor.

Bir diğer bakış açısı ile çağırıcının;

"إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ" "Siz hırsızsınız, su kabını çalmışsınız!" sözünü Yusuf'un (a.s) bir maksat ve durumu kontrol etmek için dediğini kabul edersek işte, bu tam bir ta'rîz

olur.Yusuf'un (as) kardeşleri, bir çocuğun kendi evinden bir şeyi alıp, saklayıp sonra onu satması gibi bir şey yapmadı mı?

Böylece, hem bu güzel kıssa öğrencilerin Arapça okumalarında teşvikçi olacak hem de ta'rîz sanatının öğrenilmesinde bir yardımcı unsur olacaktır.

Bir dile sahip toplum, aynı zamanda bir edebiyata sahip demektir. Bu nedenle bir yabancı dil öğrenirken o dilin edebiyatından faydalanmamak dildeki bazı konuların eksik kalacağının göstergesidir. Ancak her edebî metin yabancı dil öğretiminde kullanılamayabilir. Bu nedenle öğreticinin, edebî metni ders materyaline dönüştürürken çok dikkatli olması gerekir. Zor bir edebî tür olarak ta'rîz; öğrenciye âdeta bir kısa öykü niteliğinde sunulabilmelidir. Böylece öğrencinin dikkati çekilmiş olur. Böyle bir faaliyet öğrenciye; öğretilen dildeki önemli konu, şahıs ve olayları tanıma ve öğrenme imkânı vermiş olur.

Yabancı dil Arapça öğretiminde edebî materyallerin kullanımı, özellikle de seviyelerine göre sanatların öğretilmesi; Arapçanın sevilmesi, dil becerilerinin kazanılması ve geliştirilmesi, öğrenmenin kalıcılığı, dersin eğlenceli geçmesi, öğrenenlerin farklı alanlarda dille iletişime geçmesi ve Arap dilinin kültürü ile tanışma açısından çok önemlidir. Örneğin: إياك أعني و اسمعي يا جارة "Kızım sana söylüyorum gelinim sen anla." böyle basit bir söz ezberletilebilir.

Ta'rîzle alakalı örnekler seçilirken dikkat edilmesi gereken husus; örneklerde öğrencinin yaş, cinsiyet ve ilgi alanlarını dikkate almaktır. Bu husus, dil öğrenimine ve öğrencinin bu çok kullanılan ama aynı zamanda da zor olan sanat türünü sevip kavramasına fayda sağlayabilir.

SONUÇ

İnsanlar arsındaki insani ilişkileri sağlayan önemli iletişim araçlarından bir tanesi de dildir. Bu iletişim ve etkileşimin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi, amaçlanan hedefine varması, düzgün olması için kelimelerin anlaşılır ve açık olması önem arz eder. Buna karşılık, bazen çabuk anlaşılan sözler dinleyende gereken etkiyi yapmayabilir. İşte bu nedenle konuşan kişi kapalı sözü, sanatlı ifadeyi tercih edebilir. Her konum ayrı bir söz, her söz âdeta ayrı bir makam ister.

Araştırmamızda gördük ki; Arap Yarımadası'nda, indiği kavmin dili ile nüzul eden Kur'an; diğer Arap edebiyatındaki şiir ve yazı dilinden farklı bir üslup, usul ile metot güzelliğine ve zenginliğine sahiptir. Ta'rîz de bu zenginliğe ayrı bir derinlik katmaktadır.

Köklü ve kurallı bir dil olan Arap dili ile inen Kur'an'ın, bir sanat olarak ta'rîzi çok kullandığı dikkatimizi çeker. Araştırmamız boyunca gördük ki; ta'rîz, bir dilin gelişmişliğini ifade etmektedir. Bu sanatı, kültür seviyesi ve akli melekeleri yüksek insanlar daha çok kullanabilmektedir. Ta'rîz şâirler, yazarlar için büyük önem arz eden bir sanat dalı olarak görülmektedir.

Ta'rîz; bir yol gösterici, nasihat veren bir üslup olarak kabul edilir. Akıl sahibi insan, onunla kendini bulabilir. Ta'rîz, insanın etrafını görmesine yardımcı olur. Âdeta gerçekleri görmesi için geniş açılı bir ayna gibi insanın karşısında durur. Bir nasihat söylemi olarak Kur'an'da çok sık kullanıldığı; inananlara yol gösterdiği, ihtiyaç halinde kullanmaları için örnek bir metot olarak verildiği görülmektedir. Doğrulardan, gerçeklerden bir kaçış; doğruyu söylemekten çekinme değil gerçeği ifade etmede duruma uygun bir ifade şekli olduğu anlaşılmaktadır.

Ta'rîzin, dürüst insanlar için âdeta bir binek olduğu anlaşılır: Bildiği bir meseleyi açıkladığında kendisi veya başkası için sıkıntıya sebebiyet verebilecek bir durumu gizlemesi gerektiği için yalana girmeden ta'rîzle anlatır. Sünnette de yeri olduğu gibi; fayda veya hayır sadece bu meseleyi gizleme ile gerçekleşecekse ta'rîz ile yalandan uzaklaşılmış olunur. Örnek olarak, ta'rîz yapmadığı sürece yalanın haram olduğunu bildiği için "İbrahim (a.s)'in söylediği sözler ta'rîze bir örnektir.

Ta‘rîzli bir konuşmada konuşmacı, meseleyi hafife alıp önem vermiyormuş gibi açık ifadeler kullanmayarak anlatır. Belki muhatabın veya suçlunun cezası biraz geç hissedilir. İsa (a.s)’a “Ümmetine kendini ve anneni ilah edinin mi dedin?” sorusu; ondan ziyade onun kavmine hitap eder ama kavmi muhatap bile alınmamış gibidir. Fakat bunun cezası da yine İsa (a.s)’ın üzerinden kavmine söylenir (el-Maide, 116-118).

İbrahim (a.s)’ın “Belki onların büyükleri yapmıştır!” ifadesinde olduğu gibi, bir alaya alma, istihza şekli de vardır. Bu hem öğretici hem de istihza eden bir üslup olarak karşımıza çıkar.

Ta‘rîzin diğer sanatlar gibi manasını kelimelerden, ifade etmek istediği şeyleri salt sözcüklerin anlamından alan bir ifade şekli olmadığı; bilakis istenilen mânâ verilmesi için bir takım delil ve konumlara ihtiyacı olduğunu görürüz.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ لاَ تَأْكُلُواْ الرِّبَا أَضْعَافًا مُّضَاعَفَةً وَاتَّقُواْ اللّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

“Ey iman edenler! Kat kat artırılmış olarak faiz yemeyin. Allah’tan sakının ki kurtuluşa eresiniz.” (Âl-i İmran, 130) Burada hitap müminleredir, ama kastedilen Müslümanların haricindekilerdir, çünkü faiz müminlere Hicret’ten hemen sonra:

وَأَحَلَّ اللّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا

“Oysa Allah ticareti helal, faizi haram kıldı.”(el-Bakara, 275) ayetiyle haram kılınmıştır. Hiçbir ihtimal yoktur ki; bu ayetten sonra Müslümanlar, sahabeler faize devam etsinler. Ama konumuz olan (Âl-i İmran,130) ayet ise Hicret’in dokuzuncu senesinde Necran Hristiyanları ile olan diyalogdan sonra inmiştir. Bakara suresindeki (el-Bakara, 275) ayet; konumuz olan ayetin(Âl-i İmran,130) bağlamı, siyakı olmuş olur. Eğer olmasa idi o zaman ayet(Âl-i İmran,130) açık delaleti ile kalacak ve müminler Bakara (el-Bakara, 275) ayetinin inmiş olduğu zamandan itibaren isyan içinde olmuş olacaklardı ki, İslam tarihçileri böyle bir şeyden hiçbir yerde bahsetmezler. Böyle bir durum söz konusu olmamıştır. Daha birçok ayet buna örnek olabilir.

Ta‘rîzin, sözcüklerin içinde olan anlam değil, muhatabın zekâsı ve içinde bulunduğu durumu ile anlayabileceği, yan anlam bile olmayan bir ifade şekli olduğu görülmektedir. “Size selam vermek hâl hatır sormak için geldim.” diyen birinin bir şeyler isteyen bir insan olması; ta‘rîzli ifade olarak buna bir örnektir.

Ta‘rîzin yorumu-açıklaması çok geniştir. Diğer metot ve edebiyat sanatları ile kıyaslanması zordur. Diğer sanatlar girintilidir, birbirine karışabilir. Ama ta‘rîzde sözcüğün, asıl mânâsı ile anlatılmak istenen mânâsı birbirinden çok farklı olduğu için başka bir sanatla karışmasının biraz zor olduğu söylenebilir.

Ta‘rîzde bir gizlilik vardır bunun sebebi çoğu zaman karşıdakinden korkma, ondan bir şeyi gizleyerek doğruyu gösterme olmayabilir. İçki ayetindeki tedricilikte (Nisa, 43), (Nahl, 61-67), (Maide, 90-91) olduğu gibi bir acıma, karşı tarafın gücünü ve alışkanlıklarını bilip onları kaybedecekleri bir yola, imtihana sokmamak adına bir yol takibi, âdet ve alışkanlıkları terk etmeleri için bir müddet verme, alıştırma da olabilir.

Bütün bu kapalı ve zor anlaşılırlığından, âdeta yalanı çağrıştıran bir hâli olmasından dolayı ta‘rîzin, Kur‘an’da olmadığını iddia edenler de çıkmış ama bu üstün bir aklın ürünü olan sanatı ancak üstün akıl ve basiret sahipleri anlayacağı için genel ulema ve söz sahibi insanların ta‘rîzin Kur‘an’da varlığı ile alâkalı bir tereddütlerinin olmadığı görülür.

Ta‘rîzde, konuşan düşünerek konuşur ve konuşanın; muhatabı düşündürme, ikaz etme ve araştırmaya yönlendirme inceliği bulunur. İbare, ifade ya da kurulumun direkt olarak ta‘rîzle alâkası olmadığı siyakla yani mânânın geçmişteki durum bütünlüğü ile birlikte olduğu görülür. Bağlam bilinmeyince sözün neye delalet ettiğinin, ne anlatmak istediğinin de anlaşılması zorlaşır. Bağlamdaki deliller; bir bulmacanın şifresi gibidir; onlar bilinmeden ta‘rîzli söz hedefini bulamaz. Nuh (a.s)’a kavminin itirazlarından (Hud, 27) anlaşılan siyaktan bir ta‘rîz şeklidir.

Aslında Kur’an’ın bütün ayetlerinin bir bağlamı, siyakı, sebebi nüzulü vardır. O bağlamlar anlaşılmadan Kur’an’ın anlaşılması da zorlaşır. Fatiha'dan başlayıp, en sonuna kadar Kur’an surelerinin; birbiri ile bağlantılı olduğu, dolayısı ile Kur’an’a bir bütün olarak bakmak gerektiği görülür.

Ta‘rîzin üslubu, gizliliktir. Bu gizliliğin konu ve duruma göre farklılık arz ettiği görülür. Ta‘rîzin ifadesindeki gizliliğin derecesi ve güçlülüğü, delillerin çok ve yoğun olması ile doğru orantılı olduğu; gizlilik arttıkça anlam ve işaret ettiği şeyin kuvveti ve inceliğinin de arttığı anlaşılır. Gizlilik anlamda bir doyum, tatmin oluşturur. Bu gizlilik azalıp daraldıkça bağlamın, siyakın delilleri ve ölçmenin inceliği de azalır.

Tar‘rîzde sözün söylendiği makamın, yerin, şahısların da bir anlamı ve derinliği bulunur. Eğer bunlar yerlerine oturtulamazsa söz anlamını yitirebilir, farklı boyutlara taşınıp yanlış neticeler ortaya çıkabilir. Bakara suresi 158. ayet (Safa ve Merve arası tavaf) buna manidar bir örnek olabilir.

Ta‘rîz; konu, anlam, mana, mevzu içerikli iken kinayede; mecaz, diğer söz sanatları ve sade anlatımda kelimelerin ifade ettiği şey vardır. Ta‘rîzde ise, sözcüklerin dışındaki şeyleri görülür.

Ta‘rîz bir söz sanatıdır ancak inceliği, derinliği, öğreticiliği bulunan, bir mesaj içeren, üstün akıllardan selim akıl sahiplerine gönderilen bir şifre gibi kabul edilebilir.

Son olarak bu çalışmada iki eksiğimizi veya konumuzla alakalı iki noktayı önererek bitirecek olursak:

İlk olarak, araştırmamız bir yüksek lisans tezi çerçevesinde Arapça öğretimine katkı sağlamak adına bir gayret ve çalışma olarak ta‘rîzin Kur’an’daki yerini ve diğer konuları kısıtlı bir şekilde araştırabildik. Konu ile alakalı daha birçok ayet, hadis ve edebî türle alakalı araştırma yaptık ama konumuzun kapsamı dışında olduğu için bu araştırmanın içine koyamadık. Dolayısı ile Kur’an’ın haricindeki örneklendirmede birçok eksikliğin olduğu kanısındayız.

İkinci olarak, ta‘rîzin edebî içerik ve sanatsal değeri mutlaka araştırılıp ileri Arapça öğrenen bütün insanlar tarafından anlaşılması gerektiği kanaatindeyiz ancak daha yeni Arapça öğrenen, henüz yolun başındaki bir insan için çok zor anlaşılacak, belki de kafaları karıştıracak bir sanat olduğu; devamlı göz önünde bulundurulması gereken bir gerçek olarak göz önünde tutulmalıdır.

KAYNAKÇA

Abdullah el Huli, İ. (2004). *el Ta'rîz Fil Kur'an 'il Kerim*. (1.baskı). Kahire: Basair Yayınları.

Akpınar, B. (2004). Konuşulan, Otantik Bir Dil Kaynağı Olarak Televizyon Reklamlarının, Yabancı Dil Öğretiminde Kullanılması. Eğitim Yönetimi Dergisi, 38, 198-211.

Alûsî.(1994). *Ruhul Maaani*. Beyrut: Fikir Yayınları.

Bedir, A. (2009). *Tevhidin Yurdu Kur'an-ı Kerim Atlası*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Boleli, N. (2013). *Belagat (Beyan - Me'ani - Bedi' İlimleri / Arap Edebiyatı)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Buharî, İ. (1981). *Sahih Buharî*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Canan, İ. (1989). *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Cevheri, İ. (2012). *Mu'cam Es Sihhah Kamusi Arabi Arabi*. Arapça Atasözü, Şiir, Ayet ve Hadis Ekleri. Beyrut: Ma'rife Yayınları.

Çağrıcı, M. (2002). *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

el-İsfehânî, R. (2012). *el-Müfredat, Kur'an Kavramları*. İstanbul: Pınar yayınları.

el-Kamus'u'l-Muhit. (2005). *Müessetür-Risale. Kahire:* Muhammed Bin Yakup Yayın Evi.

el -Mu'cemul Vasit. (1989). Heyet. İstanbul: Çağrı Yayınları.

en-Nisâburî, M. (1990). *Fi Müşkilati'l Kur'an*. Dimaşk: Daru'l Kalem.

en-Nisâburî. (1993). *Esbabun Nuzul*. Beyrut: İbnî Kesîr Yayınları.

Eren, C., Uzunoglu, M.,V. (2013). *Belâgat Arap Edebiyatında Edebî Sanatlar*. İstanbul: Akçağ Yayıları.

er-Razî, F. (2014). *Tefsiri Kebir*. İstanbul: Huzur yayınları.

es-Suyûtî, C. (1993). *el- İtkân Fi Ulumi'l Kur'an*. İstanbul: Ravza yayınları

eş-Şevkânî, M. A. (2005). *Fethul Kadîr*. Mısır: Daru'l Vefa.

et-Tâberî, M. (2009). *Camiu'l Beyan. Beyrut*: Daru'l Kutubu'l İlmiyye.

Ferid, A. (1998). el-Kinaye ve't-Ta'rîz, Tahkikli Ebi Mansur Abdulmelik Bin Muhammed Bin İsmail Essaalibi Ennisaburiş. (Yayımlanmış Doktora Tezi). Kahire: Kuba Yayınları.

Hasan Abbas, F. (2009). *Al Balaga Fununuha ve Efnanuha İlmul Maani*. (12.baskı)(2.cilt). Kahire: Nefais Yayınları.

İbn-i Arabi, M. (2008). *Tefsir-i Kebiri Te'vilat. İstanbul*: Kitsan Yayınları.

İbnî Kesîr, (1998.) *Hadislerle Kur'an Tefsiri*. (1.Baskı). İstanbul: Çağrı Yayınları.

İmare, M. (2010). *Kur'an da Nesh Konusunda Hakikat ve Şüpheler*. Kahire: Selam Yayınları.

Kur'an-ı Kerim, (2004). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kutup, S. (1987). Fi Zilalil Kur'an. Kahire: Şuruk Yayınları.

Lafi, S.(2011). Arapça Dilinde Beceri Geliştirme. Kahire: Kitap Alemi Yayınları.

Recep Fazlullah, M. (2003). Arapça Eğitim ve Öğretiminde Modern Yaklaşımlar. Kahire: Kitap Alemi Yayınları.

Suyuti, A.. Celaleddin, E. ve Celaleddin, M. (1993). Tefsir Celaleyn. Kahire: Arap Kültürü Yayınları.

Yazar, Heyeti. (t.y). Mu'cemul Vasit. İstanbul: Mektebetül İslamiye Yayınları.

Yazır, H. (1992). Hak Dini Kur'an Dili: Türkçe tefsir. İstanbul: Azim Dağıtım.

Yusuf Hatib, T. (1992). Al Mu'cem Ulmufassal Fil İ'rab Vel Mecaz Fillugatul Arabiyyeti ve Aadaabiha. (1.Baskı). Beyrut: İlmi Kitaplar Yayınevi.

Zemahşeri, İ. (1992). Esasül Belaga. (1.Baskı). Beyrut: Sadır Yayınları.

Zerkeşî, B. (2007). el-Burhan Fi Ulumil Kur'an. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.

WEB KAYNAKLARI

Al-Mütenebbî. (2014). http://www.adab.com/modules.php?name=Sh3er&do What=s hqas&qid=5711 (Erişim Tarihi: 12.01.2014)

Saka, Ş. (t.y.). Kur'an'da Tar'ıd Yoluyla Anlatım. http://dergiler.ankara.edu.tr/ dergiler/37/777/9940.pdf adresinden, 10 Ocak 2014 tarihinde alınmıştır.

Yıldız, M. (2000). İslam Araştırmaları dergisi, Müneccimbaşı Ahmet Dedenin Risale fi'l-Kinaye ve Ta´rîz'i. Sayı 4,43-68. http://www.isam.org.tr/documents/_d osyalar/_pdfler/islam_arastirmalari_dergisi/sayi04/043_068.pdf adresinden, 25 Ocak 2014 tarihinde alınmıştır.